

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУСТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

Магистратура бўлими

«Банк ва жамғарма ишлари» кафедраси

Кўл ёзма ҳуқуқида
УДК

БАҚОЕВ АЗИМЖОН ХАКИМОВИЧ

“Ўзбекистон Республикаси Марказий банкни монетар
сиёсати ва халқаро андозалари
(“Ипак йўли” ОАИТБанки мисолида)”

Мутахасислик: 5А340700 – Банк иши

Магистр академик даражасини олиш учун ёзилган

ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий раҳбар: и.ф.н., Ҳайдаров З.Ш.

Самарқанд - 2014 йил

Аннотация

Ушбу магистрлик диссертация мавзуси долзарлиги билан аҳамиятли. Мавзуда монетар сиёсатнинг моҳияти, мазмуни, методологик асослари, халқаро андозалар бўйича йўналишлари тадқиқ қилинган, халқаро андозалар асосида таҳлил қилинган, истиқболларни илмий ва амалий нуқтаи назардан аниқлаб берилган. Иқтисодиёт фанларида мавжуд услубият ва ёндашув асосида тадқиқот олиб борилган ва илмийлик жиҳатдан фарқланиб туради.

Диссертация тадқиқот натижалари Марказий ва тижорат банклар ходимлари, лицей, коллеж ва институтларни банк иши мутахассислари бўйича илмий ходимлари, ўқитувчилари, ўқувчилари, бакалаврият ва магистратура талабалари ўз ўқув ва илмий фаолиятида фойдаланиши мумкин.

Annotation

Given master's dissertation topic is important for its actuality. In the topic, the importance, content, methodological bases, spheres according to international trends of monetary policy have been researched, analyzed based on international experience, prosperity has been identified as for as scientific and practical points of view are concerned. Research has been conducted based on methodology and approach existing in economical sciences, and it differs regarding science.

The results of dissertation research can be used by the staff of Central and commercial banks, the scientific staff of banking in lyceum, college and institutions teachers, pupil, students of bachelor and master degrees for their education and scientific work.

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
I-БОБ. МОНЕТАР СИЁСАТНИ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	
1.1. Монетар сиёсатнинг моҳияти, мазмуни ва вазифалари.....	8
1.2. Монетар сиёсатнинг методологик асослари.....	14
1.3. Марказий банк ва иқтисодиётни пул-кредит воситалари орқали тартибга солиш.....	30
1.4. Марказий банкнинг валюта сиёсатини йўналишлари.....	39
I-боб бўйича хулоса.....	50
II БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАРКАЗИЙ БАНКНИ МОНЕТАР СИЁСАТНИ ХАЛҚАРО АНДОЗАЛАР АСОСИДА ТАҲЛИЛИ	
2.1. Монетар сиёсатни йўналишларни ва кўрсаткичларни тавсифи.....	53
2.2. Марказий банкни монетар сиёсатини асосий кўрсаткичларни таҳлили.....	60
2.3. Марказий банк монетар сиёсатини халқаро андозалар бўйича истиқболлари.....	93
II-боб бўйича хулоса.....	105
III БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАРКАЗИЙ БАНКНИ МОНЕТАР СИЁСАТИНИ ХАЛҚАРО АНДОЗАЛАР АСОСИДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ	
3.1. Марказий банкни пул-кредит сиёсатини такомиллаштириш йўналишлари.....	107
3.2. Марказий банкнинг валюта сиёсатини такомиллаштириш йўналишлари.....	126
III-боб бўйича хулоса.....	136
ХУЛОСА	140
АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	145

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги: Бозор иқтисодиёти шароитида пул муомаласини барқарорлаштириш доимо иқтисодиётни кризис ҳолатидан кутқаришнинг энг долзарб шартларидан бири ҳисобланади. Иқтисодий кризислар эса турли мамлакатларда ўзининг кулами турлича бўлими билан бирга мамлакатнинг молия, пул кредит тизимига чуқур таъсир кўрсатади. Шундай экан, молия пул-кредит тизими ва сиёсатларининг такомиллашиб бориши мамлакат иқтисодий ҳаётининг муҳим буғини бўлиб қолади. Айниқса иқтисодий глобаллашув, мамлакатлар ўртасидаги иқтисодий интеграллашувининг ўсиб бориши шароитида пул муомаласининг барқарорлигини таъминлаш масаласи эътиборли аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси президенти И. А. Каримов айтганидек “Пул зарб этиш уни муомалага киритиш қийин иш эмас. Энг муҳими унинг кейинги тақдирidir”. Шунинг учун ҳам бугунги кунда пул муомаласининг муомалалари иқтисодчи олимлар орасида тез-тез тортишувлар, баҳслашишлар, илмий конференция ва симпозиумлар ўтказиш объекти ҳисобланмоқда.

Пул муомаласини барқарорлаштириш иқтисодиётнинг соғломлаштиришнинг асосий олимларидан бири бўлиб қолмоқда.

Ҳозирги замон пул-кредит сиёсатининг институционал асосини бозор механизми ташкил этади. Бозор тизимида кредит ресурслари бозори ва пул бозорининг иқтисодиётни мувофиқлаштиришдаги роли беқиёсдир.

Бозор иқтисодиёти шароитида икки поғонали банк тизимининг ташкил этилиши ва қонун асосида Марказий банкка пул муомаласини мувофиқлаштириш вазифасининг юклатилиши Марказий банк томонидан ушбу мақсадга эришиш учун мустақил равишда пул-кредит сиёсатининг юргизишини талаб қилади. Пул-кредит орқали мувофиқлаштиришдан асосий мақсад мамлакат пул бирлиги кадрсизланишини олдини олишдан иборат. Пул бирлиги қадрини таъминлаш эса пул муомаласини

тартибга солиш, муомаладаги пул массасини бошқариш билан амалга оширилади. Муомаладаги пул массасини унинг нақд пулга айланиш имкониятларини инобатга олган ҳолда пул агрегатларига ажратиш ва уларни иқтисодиётнинг ҳолатига мос равишда бошқариш талаб этилади. Муомаладаги пул массасини иқтисодиётнинг ўсиш ёки таназзул ҳолатига мувофиқлаштириш эса пул-кредит сиёсатлари инструментларидан фойдаланишни тақозо этади. Пул-кредит инструментлари орқали пул бозорида пулнинг таклифи, талаби ёки унинг баҳосига таъсир кўрсатилади. Бошқача қилиб айтганда, пул бозорида “арзон” ёки “қиммат” пулларни ташкил этиш орқали муомаладаги пул массаси иқтисодиётнинг ҳолатига мувофиқлаштирилади. Ҳозирги вақтда Марказий банклар пул-кредит сиёсатининг дисконт ёки қайта молиялаштириш, очик бозордаги операциялар, мажбурий резерв нормаси, валюта сиёсати ва бошқа инструментлардан кенг фойдаланилади. Ушбу инструментларнинг бири ёки бир нечтаси танлаб фойдаланиш, уларнинг самарадорлик даражасига боғлиқ.

“2011-2015 йилларда Республика молия-банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида” - Ўзбекистон Республикаси Президентининг 26 ноябрдаги ПҚ – 1438 рақамли қарори асосида “Базел қўмитаси томонидан белгиланган халқаро стандартлар талабларига мувофиқ, етакчи халқаро рейтинг компаниялари томонидан қўлланиладиган халқаро нормалар, мезонлар ва стандартларга асосланган ... банк тизимининг бутун дунёда қабул қилинган янада юксакроқ баҳолаш кўрсаткичлари даражасига чиқиш йўлидан олға силжиб боришини холисона баҳолаш ..., бутун молия – банк тизимини баҳолаш ва таҳлил қилишнинг замонавий тизимини жорий этиш”ни таъкидлаб ўтканлиги тадқиқот ўтказилган мавзунини долзарблигига яққол далолат беради.

Хуллас, монетар сиёсати ва унинг халқаро андозалари орқали иқтисодиётни мувофиқлаштириш бозор иқтисодиёти шароитида муҳим

аҳамият касб этади ва у иқтисодиётни бошқаришнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади.

Магистрлик диссертациянинг мақсади: Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг монетар сиёсатининг халқаро андозалар йўналишлари ва истиқлоллари бўйича илмий мулоҳазалар таклифлар ва амалий тавсиялардан иборатдир.

Магистрлик диссертациянинг вазифалари:

1. Монетар сиёсатининг моҳияти, мазмуни, методологик асослари, халқаро андозалар бўйича йўналишларни тадқиқ қилиш ва тегишли хулосаларни шакллантириш.

2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки монетар сиёсатининг халқаро андозалар асосида таҳлил қилиш ва истиқболларни аниқлаб бериш.

3. Ўзбекистон Республикаси Марказий банк монетар сиёсатини халқаро андозалар бўйича йўналишлари ва халқаро андозаларга ёндашувларни истиқболларни илмий ва амалий нуқтаи назардан аниқлаб бериш.

Магистрлик диссертация объекти: Ўзбекистон Республикаси Марказий банк

Магистрлик диссертацияни предмети: Ўзбекистон Республикаси Марказий банк монетар сиёсатини халқаро андозалар асосида йўналишлари ва истиқболлари.

Химояга олиб чиқилган асосий ҳолатлар:

1. Монетар сиёсатни моҳияти, мазмуни, методологик асослари ва халқаро андозалар бўйича йўналишларини тадқиқ қилиш, илмий тавсиялар бериш ва хулосаларни шакллантириш.

2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банк монетар сиёсатини халқаро андозалар асосида таҳлил қилиш ва истиқболларни тадқиқ қилиш, хулосалар бериш, илмий ва аниқ тавсияларни шакллантириш.

3. Ўзбекистон республикаси Марказий банк сиёсатини халқаро андозалар бўйича йўналишларини, халқаро андозаларга ёндашувларни илмий ва амалий нуқтаи назардан аниқлаб бериш.

Магистрлик диссертацияни тадқиқот натижалари бўйича янгиликлар:

1. Монетар сиёсатни моҳияти, мазмуни, методологик асослари ва халқаро андозалар бўйича тадқиқот ўтказиб бир қатор илмий тавсиялар, мулоҳазалар ва хулосаларни шакллантирилган.

2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банк монетар сиёсатининг халқаро андозалар билан қиёслаб таҳлил ўтказилган ва истиқболларни аниқлаб берилган, мулоҳаза қилинган ва бир қатор амалий таклифлар ва тавсиялар берилган.

3. Ўзбекистон Республикаси Марказий банк монетар сиёсатининг халқаро андозалар бўйича йўналишларини, халқаро андозаларга ёндашувларни республика иқтисодиётини кучли ва кучсиз томонларини инобатга олинган ҳолда бир қатор амалий таклифлар, мулоҳазалар ва тавсиялар берилган.

Магистрлик диссертация тадқиқот натижаларни амалга жорий этиш:

Ўзбекистон Республикаси Марказий банк амалиётга жорий этиш мумкин. Ушбу мавзу бўйича республика илмий – амалий анжуманида икта мақола берилган ва ўз мулоҳазалари бўйича анжуман қатнашчилар олдида чиқиш қилинган.

Магистрлик диссертация таркиби кириш, 3-та боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан ташкил топилган.

Киришда мавзуни долзарблигини асосланиб берилган.

Биринчи бобда, монетар сиёсатнинг назарий асослари, яъни монетар сиёсатнинг моҳияти, мазмуни ва вазифалари, монетар сиёсатни методологии асослари, монетар сиёсатни халқаро андозалар бўйича йўналишлари ва инструментларини ёритиб берилган.

Иккинчи бобда, монетар сиёсатни кўрсатгичларини тавсифи, Ўзбекистон республикаси Марказий банкни монетар сиёсатни халқаро андозалар асосида таҳлили, яъни монетар сиёсатни таҳлилинини кўрсатилган ва монетар сиёсатни халқаро андозалар бўйича истиқболларини аниқлаб берилган.

Учинчи бобда, Ўзбекистон республикаси Марказий банкни монетар сиёсатни халқаро андозалар, бўйича йўналишлари ва ёндашувлари тўғрисида мулоҳазалар ва таклифлар берилган.

Хулоса қисмида ушбу мавзу бўйича хулосалар, илмий таклифлар ва амалий тавсиялар берилган.

I-БОБ. МОНЕТАР СИЁСАТНИ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Монетар сиёсатнинг моҳияти, мазмуни ва вазифалари

Бозор иқтисодиёти шароитида пул муомаласини барқарорлаштириш доимо иқтисодиётни кризис ҳолатидан қутқаришнинг энг долзарб шартларидан бири ҳисобланади. Иқтисодий кризислар эса турли мамлакатларда ўзининг кулами турлича бўлими билан бирга мамлакатнинг молия, пул кредит тизимига чуқур таъсир кўрсатади. Шундай экан, молия пул-кредит тизими ва сиёсатларининг такомиллашиб бориши мамлакат иқтисодий ҳаётининг муҳим бугини бўлиб қолади. Айниқса иқтисодий глобаллашув, мамлакатлар ўртасидаги иқтисодий интеграллашувининг ўсиб бориши шароитида пул муомаласининг барқарорлигини таъминлаш масаласи эътиборли аҳамият касб этади.

Пул муомаласини илмий асосланган равишда бошқаришни зарурлиги:

1. Пул муомаласини барқарорлигини (қадрини) таъминлаш (пулни харид қилиш қуввати). Инфляция жараёнини жиловлаш.
2. Иқтисодиётни мунтазам (барқарор) ўсишини таъминлаш.
3. Аҳолини бандлигини таъминлаш.
4. Товарлар, хизматлар нархларини асоссиз ўсишини кескин чеклаш.
5. Мамлакатни тўлов балансининг ҳолатини яхшилаш.

Монетар сиёсат тушунчасини таърифи: Пул муомаласини (ҳаракати , айланиши) бошқариш билан боғлиқ қабул қилинган қоидалар, усуллар, тамойиллар, чора –тадбирлар мажмуасидир.

Монетар сиёсатнинг элементлари:

- Институционал асоси – молия бозор тизими;
- Субъекти – Марказий банк;
- Объекти - пул бозордаги талаб ва таклиф (натижаси фоиз нормаси)
- Натижаси – иқтисодиётни ўсиши, аҳолини бандлик даражаси, инфляция даражаси ва нарх наво даражаси

Монетар сиёсат билан боғлиқ тушунчалар (категориялар):

Молия системасининг бозори икки турга бўлинади:

1. Кредит бозори
2. Молия бозори

1. Кредит бозори икки қисмдан иборат:

1.1. Кредит ресурслар бозори

1.2. Пул бозори

1.1. Кредит ресурслар бозорини элементлари:

- ❖ Субъекти – тижорат банклари, юридик ва жисмоний шахслар
- ❖ Обьекти – банклар ва банклараро кредит (депозит) ресурслари.
- ❖ Натижаси – банкларнинг ликвидлигини доимий равишда ушлаб туриш (яъни банкларни актив ва пассив операциялари ўртасида мувозанатни таъминлаш) ва фоиз даражаси..

1.2. Пул бозорини хусусиятлари (фарқланувчи элементлари)

қуйидагилардан иборат:

1. Бозор субъектлари:

- ◆ Банклар;
- ◆ Корхоналар;
- ◆ Ташкилотлар;
- ◆ Муассасалар;
- ◆ Биржалар;
- ◆ Суғурта компаниялари;
- ◆ Кредит уюшмалар;
- ◆ Пенсия фондлар;
- ◆ Инвестицион компаниялар ва бошқалар.

2. Бозор объекти – пул (бозордаги пул талаби ва таклифи)

3. Бозор натижаси – пул баҳоси, яъни вужудга келган валютани курси, фоиз даражаси.

Пул муомаласини икки қисмдан (элементларидан) иборат:

- Нақд пуллар айланиши;
- Нақд пулсиз ҳисоб – китоблар (пулсиз айланишлар).

2. Молия бозорини элементлари қуйидагилар:

- Субъекти – банк молиявий воситачи сифатида (пул ресурсларини олади кейин сотади, юридик жисмоний шахсларга);
- Объектлари – пул, кредит ресурслар, капитални (ҳаракати), қимматбаҳо қоғозлар ва валюталар бозори;
- Бозордаги молия тушучаси – пулларни шакллантириш, тақсимлаш ва улардан фойдаланиш;
- Бозордаги молиявий тадбиркор – банк, юридик шахслар;
- Бозордаги молиявий фаолият – лицензия асосида фаолият кўрсатиш (банклар учун, юридик шахслар учун лицензиясиз);
- Молиявий натижалар – риск асосида топилган фойда (фоиз, дивидент ва дисконт);
- Ҳуқуқий асослари – битим.

Молиявий система элементлари:

1. Молиявий бозор;
 2. Давлат бюджети:
- Бозор иқтисодиёти методларига асосланган (қисми);
 - Бозор иқтисодиёти методларига асосланмаган (қисми).

Марказий банк монетар сиёсат инкита асосий сиёсатдан иборат:

1. Пул – кредит сиёсати
2. Валюта сиёсати

Кўпгина ривожланган давлатларда валюта ва пул – кредит сиёсатини ажратишмайди ва “монетар сиёсат” деб аташади.

Пул –кредит сиёсатининг халқаро жиҳатлари билан боғлиқ валюта сиёсатининг кўрсаткичлари қуйидагилар:

- ✚ Валюта курси;
- ✚ Валюта – олтин захираси;
- ✚ Мамлакатни тўлов баланси;

✚ Халқаро валюта алоқалар.

Монетар сиёсатни амалга оширишда иккита бир – бирига қарама қарши вазифани ҳал қилиш лозим:

1. Муомаладаги пул массаси иқтисодий конъюктурасини (ҳолатини) ўзгаришларига мослашувчанлигини таъминлаш;
2. Муомаладаги пул массасини ортиқча кўпайишини маълум даражагача чеклаш

Пул – кредит сиёсатини икки тури мавжуд:

1. Валюта сиёсати
2. Пул – кредит сиёсати

Валюта сиёсати вазифалари:

- ✚ Валюта курсини бошқариш
- ✚ Расмий олтин валюта захираларни бошқариш
- ✚ Тўлов балансини бошқариш
- ✚ Валюта бошқаруви ва валюта назорати
- ✚ Халқаро валютавий алоқалар ўрнатиш ва халқаро молия валюта ташкилотларида иштирок этиш.

Пул – кредит сиёсатни вазифалари:

1. Жорий вазифаларни самарадорлиги

- 1.1. Миллий валюта курсининг барқарорлигини таъминлаш
- 1.2. Фоиз ставкалари даражасини аниқлаш
- 1.3. Муомаладаги пул массаси ҳажмини аниқлаш (инфляция суръатини пасайтириш)
- 1.4. Молия тизимининг барқарорлигини таъминлаш (тўлов балансини мувозанати)

2. Келажакдаги вазифаларни самарадорлиги

- 2.1. Нархларни барқарорлигини таъминлаш (инфляция суръатини пасайтириш)
- 2.2. Иқтисодий ўсишни рағбатлантириш
- 2.3. Юқори даражадаги бандликни таъминлаш

Монетар сиёсатни самарадорлигини асосий макрониктисодий параметрларга таъсири:

1. ЯИМ ўсиши
2. Инфляция даражаси
3. Ишсизлик даражаси
4. Миллий даромад
5. Баҳолар индекси
6. Давлат бюджети дефицити
7. Иш ҳақи
8. Реал даромад
9. Тўлов баланси ҳолати.

Монетар сиёсат Марказий эмиссион банклар томонидан қуйидаги мамлакатларда амалга оширади:

- Ўзбекистон Республикаси Марказий Банки;
- Англия Марказий банки;
- Япония Марказий банки;
- Россия Марказий банки;
- Молдава миллий банки;
- Украина миллий банки ва ҳоказо.

Айрим мамлакатларда марказий пул – кредит муассасаси функциясининг бир гуруҳ банклар бошқаради. АҚШ да – федерал захира тизими (ФЗТ).

Монетар сиёсатни вазифаларни ҳал этиш учун қуйидаги усуллардан фойдаланади:

- ◆ Бевосита усули – маъмурий усул (чекловлар ва таъқиқлар)
- ◆ Билвосита усули – иқтисодий усул (иқтисодий нормативлар асосида тижорат банкларга иқтисодий, бозор кучлари ёрдамида фаолиятига таъсир кўрсатадиган тадбирлар қиради ва ҳар бир банк ўзини мустақил пул-кредит сиёсатига эга бўлади).

Маъмурий усул қуйидагилар бўлиши мумкин:

- Тижорат банкларининг филиалларини ва бўлимларини очишини чеклаш;
- Воситачилик ҳақининг, хизматлар таърифини, фоизлар ставкаларини чегаралаш;
- Баъзи хил операцияларни амалга оширишга рухсат берилган банклар рўйхатини белгилаш;
- Ҳукумат томонидан кўзда тутилган пул – кредит сиёсатининг мақсадларини режалаш рақамлари бевосита кўрсатиб ўтилган қоидаларидан фойдаланиш

Одатда бозор иқтисодиётига ўтаётган мамлакатларнинг пул – кредит сиёсати асосан маъмурий усуллардан фойдаланишга асосланган бўлади.

Монетар сиёсатнинг иқтисодий усуллари (билвосита усуллари):

1. Энг кам мажбурий захиралар талабларини жорий этиш;
2. Тижорат банкларни қайта молиялаш миқдорларини ва шартларини белгилаш;
3. Очiq бозордаги операциялар (валюта позицияси, қимматбаҳо қоғозлар бўйича нормативлар, фоизлар даражаси);
4. Кредит бериш ва кредит ресурсларни жалб қилишни энг юқори миқдорларини (бош иқтисодий нормативларни) жорий этиш;
5. Банклар учун ликвидлилик ва фойдалилик иқтисодий нормативларни жорий этиш.

Ўзбекистон мустақиллик йилларини бошида ўзига хос тараққиёт хусусиятларига эга эди:

1. Тангликни барча макроиқтисодий омиллари айнан бир вақтнинг ўзида кечди:

- а) ички ялпи маҳсулот ҳажми жуда ҳам тушиб кетди;
- б) ишсизлик даражаси кўпроқ яширин ҳолда юқори эди;
- в) инфляция даражаси юқори эди;
- г) иқтисодиёт (стагфляция) тўхтатиш ҳолатига мос эди.

2. Ушбу сабаблар пул –кредит сиёсатини амалга ошишига тегишли чекловлар қўйилишига сабаб бўлди.

1.2. Монетар сиёсатнинг методологик асослари

Монетар сиёсатининг иқтисодиётда пул-кредит орқали мувофиқлаштириш объекти – пул.

Пул – кредит орқали иқтисодиётга таъсир кўрсатиш – бу товар ва пулни мувофиқлаштиришидир, натижаси товарни баҳо (нарх) даражасидир.

Пулга бўлган талаб ва таклиф бу махсус товарга бўлган талаб ва таклиф, натижаси товар баҳоси – фоиз даражасидир.

Пулнинг металл назарияси. Металл пул назарияси тарафдорлари – қуйидагилар: У.Стаффорд (1554-1612), Т.Мен (1571-1641), Д.Норс (1641-1691) ва бошқалар. **Ушбу назарий ҳолатларни моҳияти қуйидагилар:** тангаларнинг ишдан чиқишига қарши бўлиб, металлларнинг барқарор муомалада бўлишини ёқлаб чиқишди. Уларнинг назариясига кўра давлатларнинг бойлигини пуллар билан, пулларнинг ўзини эса – асл металллар билан бир хил деб тушуниш характерли эди.

Назарияни камчиликлари: Металлистлар пулларнинг моҳиятини асл металлларнинг ижтимоий хусусиятлари эмас, балки табиий хусусиятлари билан боғлашган, пулларга ижтимоий ишлаб чиқариш муносабати сифатида қарашмаган, балки уларни буюм деб билишган. Шунинг учун улар пулларнинг тўлақонли тангаларни талаб қиладиган функцияларини, айниқса, жаҳон пуллари ва хазиналар функцияларини мутлоқлаштиришган.

Пулнинг номинал назарияси. XVII-XVIII асрлар амал қилган ўлчовнинг идеал пул бирлиги назариялари ўз моҳиятига кўра номиналистик тусда бўлган. Мазкур назария тарафдорлари қуйидагилар: – Ж.Локк (1632-1704), Ж.Беркли (1685-1753), Ж.Стюарт (1712-1780).

Ушбу назарияни моҳияти: пул бирликларининг номлари — қийматнинг идеал атамаларини ифодалайди, деб фараз қилишган. Шунингдек, айрим иқтисодчи олимлар жумладан, Д.Грей товарлар қийматини бевосита иш вақти соатларида, ўзига хос ишчи пулларда ифодалаш зарурлигини асослашга уринишган. Д.Грейнинг фикрича,

ар ишлаб чиқарувчилар пулга ўз меҳнاتини маҳсулотларини топшириши улар учун ишчи пулларга муайян миқдорини олишлари керак бўлган, улар шу ишчи пуллари ёрдамида ушбу пулга ўзларига зарур товарларни сотиб олиши мумкин эди.

XIX асрнинг биринчи ярмида ишчи пуллар ғоясини амалга оширишга янишлар бўлди. 1). 1829-йилда Марселда адвокат Мацель айирбошлаш пини. 2). 1832-1834 йилларда социалист-утопист Р.Оуэн Англияда эллатли айирбошлаш бозорини, 3). 1849 йилда эса, П.Ж.Прудон —халқлини таъсис этдилар. Бирок бу муассасаларнинг ҳаммаси бир хилда ун топиб, инқирозга учради. Бунинг сабаби, шунда эдики, адолатли айирбошлаш пуллари на ижтимоий зарур вақтнинг миқдорини, на ижтимоий тиёжнинг миқдорини тўғри белгилай олишмасди.

Пулнинг миқдорий назарияси. Пулнинг миқдорий назарияси измуни: 1. Товарларнинг нисбий қиймати. 2. пулнинг харид қобилияти. 3. инг ўзгариши сабаблари ҳақидаги саволга жавоб беришга ҳаракат қилади. азкур назария асосчилари қуйидагилар ҳисобланади: Ж.Вандерлинг, Г.Монтескье, Д.Юм ва Д.Риколар ҳисобланишади.

Назария пайдо бўлиш шароити: XVI-XVII асрла Европада юз берган -нархлар революцияси пулларнинг миқдорий назарияси вужудга олишининг бевосита сабаби эди.

Ушбу назарияни сабаби: Европага Американинг арзон олтини ва мушининг олиб келиниши ва уларни қазиб олиш қийматининг пасайиши варлар нархларининг жадал ўсишига олиб келди. **Ушбу назарияни амчилиги:** Д.Юм бундай фавқулодда шарт-шароитларни типик деб исоблаган, лекин илмий таҳлил бутунлай тескари ёндашувни талаб қилган. Д.Юм ҳам миқдорий назариянинг кейинги тарафдорлари Д.Рико ва К.Милльлар ҳам олтин тангали стандарт шароитида муомалада юрган улларнинг миқдори аввало сотиладиган товарларнинг қийматига ва янада никроқ қилиб айтганда, улар нархларининг суммасига боғлиқ бўлишини ушунишмаган.

Шундай қилиб, 3 та қоида классик миқдорий назария учун хос бўлган:

- 1) **сабаблилик** (нархлар пулларнинг массасига боғлиқ бўлади);
- 2) **мутаносиблик** (нархлар пуллар миқдорига мутаносиб равишда ўзгаради);
- 3) **универсаллик** (пуллар миқдорининг ўзгариши ҳамма товарларнинг нархларига бир хилда таъсир қилади).

Пулнинг монетар назарияси. Монетаристлар пулларнинг миқдорий назариясининг янгича талқинини таклиф этишди. Бундай ёндашув Милтон Фридман бошчилигидаги ҳозирги монетаристлар асарларида амалга оширилди. М.Фридман статистик таҳлил асосида қуйидагича формулани таклиф қилди:

$$MV=PY$$

Бу ерда: M – пул массаси; V – даромаднинг айланиш тезлиги; P – нархлар даражаси; Y – реал даромад нормаси.

Пулларни монетаристлар такрор **ишлаб чиқаришнинг ҳал қилувчи омили сифатида кўриб чиқишади**, шунинг учун давлатнинг пул-кредит соҳасини нотўғри тартибга солиниши, уларнинг фикрича иқтисодий таназзулни келтириб чиқариши мумкин. Бундай таназзулни олдини олиш учун, **биринчидан**, пул массасининг ўсиши суръатларини йилига 3-4% гача пасайтириш зарур эди. **Назарияни камчилиги:** бундай суръатлар иқтисодий конъюнктуранинг жорий ҳолатидан қатъий назар тавсия этилади, чунки, монетаристларнинг фикрича, қабул қилинган қарорларнинг таъсири жиддий кечикади ва уларнинг бошланғич мақсадига путур етказди. **Иккинчидан**, давлатнинг иқтисодий функцияларини чеклаш: давлат сектори миқдорларини камайтириш, давлат харажатларини, шу жумладан, ижтимоий эҳтиёжларга харажатларни қисқартириш керак бўлади.

Пулларнинг функциялари: Пулларнинг иқтисодий категория сифатидаги моҳияти уларнинг ички мазмунини ифодалайдиган

ункцияларида намоён бўлади. Пуллар қуйидаги бешта функцияни ажаради:

- қиймат ўлчови,
- муомала воситаси,
- тўлов воситаси,
- жамғарма воситаси,
- жаҳон пуллари.

Монетар сиёсатни – мақсади миллий пулни барқарорлигини таъминлаш (пул қадри), **инфляцияни** жараёни жиловлаш, товарлар ва хизматларни **нархини** даражасини доимийлигини таъминлаш.

Монетар сиёсати (пул кредит ва валюта сиёсати) – **институционал (қонуний, меъёрий) асосий** – бозор тизими ҳисобланади.

Бозори тизимини икки тури мавжуд:

- Кредит бозори
- Молия бозори

Кредит бозори иккига бўлинади:

- Банклараро кредит ресурслар бозори.
- Пул бозор.

Марказий банк пул-кредит орқали мувофиқлаштириш асбоблари қуйидагилар:

- Фоииз ставкаси
- Мажбурий захира нормаси
- Валюта курси
- Очиқ бозор сиёсати (қимматбаҳо қоғозлар нархи)

Марказий банкни пул-кредит орқали мувофиқлаштиришни икки усули қуйидагилар:

- Бевосита (маъмурий)
- Билвосита (иқтисодий)

Пул муомаласини мувофиқлаштириш пул массасини оборотни бошқариш деганидир.

Пул массаси бу – нақд пуллар (аҳолини қўлдаги пуллар, банк ва корхонадаги кассадаги пуллар) ва нақдсиз банкдаги ҳисоб рақамлаги пуллар.

Пул агрегатлари ва пул мультипликатори. Ўзбекистонда пул массасини бошқаришда уларни маълум бир неча агрегатларга бўлиб ўрганиш орқали амалга оширилади.

Пул массаси қуйидаги пул агрегатларидан таркиб топган:

M^0 – муомаладаги нақд пуллар, банкноталар, хазина патталари ва металл тангалан иборат бўлади.

M^0 агрегатини пул базасидан фарқлаш зарур. Пул базаси таркибига тижорат банкларининг марказий банкдаги мажбурий захиралари киради. M^0 агрегатининг таркибига тижорат банкларининг марказий банкдаги мажбурий захиралари расман кирмайди.

$M1$ – M^0 агрегати + корхоналарнинг ҳисоб-китоб, жорий ва махсус ҳисобварақларидаги маблағлари, суғурта компаниялари маблағлари, аҳолининг тижорат банкларидаги — талаб қилиб олингунгача ҳисобварақларидаги депозитлари.

$M2$ – $M1$ агрегати + аҳолининг банклаги муддатли омонатлари.

$M3$ – $M2$ агрегати + давлат заёмларининг сертификатлари ва облигациялари.

$M4$ – $M3$ агрегати + хорижий валютадаги депозитлар.

Пул агрегатларидан мақсад: пулни агрегатларига бўлиб ва алоҳида пул агрегатига таъсир кўрсатиш усулидан фойдаланиш.

Монетизация коэффициенти иқтисодиётнинг пуллар билан таъминланиши даражаси ёки товар айланишининг тўлов воситалари билан таъминланиши даражасини акс эттирадиган **кўрсаткичдир.** Бундай **коэффициент $M2$ пулагрегати суммаси** ва ушбу иқтисодиётда мавжуд бўлган хорижий валютадаги депозитларнинг ЯИМ ҳажмига ўзаро нисбати сифатида ҳисоблаб чиқилади.

Пул, кредит ва банк мультипликатори. Пуллар марказий эмиссия банки фаолияти натижасида яратилади. Пулларни яратиш жараёни икки босқичдан иборат бўлади.

Биринчи босқичда, Марказий эмиссия банки асосий йўналишлар бўйича, 1). Ҳукуматга, тижорат банклари, чет мамлакатлар, алоҳида корхоналарга бевосита кредитларни бериш йўли билан (агар амалдаги қонунла шундай тартиб назарда тутилган бўлса), 2) Расмий олтин ва валюта захираларини кўпайтириш орқали Марказий банкни активларини кўпайтиради.

Марказий эмиссия банки активларининг кўпайтирилиши айти бир вақтда унинг пассивларининг ҳам тегишлича ўсишини англатади, яъни пул базасининг ташкил этилишига олиб келади.

Пул базаси қуйидагилар: 1) муомаладаги нақд пуллар, 2) тижорат банкларининг мамлакат Марказий банкидаги мажбурий ва мажбурий бўлмаган (ихтиёрий ва ортиқча) захираларидан иборат бўлади.

Иккинчи босқичда, тижорат банклари ўз мижозлари – корхоналар, ташкилотлар, аҳолини кредитлаш учун Марказий эмиссия банкдан олган кредитлардан фойдаланадики, бу пул массасининг яратилишига олиб келади.

Пул массаси қуйидагилардан ташкил топади: 1) Муомаладаги нақд пуллар 2) Мижозлар ҳисобварақларидаги пуллар қолдиқларидан иборат бўлади.

Пул массаси билан пул базаси ўртасидаги нисбат пул мультипликатори деб аталади.

$$\text{Пул мультипликатори} = \frac{\text{Пул массаси}}{\text{Пул базаси}}$$

Тижорат банкларининг ўз мижозларига берадиган кредитлари билан Марказий банкнинг тижорат банкларига берадиган кредитлари ўртасидаги нисбат кредит мультипликатори деб аталади.

Кредит мультипликатори =

Тижорат банкларининг ўз миқозларига берган кредитлари

Марказий банк томонидан тижорат банкларига берилган кредитлар

Кредит мультипликаторининг моҳияти: маълум бир тижорат банки томонидан **очиқ бозордаги** операциялар ҳисобига Марказий банк олган кредит ресурслар ўз миқозларини кредитласа ва ушбу маблағлар бошқа банк миқозларига ўтказилса, натижада бошқа банк **кредит ресурсларининг** кўпайиши ва унда **кредитлаш имкониятининг ортиб боришига** олиб келади. Бу жараён муомаладаги пул массасининг ортиб боришига сабаб бўлади.

Банклар	Қуйилмалар (долла)	Ссуда (долла)	Мажбурий захиралар (долла)
I банк	1000	950	50
II банк	950	902,5	47,5
III банк	902,3	857,4	45,2
IV банк	603,24	598,7	31,5
Жами	8 025,2	7 623,93	401,27

Муомаладаги пуллар миқдорининг ўсиши тўлалигича Марказий банкнинг **кредит эмиссияси** билан олдиндан белгиланади ва ҳар қандай йўналиш бўйича муқаррар тарзда **пул базасининг ўсишига** ва **мультипликаторнинг таъсирида пул массасининг кўпайишига олиб келади.** Пул массасининг кўпайиши ўз навбатида инфляция суръатларига ҳам таъсир кўрсатади.

Банк мультипликатори – пулларнинг тижорат банклараро ҳаракати даврида тижорат банкларининг депозит ҳисобварақларидаги пулларнинг **кўпайиши жараёнидан иборат.** Пул массасининг кўпайтиришнинг ушбу механизми фақат икки поғонали банк тизими

(марказий ва тижорат банклари) амал қиладиган ва тўлиқ фаолият юритадиган шароитда ишлаши мумкин. Банк мультипликатори механизмининг амал қилиши жараёнида банклар миқозларининг ҳисобварақларида пул маблағларининг тўпланиши юз беради.

Ушбу механизмнинг амал қилиши интенсивлигини ҳисоб-китоб қилиш учун банк мультипликатори коэффициентини ҳисоблаш формуласи қўлланилади:

$1-R \times 100\%$ бунда: R – Марказий банк белгилаб қўйган мажбурий захиралаш нормаси.

Банк мультипликатори механизми депозитлар орқали қуйидаги усулда фаолият юритади: 1. Марказий банк қандайдир тижорат банкига 100 бирлик миқдорда кредит беради; 2. Ўз навбатида ушбу тижорат банки ўзининг миқозига ҳам худди шу бирликда кредит беради; 3. Миқоз ушбу 100 бирликдан иборат кредитдан ўз мажбуриятларини тўлаш учун фойдаланади. Пул маблағлари бошқа иқтисодий субъектга бориб тушади; 4. У бу маблағларни ўзининг тижорат банкидаги депозитли ҳисобварағида жойлаштиради.

Изоҳлаймиз қуйидаги услуб билан: Банкнинг иккинчи миқозининг ҳисобварағида 100 бирлик мавжуд бўлди. Банк ушбу суммадан мажбурий захиралаш фондига муайян фоизни ажратади. Банкда, масалан, эркин маблағларнинг 85 та бирлиги қолади ва банк ушбу маблағларни яна кредитга беради. Бу операция фақат шундай фарқ билан такрорланадики, тўртинчи миқознинг ҳисобварағида энди 85 та бирлик мавжуд бўлади. Бундай операция муайян муддат давомида такрорланади ва натижада миқозларнинг банклаги ҳисобварақларида Марказий банк биринчи марта берган 100 та бирликдан ошадиган сумма (100+85+ ва ҳоказо) пайдо бўлади. **Шундай қилиб, мазкур механизм иқтисодиётга тақдим этилган пул массасини муайян суммагача нақд пулсиз шаклда кўпайтиришга имкон беради.** Ушбу ҳолатда белгилаб қўйилган мажбурий захиралаш нормаси

қанчалик юқори бўлса, кредитнинг айланиши шунчалик тез тугайди ва бу механизмнинг амал қилиши натижасида қўшимча равишда иқтисодиётда шунчалик кам миқдордаги пуллар пайдо бўлади.

Пул муомаласи ва қонуниятлари. Бозор иқтисодиёти шароитида пул маблағлари **тўхтовсиз** ҳаракатда бўлади, товарлар ва хизматлар айирбошлаш жараёнида ресурслар учун **тўловларни** амалга оширишда, иш ҳақи ва бошқа мажбуриятларни тўлашда пул доимий айланиб туради.

Пул муомаласи бу - Пулнинг ўз вазифаларини бажариш жараёнидаги бу тўхтовсиз ҳаракат дейилади.

Пул муомаласи бу пулларнинг 1. Мамлакатнинг ички иқтисодий айланиши 2. Ташқи иқтисодий тизимидаги товарлар ва хизматларнинг сотилиши, шунингдек; 3. Уй хўжалигидаги товарсиз тўловларга хизмат кўрсатадиган нақд пуллик ва нақд пулсиз шакллардаги ҳаракатдир.

Нақд пул муомаласи сифатида қуйидагилар хизмат қилади: 1. Банк билетлари; 2. Металл тангалар (пул белгилари) хизмат қилади.

Нақд пулсиз ҳисоблар қуйидагилар билан амалга оширилади: 1. Кредит пуллар муомаласи; 2. Чеклар; 3. Кредит карточкалари, 4. Векселлар, 5. Аккредитивлар, 6. Тўлов талабномаларикабилар ёрдамида амалга оширилади.

Пул муомаласи ўзига хос қонунларга асосланган ҳолда амалга оширилади. Унинг қонунларидан энг муҳими муомала учун **зарур бўлган пул миқдорини аниқлаш ва товарлар, хизматлар ҳажмига мувофиқ муомалага пул чиқаришдир.**

Муомалани таъминлаш учун зарур бўлган пул миқдори қуйидаги омилларга боғлиқ:

1. Товарлар суммаси. Товарлар ва хизматлар қанча кўп бўлса, уларнинг нархи қанча баланд бўлса, уларни сотиш ва сотиб олиш учун шунча кўп пул миқдори талаб қилинади.

2. Пулнинг айланиш тезлигига. Пул қанчқлик тез айланса, муомала учун зарур бўлган пул миқдори шунча кам бўлади.

3. Кредит миқдори: Кўпинча товарлар қарзга (кредитга) сотилади ва уларнинг ҳақи келишувга мувофиқ кейинги даврларда тўланади. Демак, муомала учун зарур бўлган пул миқдори шунга мувофиқ камроқ бўлади. Иккинчи томондан, бу даврда илгари кредитга сотилган товарлар ҳақини тўлаш вақти бошланади. Бу пул миқдорига эҳтиёжни кўпайтиради.

Мазкур ҳолатларни ҳисобга олганда муомала учун зарур бўлган пул миқдори қуйидаги формула бўйича аниқланади:

$$M = \frac{T - X_k + X_T}{A_T}$$

Бунда:

M – муайян даврда муомала учун зарур бўлган пул миқдори;

T – сотилиши лозим бўлган товарлар суммаси;

X_k – кредитга сотилган товарлар суммаси;

X_T – тўлаш муддати келган товар ва хизматлар ҳамда бошқа тўловлар суммаси;

A_T – пулнинг айланиш тезлиги.

Пул қонуниятини риоя қилмаслик натижалари: Муомалада бўлган пул миқдори сотилаётган товарлар ва хизматлар суммасига нисбатан ошиб кетиши ва бунинг натижасида товарлар билан таъминланмаган пулнинг пайдо бўлиши пулнинг қадрсизланиши, яъни инфляцияни билдиради.

Пул айланиши бу 1. Нақд пуллик 2. Нақд пулсиз шакллардаги пул белгиларининг узлуксиз ҳаракат жараёнидир.

Нақд пуллик пул айланиши бу иқтисодий субъектлар ўртасидаги муомалада қатнашадиган бевосита нақд пул массасидир. Нақд пул айланишини икки ҳолати: **1) Ривожланмаган** мамлакатлар учун нақд пул айланиши юқори. Бундай вазият етарли ривожланмаган ёки ўтиш даври иқтисодиётларида кузатилади; **2) Ривожланган** мамлакатлар учун нақд пул айланиши паст. Ривожланган иқтисодиётларда электрон пуллар тобора кўпроқ оммалашган бўлади. Бундай пул воситалари мижозларнинг банк

муассасаларидаги ҳисобварақлари бўйича фақат техник ускуналар ёрдамида ишлатиш мумкин бўлган электрон узатмалардаги ёзувлардир.

Нақд пулсиз пул айланиши бу – банкларда пул маблағларини тўловчилар ва олувчиларнинг ҳисобварақлари бўйича ёзувлар ёрдамида ёки ўзаро талабларни ҳисобга олиш йўли билан амалга ошириладиган пул айланишидир. Нақд пулсиз пул айланиши бевосита пул белгисининг бўлмаслигини назарда тутади.

Нақд пулсиз ҳисоб-китобларни амалга ошириш тамойиллари:

1) **Ҳисоб варақ мавжудлиги.** Мижозларга маблағларни сақлаш ва ўтказиш учун очиладиган банк ҳисобварақлари бўйича амалга оширилади;

2) **Қолдиқда маблағни мавжудлиги.** Ҳисоб варақлардан тўловлар банклар томонидан ҳисобварақлар эгаларининг фармойиши бўйича тўловларнинг улар белгилаган навбатлилиги тартибида ва ҳисобварақдаги маблағларнинг қолдиғи доирасида амалга оширилиши лозим;

3) **Шартноманинг мавжудлиги.** Банклар мижозларнинг шартномали муносабатларига аралашмайди;

4) **Шартноманинг муддатлиги.** Тўловнинг шартномаларда, Молия вазирлиги йўриқномаларида назарда тутилган муддатлар асосидаги муддатлилиги;

5) **Тўловнинг таъминланганлиги.** Тўловчида (ёки унинг кафилида) пулларни олувчи олдидаги мажбуриятларни узиш учун қўлланилиши мумкин бўлган ликвидли маблағларнинг мавжудлиги.

Шундай қилиб, нақд пулсиз пул айланиши иқтисодиётнинг муайян ривожланиш даражасига эришганлигидан далолат беради ва янада раванқ топиш учун қўшимча имкониятларни тақдим этади.

Пулга талаб бу – 1. Айирбошлаш учун (P_T) 2. Активлар томонидан пулга талаб (P_a) ни ўз ичига олади.

1. Пулга талаб айирбошлаш учун (P_1). Аҳоли ўзларининг ҳисобларига навбатдаги пул оқими келиб тушгунча, кундалик эҳтиёжлари учун қўлларида етарли пулга эга бўлиши зарур. Корхоналарга иш хақи

тўлаш, материал, ёқилғи сотиб олиш ва шу кабилар учун пул керак бўлади. Шу барча мақсадлар учун зарур бўлган пул – айирбошлашли пулга талаб дейилади. Айирбошлаш учун зарур бўлган пул миқдори номинал ялпи миллий маҳсулот (ЯММ) ҳажми билан аниқланади, яъни у номинал ЯММга мутаносиб равишда ўзгаради. **Аҳоли ва корхоналарга икки ҳолда айирбошлаш учун кўпроқ пул талаб (П1) қилинади:** 1) Нархлар ўсганда 2) Ишлаб чиқариш ҳажми кўпайганда.

2. Активлар томонидан пулга талаб (Па): Кишилар ўзларининг молиявий активларини ҳар хил шаклларда, масалан, коорпорация акциялари, хусусий ёки давлат ташкилотлари облигациялари шаклида ушлаб туриш мумкин. Демак, активлар томонидан, яъни инвестициялар учун пулга талаб (Па) ҳам мавжуд бўлади.

Активлар томонидан пулга талаб фоиз ставкасига тескари мутаносибликда ўзгаради: 1) Фоиз ставкаси паст бўлса, кишилар кўпроқ миқдордаги нақд пулга эгалик қилишни афзал кўради. 2) Аксинча, фоиз юқори бўлганда пулни ушлаб туриш фойдасиз ва активлар шаклидаги пул миқдори кўпаяди.

Шундай қилиб, пулга бўлган умумий талаб, активлар томонидан пулга бўлган талаб ва айирбошлаш учун бўлган талабнинг миқдори билан аниқланади.

Кредитнинг моҳияти, манбалари ва вазифалари. Ишлаб чиқариш фондларининг доиравий айланишидаги ва фондларнинг бир марта айланишидаги қийматнинг ҳаракати қисқа муддатли кредит муносабатлари пайдо бўлишининг иқтисодий асосидир.

Кредит бу – бўш турган пул маблағларини ссуда фонди шаклида тўплаш ҳамда уларни юридик ва жисмоний шахсларга ишлаб чиқариш ва бошқа эҳтиёжлари учун маълум муддатга, фоиз тўлаш ҳамда қайтаришлик шарти билан **қарзга бериш** жараёнида юзага келадиган иқтисодий муносабатлар йиғиндисидир.

Пул шаклидаги капитал ссуда капитали дейилса, унинг харакати кредитнинг мазмунини ташкил қилади.

Кредит муносабатлари икки субъект ўртасида, пул эгаси, яъни қарз берувчи ва қарз олувчи ўртасида юзага келади. Турли хил корхона ва ташкилотлар, давлат ва унинг муассасалари ҳамда аҳолининг кенг қатлами **кредит муносабатларининг субъектлари ҳисобланади.** Санаб ўтилган субъектларнинг айнан ҳар бири бир вақтнинг ўзида ҳам қарз олувчи ва ҳам қарз берувчи ўрнида чиқиши мумкин.

Кредит муносабатларининг объекти жамиятда вақтинча бўш турган пул маблағларидир.

Кредит ресурсларининг асосий манбалари қуйидагилардан иборат:

1. Корхона ва ташкилотларнинг банк ҳисоб варақларидаги амортизация ажратмалари.

2. Маҳсулот сотишдан олинган пул тушумлари.

3. Корхоналарнинг ишлаб чиқариш, фан ва техникани ривожлантириш фондлари, моддий рағбатлантириш фондлари.

4. Корхона ва ташкилотлар фойдаси. Улар давлат бюджети ва кредит тизими билан ҳисоб-китоб қилингунча, шунингдек, унинг тегишли қисми корхона эҳтиёжлари учун фойдалангунча банкдаги ҳисобварақларида сақланади.

5. Банкдаги бюджет муассасалари, касаба уюшмалари ва бошқа ижтимоий ташкилотларнинг жорий пул ресурслари.

6. Аҳолининг банклардаги бўш пул маблағлари.

Такрор ишлаб чиқариш жараёнида вақтинча **бўш пул маблағлари** ҳосил бўлиши билан бир вақтда, иқтисодиётнинг айрим бўғинлари ва соҳаларида **қўшимча пул маблағларига эҳтиёж ҳам пайдо бўлади.**

Мазкур ҳолатларни ҳисобга олган ҳолда кредит қуйидаги вазифаларни бажаради.

Биринчидан, кредит қайта тақсимлаш вазифасини бажаради. Бунинг ёрдамида корхоналар, давлат ва аҳолининг бўш пул маблағлари ссуда фонди шаклида тўпланиб, кейин бу маблағлар кредит механизми орқали халқ хўжалик тармоқлари эҳтиёжларини ҳисобга олиб қайта тақсимланади. Шу орқали кредит ишлаб чиқариш жараёнининг узлуксизлигини таъминлашга хизмат қилади.

Иккинчидан, кредит пулга тенглаштирилган тўлов воситаларини юзга чиқариб, уларни хўжалик амалиётига жорий этиш вазифасини бажаради.

Учинчидан, кредит нақд пуллар ўрнига кредит пулларни ривожлантириш ва пул муомаласини жадаллаштириш билан муомала харажатларини тежаш вазифасини бажаради.

Тўртинчидан, кредит алоҳида корхоналарнинг ҳиссадорлик жамиятига айланиши, янги фирмаларнинг вужудга келиши ва трансмиллий компаниялар ташкил топишининг муҳим омилларидан бири сифатида чиқади.

Бешинчидан, кредит ссуда фондининг ҳаракати (қарз бериш ва қарзни ундириш) орқали иқтисодий ўсишни рағбатлантириш вазифасини бажаради.

Олтинчидан, кредит ўз муассасалари орқали иқтисодий субъектлар фаолияти устидан назорат қилиш вазифасини бажаради.

Еттинчидан, кредитнинг ўзига хос вазифаси бу – иқтисодиётни тартибга солиш ҳисобланади. Бунда кредит учун фоиз ставкаларини табақалаштириш, давлат томонидан кафолатлар ва имтиёзлар бериш каби усуллардан фойдаланилади.

Тарихий тараққиёт давомида кредитнинг икки шакли: Пул ва товар шаклидан фойдаланилиб келинган. Ҳозирги вақтда мамлакат ички айланмасида пул кредитидан кенгроқ фойдаланилмоқда ва қуйидаги шакллари мавжуд: кредит банк, тижорат, давлат, истеъмол ва халқаро кредит каби шаклларни ўз ичига олади.

Банк кредити – кредитнинг асосий ва етакчи шакли сифатида чиқади. У пул эгалари – банклар ва махсус кредит муассасалари томонидан қарз олувчиларга пул ссудалари шаклида берилади. **Банк кредитининг объекти – пул капиталидир.**

Банк кредити йўналиши, муддати ва кредит битимлари суммаси бўйича чекланмайди. Унинг фойдаланиш соҳаси ҳам жуда кенг, товар муомаласидан тортиб капитал жамғарилишигача хизмат қилади. Банк кредит фойзининг мақсади ссудалар ҳисобига даромад (фойда) олишдир.

Кредитнинг асосий тамойиллари. Кредит муносабатлари иқтисодиётда мавжуд аниқ услубий асосларга таянади. Иқтисодий категория сифатида кредит бир неча тамойилларга эга. **Булар кредитнинг мақсадлилиги, муддатлилиги, қайтариб беришлилиги, таъминланганлиги ва тўловлилик тамойилларидир.**

Ўзбекистон Республикасида банк тизими икки поғонадан, **Марказий (эмиссион) банк ҳамда тижорат банкларидан** иборат. Марказий банк – банк тизими мавжуд бўлган барча давлатлар пул-кредит тизимининг асосини ташкил қилади. Марказий банкнинг молия бозоридаги ўрни мамлакатда бозор муносабатларининг ривожланиш даражасига ва хусусиятига боғлиқдир. Бу эса ўз навбатида банк тизимини шаклланишига асосий омил бўлиб ҳисобланади. Марказий банк мамлакат пул-кредит тизимини марказлашган тартибда бошқаради ва давлатнинг ягона пул-кредит сиёсатини амалга оширади.

Икки поғонали банк тизими бозор муносабатларининг қарама-қаршиликларидан келиб чиқади: 1) Бу хусусий молия маблағларидан эркин фойдаланиш ҳуқуқини талаб қилади. Бу қуйи поғона банклар – тижорат банклари орқали амалга оширилади. 2) Бу муносабатларни маълум миқдорда тартибга солиш, назорат қилиш ва мақсадли йўналтиришни таъминлайди. Бундай махсус институт сифатида **Марказий банк юзага чиқади.**

Монетар сиёсатнинг стратегик мақсадлари:

Жорий вазифалар:

- 1) Сумнинг курсини барқарорлиги
- 2) Миллий фоиз ставкаларини даражаси
- 3) Муомаладаги пул массасини ҳажми
- 4) Молия тизимининг барқарорлиги

Келажакдаги вазифалари:

1. товар хизматлар нархларни барқарорлиги (доимилиги).
2. Иқтисодий ўсиш.
3. Юқори даражасидаги бандлик.

Марказий банк – монетар сиёсатдаги анъанавий инструментлари куйидагилар.

1) Марказий банк – очик бозордаги сиёсати икки усули:

- Банкларни кредит **ресурс кўпайиши** мақсад бўлса Марказий банк қимматли қоғоз сотиб олади.
- Банкларни кредит **ресурс камайиши** мақсад бўлса Марказий банк қимматли қоғозни сотади (сотувчи бўлади).

2) Марказий банк – қайта молиялаштириш сиёсатининг куйидаги кўринишда мавжуд:

- **Ҳисоб ставкаси.** Марказий банк томонидан тижорат банкларнинг тратталарни (векселлар ва хоказо) қайта ҳисобга олиш йўли билан кредитлаш усули ҳисобланади.

- **Ломбард ставкаси.** Марказий банк томонидан тижорат банкларнинг қимматли қоғозларни гаровга олиш йўли билан кредитлаш усули ҳисобланади (Ломбард кредити – Ломбард фоиз ставкаси).

- **Тижорат банкларни тўғридан тўғри (аниқ ставка орқали) кредитлаш усули.** (Овердрафт ёки муддатли кредит шаклида берилади).

3) Мажбурий захиралар сиёсатини вазифалари:

- Банк тизимининг ликвидлигига таъсир этиш функцияси
- Тижорат банкларнинг кредит эмиссиясининг чеклаш функцияси

- Тижорат банки банкрот бўлганда, унинг мажбуриятлари бўйича ҳисобланиши функцияси.

4) Марказий банк валюта сиёсатининг уч асосий валюта операцияларнинг тури мавжуд:

- Валюта интервенцияси усули (хорижий валютани миллий валютага сотиб олиш ва сотиш операциясидир).
- Ҳукуматининг ташқи қарзининг тўлаш бўйича Марказий банк томонидан амалга ошириладиган валюта операциялари
- **Марказий банк балансидаги олтин-валюта захираларини бошқариш операцияларини ва уларни бошқариш усуллари:**
 - Валюта захираларини диверсификация қилиш усули;
 - Валютавий СВОП операциялардан фойдаланиш;
 - Голд СВОП операциялардан фойдаланиш;
 - Очиқ валюта позицияларини қисқартириш.

1.3. Марказий банк ва иқтисодиётни пул-кредит воситалари орқали тартибга солиш

Марказий банк давлатни расмий пул – кредит институти. Ҳар бир давлатда **Марказий банк ҳукуматнинг расмий пул – кредит институти** сифатида фаолият кўрсатади.

Марказий банк ни мақсади – миллий валюта курсини барқарор ҳолатда сақлаш ва шу орқали мамлакат ҳудудида баҳолар (товар ва хизматлар нархи) барқарорлигини таъминлашдан иборатдир, яъни пулни қадри ва нархларни даражасини бир маромда сақлашдан иборат. Бундан хулоса қилиб айтиш мумкинки Марказий банк фойда олиш мақсадида фаолият юритмайди.

Марказий банкни пайдо бўлиш зарурлиги:

1. Банк тизимининг буткул ишдан чиқмаслиги учун. (Ҳар бир банк ўзича ва ўзи белгиланган миқдорда муомалага турли хилдаги ҳамда турли номиналдаги пул белгиларини чиқаришга ҳаракат қилади)

2. Муомаладаги пул ҳажмини (массасини) тартибга солиш, иқтисодиёт билан мувофиқлаштириш ва пул муомаласини назорат қилиш.

3. Тижорат банклари фаолиятини тартибга солиш.

4. Пул – кредит соҳасида давлатни вазифасини бажариш.

Марказий банкни пайдо бўлиш тарихи қуйидагилар билан изоҳ бериш мумкин:

1. Банкнотларни чиқариш жараёни:

- Марказий банкни ташкил этилишига қадар капитализмнинг дастлабки даврида мамлакатдаги тижорат банкларининг барчаси муомалага ўз банкноталарини чиқариш ҳуқуқига эга.
- **Банкнота** – бу ушбу банкнинг ундаги кўрсатилган миқдордаги пулни реал, ҳақиқий пулга хохлаган пайтда алмаштириб бериши тўғрисидаги мажбуриятдир.
- **Банкнотани чиқариш меъёри** – ҳар бир банк ўзининг захирасидаги мавжуд реал, ҳақиқий (олтин, кумуш) миқдоригача муомалага пул белгилари - банкноталарни чиқариши мумкинлиги.

2. Банкнотга талабни ўсиб бориши: XVII ва XVIII асрда ишлаб чиқаришнинг ривожланиши учун қўшимча пул маблағлари (банкнотлар) талаб этилган.

3. Банкнот чиқариш меъёрини бузиш жараёни: Ишлаб чиқариш ривожланиш талабини қондириш ва ўзларини оладиган даромадни кўпайтириш мақсадида тижорат банклари муомалага ўзларининг олтин захираларидан бир неча баробар кўп миқдорда банкнота чиқаришган.

4. Банкнот чиқариш меъёрини бузиш натижаси: Банклар ўзларининг мажбуриятларни бажариш имкониятларини йўқотган ва натижада:

- Тижорат банкларига бўлган ишончнинг юқотишга олиб келган;
- Пул муомаласининг издан чиқишига сабаб бўлган.

Шундай қилиб, Марказий банк ташкил бўлишига объектив сабаб вужудга келган. Дастлабки тарихдан ташкил бўлган Марказий Банклар:

- 1656 йил Швецияда;
- 1694 йил Англияда.

Ўзбекистон Республикасини Марказий банкни мақомини асосий жиҳатлари:

1. Марказий банк юридик шахс ҳисобланади. (Устави, мулки, ҳисоб рақами, баланси, муҳри мавжуд) Марказий банк давлатнинг мутлоқ (100%) мулкидир. Марказий банк фаолияти “Марказий банк қонуни” асосида ташкил этилади. Марказий банк мустақил бошқарув тизимига эга. Қонунда Марказий банк мақсади ва вазифалари, таъқиқланган фаолият турлари, ҳисобдорлиги, мустақиллиги, ташкилий тузилиши ва ташқи иқтисодий фаолияти белгилаб берилган.

2. Марказий банк иқтисодий жиҳатдан мустақилдир. Марказий банк ўз даромад ҳисобидан ўзини сарф – харажатларнинг амалга оширади. Марказий банк фойдаси банк бошқарув белгиланган тартибда тақсимланади: ишончсиз, шубҳали қарзлар ва бошқа активлар бўйича эҳтимолий йўқотишларни қоплаш резервлари; турли ижтимоий ва иқтисодий фондлар шакллантирилади; фойдани қолган қисми давлат бюджети даромадига йўналтирилади.

3. Марказий банк Ўзбекистон республика Давлат герби тасвири туширилган ва ўз номи ёзилган муҳрига эга.

Марказий банкни мустақиллигини объектив ва субъектив омиллари (шартлари)

1. Объектив омиллар қуйидагилар:

1.1. Марказий банкнинг капиталида давлатнинг улуши;

1.2. Марказий банк қонунчилигида уни вазифаларни ёритилиш даражаси;

1.3. Марказий банк раҳбари (раиси) ва унинг ўринбосарларини йинлаш (сайлаш) тартиби ва уларнинг фаолият кўрсатиш ва муддатларни нун ҳужжатларида тўлиқ, аниқ акс эттирилиши ҳам ушбуларга риоя этиш ражаси;

1.4. Марказий банк фаолияти давлат томонидан назорат қилиш шакллари;

1.5. Марказий банк раҳбарияти томонидан қабул қилинган қарорларига давлат органларининг қонун асосида таъсир кўрсатиш шакллари ва Марказий банк пул – кредит сиёсатларини ҳаётга тадбиқ қилишда ҳукуматнинг иштироки ;

1.6. Марказий банк молиявий фаолиятида давлатнинг роли , яъни унинг даромадларини ташкил этиш, харажатларини амалга ошириш ва қайтармаслигини тақсимлашда давлатнинг иштироки;

1.7. Марказий банк давлатни бюджетини бевосита ва билвосита таъсир қилиштиришда иштирокини белгиловчи жиҳатларнинг қонун жиҳатларида акс эттирилиши.

2. Субъектив омиллар қуйидагилар:

2.1. Марказий банк раҳбарияти ва ҳукумат ходимлари ўртасидаги қаро расмий муносабатлар;

2.2. Марказий банк раҳбариятининг ҳукумат ходимлари орасидаги қаро расмий обрў – эътибори;

2.3. Марказий банк раҳбариятининг мамлакат иқтисодиёти таъриқи жиҳатларини белгилашдаги фикр ва мулоҳазаларининг ҳукумат қаросида тан олинishi.

Марказий Банкни ташкил этиш шакллари. Марказий банк ташкил қилиш шакллари деганда уларнинг фаолият юритиши учун лозим бўлган устав қаролинининг шаклланиши манбалари эътиборга олинади.

Баъзи мамлакатларда Марказий банк устав қароли шаклланиши қароли мамлакатлар қонунчилигига мувофиқ қуйидагича (Марказий банк устав қаролини ташкил этиш шаклларида катъий назар,

Марказий банк давлатнинг пул – кредит соҳасидаги сиёсатларини амалга оширувчи органидир):

1. Буюк Британия, Дания, Голландия, Россия, Франция, Ўзбекистон Германияда 100 % давлат мулки;
2. Швейцарияда – 43 % хусусий шахслар ва 57 % кантон мулки;
3. Италияда – 100 % банклар ва сугурта компаниялар мулки;
4. АҚШ – 100 % федерал резерв тизимида аъзо банклар мулки (189);
5. Япония – 55 % давлат мулки ва 45 % хусусий шахслар мулки;
6. Австрия – 50 % федерация мулки ва 50 % юридик ва жисмоний шахслар мулки.

Марказий Банк раисининг эгаллаб турган лавозимидан озод этиш ҳолатлари қуйидагилардан иборат:

1. Ваколат муддати тугаганида.
2. Истеъфога чиқишни сўраб, сабабларини кўрсатган ҳолда ёзган ариза билан ариза қилинган ҳолатда.
3. Жиноят содир қилишда қонунда белгиланган тартибда айбдор бўлиб топилганда.
4. Ўзининг хизмат вазифаларини саломатлигига кўра бажара олмай қолганда давлат тиббий комиссиясининг хулосасига кўра.
5. Эгаллаб турган лавозимига муносиб бўлмаган хатти – ҳаракатлар билдирилганида, шу жумладан ушбу қонунни қўпол равишда бузганида ва Марказий Банк манфаатларига катта зарар етказганида.

Марказий Банк раисининг ўринбосарлари. Ушбуларни Марказий Банк раиси тақдимотида биноан Ўзбекистон Республикаси Президенти қароридан лавозимига тайинланадилар ва лавозимидан озод этиладилар.

Марказий Банк – Олий органи. Марказий Банк – Олий органи фаотида унинг “Бошқаруви” эътироф этилган. Бошқарув Марказий банк фаоти ва фаолиятининг асосий йўналишларини белгилаб беради ва банкни бошқаради. Қонунда уни таркиби, ваколатлари батафсил ёритилган.

Марказий Банк – давлат томонидан назорат қилинади. Марказий – давлат мажбуриятлари юзасидан, давлат – Марказий Банк риятлари юзасидан жавобгар бўлмайди, агар қонунларда бошқа коида а тutilмаган бўлса. Марказий Банк томонидан қабул қилинган ларга давлат органларининг аралашуви ман этилади.

Марказий Банк ҳисоботи. Марказий Банк – Олий Мажлисга ҳисобот и. Ҳисобот даври 1 январдан 31 декабргача қилиб белгиланган. Ҳисобот тларни то 15 майгача тақдим этилиши шарт. Марказий Банк фаолияти а бир марта мустақил аудитор ташкилотлар томонидан аудиторлик рувидан ўтказилади.

Марказий Банк – пул кредит сиёсати. Марказий Банк – пул-кредит гини мустақил равишда юритади. Унинг пул-кредит сиёсатини хаётга қ этишда ҳукумат фаол иштирок этади.

Марказий Банк – фойдасини тақсимлаш. Марказий Банк – ўз сарф – катларини ўзининг даромадлари ҳисобидан амалга оширувчи мустақил асадир.

Марказий банк фойдасини аниқлаш ва тақсимлашнинг асосий йиллари:

ар йили Марказий Банк фойдаси ишончсиз , шубҳали қарзлар ва бошқа тивлар бўйича эҳтимолий йўқотишларни қоплаш резервларни аклантирилгандан сўнг;

мумий қабул қилинган бухгалтерлик амалиётига мувофиқ амалда барча ромадлар ва чиқимлар ҳисобланганидан, шунингдек активлар ва ассивлар баҳоланганидан сўнг Марказий Банк фойдаси аникланди.

Марказий Банк – аниқ мақсадга йўналтирилган резервлар ва фондлар елгиланган тартибда тўлдирилгандан кейин фойданинг қолган қисми еспублика бюджети даромадига йўналтирилади.

Марказий Банк – солиқлар, йиғимлар, божлар ва бошқа тўловлардан озод қилинган.

Марказий Банк – учун таъқиқланган фаолият турлари:

1. Молиявий ёрдам кўрсатиш билан шуғулланишга;
2. Тижорат фаолияти билан шуғулланишга;
3. Банклар ва бошқа юридик шахсларнинг капиталларида ашишга ҳақли эмас (истисно мавжуд, Халқ банки капиталида ашиши).

Марказий Банк ҳукумат билан муносабатлари:

1. Марказий Банк ҳукумат билан бўладиган муносабатлардаги фалари;
2. Давлат секторига қарз ажратиш масалаларида маслаҳатлар ш;
3. Депозитарий ва кассанинг вазифалари;
4. Фискаль агентнинг вазифалари;
5. **Ҳукуматга кредит бериш масалалари.**

Марказий Банк ҳукуматга Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси онидан тасдиқланган миқдорда кредитлар ажратиши мумкин. Ушбу дит миқдори давлат бюджети харажатларининг **3 фоизидан** ошмаслиги им.

Ҳукуматга ажратиладиган кредитлар:

1. Олтин, чет эл валютаси, халқаро резервлар тоифасига кирувчи юта бойликлари берилади;
2. Давлат қарз мажбуриятлари ва ҳукумат кафолатлаган бошқа қарз италари гаровга берилади.
3. Ушбу гаровларнинг қайтарилиш муддати бир йилдан ошмаслиги им. Марказий Банк – кредитлари одатда бир йил муддатга ратилади.
4. Марказий Банк – ҳукуматга аъзолик (ёки обуна) бўйича бадаллар нос) ёки республиканинг у ёки бу халқаро ташкилотга аъзолигидан келиб сувчи бошқа тўловлар учун (мисол, ХВФ) **анча узоқ муддатли кредитлар ишга ҳақли.**

5. Марказий Банк – юқорида акс эттирилган ҳолларда ҳукуматга молиявий ёрдам беришга ҳақли эмас.

Марказий Банк мақсади ва вазифалари.

1. Марказий банк бош мақсади миллий валютанинг барқарорлигини (қадрини, қурбини керакли даражада) таъминлаш;

2. Монетар сиёсатни ҳамда валютани тартибга солиш сиёсатини шакллантириш, қабул қилиш ва амалга ошириш;

3. Республикада ҳисоб – китобнинг самарали тизимини ташкил этиш ва таъминлаш;

4. Банклар, кредит ташкилотлари, гаровхоналар фаолиятини лицензиялаш ҳамда тартибга солиш, банклар, кредит уюшмалари ва гаровхоналарни назорат қилиш, қимматбаҳо қоғозлар бланкаларини назорат қилиш, қимматбаҳо қоғозлар бланкаларини ишлаб чиқаришни лицензиялаш.

5. Республика расмий олтин – валюта резервларини, шу жумладан келишув бўйича ҳукумат резервларини сақлаш ва тасарруф этиш.

6. Давлат бюджетининг касса ижросини Молия Вазирлиги билан биргаликда ташкил этишдан иборат.

Марказий банк Монетар сиёсатининг ишлаб чиқариш тартиби: Ўзбекистон Республикаси Марказий банк молиявий йил бошланишидан 30 кун олдин (1 декабргача) келгуси йил учун ўзининг монетар сиёсатининг асосий йўналишларини ишлаб чиқади ва бу ҳақда Олий Мажлисга ахборот беради. Монетар сиёсат матбуотда эълон қилинади.

Монетар сиёсатнинг асосий йўналишлари қуйидагилар:

1. Иқтисодий конъюнктуранинг таҳлили ва истиқбол (прогноз параметрлари) кўрсаткичлари, ЯИМ таркиби, ўсиш ёки камайишини динамикаси, сабаблари, макроиқтисодий кўрсаткичлардан ҳисобланган инфляция ва нархларнинг ўсиш даражалари, тенденцияси, сабабларини таҳлили ва истиқболлари.

2. Муомаладаги пул массасининг иқтисодий жиҳатдан асосланган қаралари (макроиқтисодий кўрсаткичларнинг ўсиш динамикаси билан маладаги пул массасини ўзгариши ўртасидаги мутаносиблик даражасини қлаш ва доимий равишда унга эришиш).

3. **Валюта ва фоиз сиёсатининг асосий йўналишлари** (ўтган дақи монетизация даражаси таҳлилни ва пул бозорини ҳолати, яъни фоиз қасининг динамикаси ва валюта сиёсатини таҳлили ва прогнози) **қсита ва билвосита инструментларнинг самарадорлиги** ва даланиш имкониятлари, бошқа давлатлар билан иқтисодий қаларининг динамикаси, **ташқи савдо айланмалари, тўлов ва ҳисоб – об балансларининг ҳолатини таҳлили ва истиқболлари.**

Марказий банк – монетар сиёсатдаги анъанавий инструментлари идаги кўринишда мавжуд:

5) **Марказий банк – очик бозордаги сиёсати икки усули:**

анқларни кредит ресурс **қўпайиши** мақсад бўлса Марказий банк имматли қоғоз **сотиб олади.**

анқларни кредит ресурс **камайиши** мақсад бўлса Марказий банк имматли қоғозни **сотади** (сотувчи бўлади).

6) **Марказий банк – қайта молиялаштириш сиёсатининг йналишлари:**

қисоб ставкаси. Марказий банк томонидан тижорат банқларнинг ратталарни (векселлар ва ҳоказо) қайта ҳисобга олиш йўли билан редитлаш усули.

ломбард ставкаси. Марказий банк томонидан тижорат банқларнинг имматли қоғозларни гаровга олиш йўли билан кредитлаш усули (ломбард редити – ломбард фоиз ставкаси ҳисобланади).

ижорат банқларни тўғридан тўғри ставкаси кредитлаш усули. Эвердрафт ёки муддатли кредит шаклида берилади).

7) **Мажбурий захиралар сиёсатини функциялари:**

анқ тизимининг **ликвидлигига** таъсир этиш функцияси

жорат банкларнинг кредит эмиссиясининг **чеклаш** функцияси

жорат банки **банкрот** бўлганда, унинг мажбуриятлари бўйича собланиши функцияси.

8) Марказий банк валюта сиёсатининг уч асосий валюта операцияларнинг тури:

валюта **интервенцияси** усули (хорижий валютани миллий валютага сиб олиш ва сотиш операциясидир).

жуматининг **ташқи қарзининг тўлаш** бўйича Марказий банк монидан амалга ошириладиган валюта операциялари

Марказий банк балансидаги олтин-валюта захираларини бошқариш операцияларини ва уларни бошқариш усуллари:

- Валюта захираларини диверсификация қилиш усули;
- Валютавий СВОП операциялардан фойдаланиш;
- Голд СВОП операциялардан фойдаланиш;
- Очиқ валюта позицияларини қисқартириш.

1.4. Марказий банкнинг валюта сиёсатини йўналишлари

Бозор иқтисодиётини бошқаришда халқаро валюта мавқеида ва бошқа катнинг кўзлаган жорий ва келажакдаги иқтисодий муносабатлари да валюта сиёсати асосий муҳим роль ўйнайди.

Валюта сиёсатини бу - давлатни халқаро ҳисоб-китобларини илишини бошқариш ва миллий, мамлакатлараро ва ҳудудлараро а муносабатларини амалга оширишдир.

валюта сиёсати - валюта муаммолари бўйича қарорларни тайёрлаш, бул қилиш ва тадбиқ этишдан иборатдир.

Валюта сиёсати мақсади қуйидаги шаклларда бўлинади:
структурвий валюта сиёсати - жаҳон валюта тизими структурасини гиришга қаратилган узок муддатли тадбирлар мажмуидир. Улар **ҳамма катларнинг мақсадларига туғри келадиган**, алоҳида валюталарни антиришга қарши қаратилган **валюта тадбирлари** орқали амалга

илади. Структуравий валюта сиёсати жорий валюта тизимига ўз ичига олиниши кўрсатади.

Жорий валюта сиёсати – 1. валюта курси; 2. валюта операцияси; 3. валютани бозорининг фаолияти; 4. олтин бозорини - қисқа вақтда тезкорлик билан бошқаришдир.

Валюта сиёсатининг қуйдаги шакллари мавжуд: 1) дисконт; 2) валютани сиёсати ва унинг кўринишлари – 2.1. валюта интервенцияси; 2.2. валютани резервларини диверсификация қилиш; 2.3. валютавий чеклашлар; 2.4. валютани алмашув даражасини бошқариш, 2.5. валюта курсининг тартиби; 2.6. девальвация; 2.7. ревальвация.

Дисконт сиёсати - фоиз ставкаси-ссуда капитал бўйича йиллик мадани нисбати ссуда капиталининг ўзидан келиб чиқади. **Фоиз** ўзининг ҳар қандайдиги маъноси бўйича ссуда капиталдан фойдаланганлик учун берилган қўшимча қийматдир.

Фоиз ставкалари одатда фойда нормаси орқали аниқланади, лекин ҳар қандайдиги фоиз ставкаси даражасини пайдо бўлиш шароити: ссуда операцияларига бўладиган талаб ва таклифдан келиб чиқади.

Ставкалар тузилиши асосида қуйдагилар туради: 1. пул бозорининг одатда расмий ҳисоб ставкаси; 2. Марказий банкнинг операциялари бўйича жорий ставкалари ётади. Бу ставкалар ҳар доим фоиз ставкаларидан паст бўлади. **Сабаби:** Марказий банк томонидан қайта берилган бўлган тижорат векселларини валюта курси хавф-хатарларидан ҳимоя қилиш бўлади.

Девиз сиёсати: Марказий банкнинг девиз сиёсатининг энг кенг қўрилган шакли валюта **интервенцияси** ҳисобланади.

Валюта интервенцияси – Марказий банкнинг миллий валюта бозорига таъсир этиш мақсадида валюта бозорида чет эл валюталарини сўриш билан боғлиқ бўлиши ёки сотиши демакдир.

Ҳозирги жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози даврида валюта интервенциясидан кўзланган мақсад қуйдагилар: валюта курсининг қисқа

қт оралиғида қутилмаганда юзага келедиган кескин тебранишларга рхам бериш ҳисобланади.

Марказий банклар валюта курсини истаган даражада ўзгартириш қониятига эга эмас, чунки улар валюта бозорида тижорат банклари лан рақобат қила олмайдилар. Шу сабабли, валюта интервенциясидан қсад валюта курсининг кескин тебранишлари оқибатларини юмшатиш собланади. **Валюта интервенциясини амалга ошириш усуллари: 1.** расмий олтин-валюта захиралари **2.** Марказий банкларнинг банклараро СВОП битимлари.

Валюта интервенциясини тарихи ва босқичлари: 1. Валюта интервенцияси 19-асрдан бошлаб қўлланила бошланган. Масалан, Голландия Марказий банки, Австрия-Венгер банки миллий валютани курсини барқарор ҳолатда ушлаб туриш учун ундан фойдаланишган.

2. Олтин монометализми бекор қилингандан сўнг, валюта интервенциясидан фойдаланиш кенг тарқалди. **1929-1933 йилги жаҳон иқтисодий инқирози** юзага келган шароитда Марказий банклар валюта интервенциясини қўлланганига кўмак бериш учун ўз валюталарини курсини тушириш қсадида валюта интервенциясидан фойдаланганлар.

3. Бу услуб бугунги кунда бутунжаҳон иқтисодиётига жиддий хавф соляётган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида ўринлидир.

4. Валюта интервенциясини ўтказишнинг моддий базаси вазифасини, 19-асрнинг 20-йиллардан **АҚШ, Буюк Британия, Франция, Канада** ва бошқа мамлакатларда ташкил қилинган мақсадли валюта фондлари – олтин, чет мамлакатларда ташкил этилган давлат фондлари ўтади.

5. Ҳозирги шароитда бу фондларнинг роли ва йўналиши айрим мамлакатларда алоҳида хусусиятга эгадир. Масалан, **Францияда** бу мақсадли валюта фонди мамлакат расмий олтин-валюта резервларининг суммаси миқдоридан ажратилган фонддир. Франция Марказий банки ўзининг интервенция операциялари ҳажмини ва

характерини ошкор қилмаслик учун унинг ўлчов кўрсаткичларини матбуотда эълон қилмайди.

Девальвация бу – миллий валютани чет эл валюталарига ёки халқаро ҳисоб–китоб пул бирликлари (СДР, ЕВРО) га нисбатан қадрини туширишдир.

Девальвацияни келиб чиқишига сабаби: инфляциянинг кучайиши ва мамлакат тўлов балансининг салбий қолдиққа эга бўлиши ҳисобланади.

Девальвация сиёсати: а) мамлакат тўлов баланси ёмонлашганда б) мамлакатда импорт оқими сезиларли даражада кўпайганда амалда иқтисодиётга **ижобий таъсир** этади. Демак, девальвацияни қўллаш шарт–шароити юзага келганда, уни дарҳол амалга ошириш лозим.

Ревальвация бу – миллий валютани чет эл валюталарига ёки ҳисоб–китоб пул бирликларига нисбатан **қадрини оширишдир**. Ревальвация қадри сучли валюталарга нисбатан қўлланилади.

Валютавий чеклашлар одатда мамлакатлар ҳудудида **олтин ва валюта қимматликларини чиқиб кетишини олдини олиш** ва шу асосида чет эл валюталарига бўлган талабни тартибга солиш мақсадида қўлланилади.

Юқоридаги ёзилганлардан хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, **валюта сиёсати давлат сиёсатининг бир кўринишидир**.

Халқаро тартибга солишда валюта, кредит ва молия сиёсати уйидаги омиллар билан шаклланган:

1. Миллий иқтисодиётда валюта, кредит ва молия муносабатларини **бир-бирига ўзаро боғлиқлиги**.

2. Хўжалик муносабатларини либерализациялаштириш шароитида **озор ва давлат бошқарувини бозор тарафга ўзгариши**.

3. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг жаҳон поғонасида асосий куч исобланган АҚШ ўрнига учта асосий ҳамкорлик ва қарама-қарши арказларни ташкил топиши: **АҚШ, Ғарбий Европа ва Япония**.

4. Жаҳонда кенг ўринни эгаллаган **валюта, кредит ва молия озорлари**, яъни сузиб юрувчи курслари; фоиз ставкаларини, биржа

юзлари ва бошқаларни ўзгаришларни ностабиллиги.

5. Ички миллий иқтисодий сиёсатнинг, шунингдек, валюта, кредит, ўзаро боғлиқ бўлмаган ва уларнинг халқаро хўжаликдаги рациялашуви.

Валюта сиёсатининг ҳуқуқий асослари. Сўнгги йилларда Марказий банкнинг валюта сиёсати: **а) инфляцион жараёнларни жиловлаш** ниятидан келиб чиққан ҳолда; **б) миллий валюта алмашув курси** динамикасининг кескин тебранишларини олдини олиш **в) ҳамда экспортни** рақобатдор қувватлашга йўналтирилмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг —Валютани тартибга солиш қонунларидаги қонунга мувофиқ, қуйидагилар валюта назорати органлари қўйилган: 1) Марказий банк, 2) Молия Вазирлиги, 3) Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги, 4) Давлат солиқ қўмитаси, 5) Давлат божхона қўмитасидир. Уларнинг ҳар бири ўз вазифа ва функцияларига эгадир.

Ваколатли банклар эса валюта назорати агентлари ҳисобланади. Валюта сиёсати макрониктисодий сиёсатнинг таркибий қисмидир ва давлат иқтисодиётда валюта сиёсати иқтисодий ислохотларнинг муваффақият қозонишига таъсир қилувчи масалаларидан бири ҳисобланади. Шу туфайли, Республика қўмитаси ушбу масалага жуда катта эътибор қаратмоқда.

Валюта сиёсати Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг пул - саноат сиёсати билан узвий боғлиқдир.

Бугунги кунда, Ўзбекистон Республикаси ҳукумати, Марказий банк ва валюта назоратининг бошқа органлари томонидан иқтисодий қўллар мобайнида кўрилган чора - тадбирлар қуйидаги қўлларга эришишга қаратилгандир:

валюта сиёсатининг ҳуқуқий асосини вужудга келтириш;

самарали валюта назорати ва тартибга солиш тизимини ташкил этиш;

иқтисодий агентлар ўртасида чет эл валютасини самарали қайта

қўлдан келтириш механизмларини ташкил этиш;

товар ва хизматларнинг балансини тартибга солишнинг замонавий услубларини қўллаш;

жа ва биржадан ташқари валюта бозорлари фаолиятини да такомиллаштириш;
аждан маблағ жалб қилишнинг тактика ва стратегиясини белгилаш;
латнинг олтин-валюта захираларини самарали бошқариш;
қаро молия ташкилотлари билан ўзаро фойдали ҳамкорликни амалга
риш;
юта курсини самарали тартибга солиш;
лий валютанинг ички конвертирланишини таъминлаш;

**Шу билан бирга, Республикамизда амалга оширилаётган валюта
ини умумлаштириш ва унга тавсиф беришда унинг қуйидаги
хос жиҳатларини таъкидлаб ўтиш мақсадга мувофиқ:**

**1.Ташқи омиллар таъсиридан ҳимояланиш ва иқтисодиётни, шу
дан молия - пул тизимини миллий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда
қамлаш юзасидан чора-тадбирлар кўриш. Муаммо:** Давлатнинг
дий ва молиявий асосига путур етганда у қулаб тушиши мумкин. М.
лен ўзининг “Капитализм ва эркинлик” асарида ёзганидек **“Умумий
офга кўра пуллар устидан назорат қилиш, иқтисодиёт устидан
ат қилишнинг муҳим воситаси бўлиши мумкин”.** Муаммонинг
и: Ўзбекистон ҳимояланиш чора тадбирларига қатъий амал қилган
Жанубий -Шарқий Осиё , Россия Федерациясидаги глобал валюта -
вий тангликларни таъсирини камайтиришга муваффақ бўлди.

**2. Биз иқтисодиётимизни самарали ва тенг ҳуқуқли асосда жаҳон
иғига интеграция қилишини таъминлаш йўлини танладик. Муаммо:**
**орт базаси анча сует бўлган шарт-шароитда ички валюта бозорини
лаштирилишини суний тарзда тезлаштириш самарали
рацион жараёнларни ривожлантиришга салбий таъсир кўрсатиши
ин эди. Муаммонинг ечими:** Ушбу вазифани ҳал этиш, ички ишлаб
иш имкониятларини ҳисобга олиш ва мамлакатимиздаги товар
5 чиқарувчиларнинг рақобатбардошлигини ҳисобга олиб, чуқур
ган давлат стратегияси қабул қилинишини талаб этади.

3. Муаммо: Иқтисодий ўсиш жараёнларини таъминлаш. Имонинг ечими: Ушбу вазифани ҳал этишда, биринчи ўринда валюта бандидан фаолият юрутувчи ишлаб чиқариш корхоналарини модернизациялаш ва техникавий қайта ташкил этишда, қўшимча қийматнинг афзаллиги улушини таъминлайдиган янги илғор корхоналарни вужудга келтиришда фойдаланиш валюта сиёсатининг энг асосий вазифасидир. Ҳозирги вақтда индустриал жамиятлар томонидан ишлаб чиқилган замонавий технологияларни импорт қилиш, қайта ишлаши ва ўз шарт-шароитига мослаштиришга олиши унинг иқтисодий тараққиётини таъминлашини белгилаб бериши муҳим омилдир.

4. Банклар фаолиятини тартибга солувчи ҳуқуқий асослар ва қонунлар: Миллий валюта сўмнинг муомалага киритилиши ва қўлдан келиши соҳада ислохотларни чуқурлаштириш вазифаси унинг ҳуқуқий асосини янада ривожлантиришни, бозор талабларига мувофиқ равишда банклар фаолиятининг барча жиҳатларини тартибга солувчи алоҳида қонунларни ишлаб чиқишни талаб қилар эди.

4.1. «Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тўғрисида»ги қонуннинг қабул қилиниши Марказий банкнинг пул-кредит сиёсати амаллари ёрдамида иқтисодиётни тартибга солувчи орган сифатидаги ролини шакллантиришда муҳим воқеа бўлди.

4.2. 1996 йилда «**Банклар ва банк фаолияти тўғрисида**»ги қонуннинг янги тахрирда қабул қилиниши банкларнинг мақоми, мақсад ва вазифалари ҳамда фаолият кўрсатиши аниқ белгиланган ҳолда тижорат банкларининг барқарор фаолият кўрсатиши учун ҳуқуқий асос яратди.

4.3. 1993 йил май ойида Ўзбекистон Республикасининг «**Валютани тартибга солиш тўғрисида**»ги қонуни қабул қилинганидан сўнг Марказий банк валютани тартибга солиш масалалари бўйича янги меъёрий-ҳуқуқий қонун ишлаб чиқди, лекин 2003 йил ХВФ ни 8-моддасига қўшимчимиз муносабати билан мазкур Қонун 2003 йил 11-декабрда янги тахрирда қабул қилинди.

4.4. Валюта операциялари базасини ташкил қилиш ва амалга оширишда қисқа вақт мобайнида Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан бир қанча ишлар амалга оширилди.

Юридик ва жисмоний шахслар томонидан хорижий валютани олиб-сотди операцияларини амалга ошириш қоидалари:

- ички валюта бозорини механизмини ишлаб чиқиш;
- республика ҳудудида хорижий капитал иштирокида хорижий банкларни ташкил қилиш, рўйхатдан ўтказиш ва аккредитациялаш қоидалари;
- хорижий валютада операцияларни амалга ошириш учун тижорат банкларига лицензия бериш қоидалари.

4.5. Кейинги йилларда Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг қишлоқ алоқалари доираси анча кенгайиб, халқаро молия ташкилотлари ва бошқа хорижий банклар билан ўзаро фойдали ҳамкорлик доираси янада кенгайиб бормоқда.

4.6. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ўз валюта сиёсатини янада яқинроқ манфаатларидан келиб чиққан ҳолда валюта муносабатларини ва валюта бозорини эркинлаштиришга **босқичма-босқич амалга ошириб бормоқда.** Валюта бозорини эркинлаштириш ва ваколатли банкларни валюта муносабатларини ривожлантиришдаги амалга ошириладиган вазифаларни янада белгилаб олиш -миллий валютаамизнинг тўла конвертирланишига олиб борадиган асосий чора-тадбирлардан биридир.

Ўзбекистон республикасининг ички валюта бозорида чет эл валютаси олиб-сотиш билан олиб бориладиган операциялар тартиби қуйидагилар

1. Ваколатли банклар ва валюта операциялар: Ўзбекистон Республикасида чет эл валютаси олди-сотдиси Ўзбекистон Республикаси Марказий банк томонидан ўтказиладиган савдоларда ва биржадан олиб-сотиш қарида - ваколатли банклар орқали ҳам амалга оширилади.

2. Валюта биржа қоидаси: Чет эл валютасини валюта савдосида олиб-сотиш ва сотиш чоғида Ўзбекистон Республикаси валюта биржаси

даларига риоя этилиши лозим.

3. Белгиланган курс бўйича валюта олди-сотди операцияси: юта савдосида чет эл валютасини сотиб олиш ва сотишга доир барча операциялар шу валюта учун белгиланган курс бўйича ўтказилиши лозим. да валюта савдосида ҳар қандай резидент ёки норезидентнинг агенти ватида чет эл валютасини сотиб олувчи ёки сотувчи ваколатли банк кур резидент ёки норезидентдан харид қилинган ёки сотилган чет эл ютаси **суммасининг 1% дан ошмайдиган миқдорда воситачилик ҳақи** ириб олиши шарт.

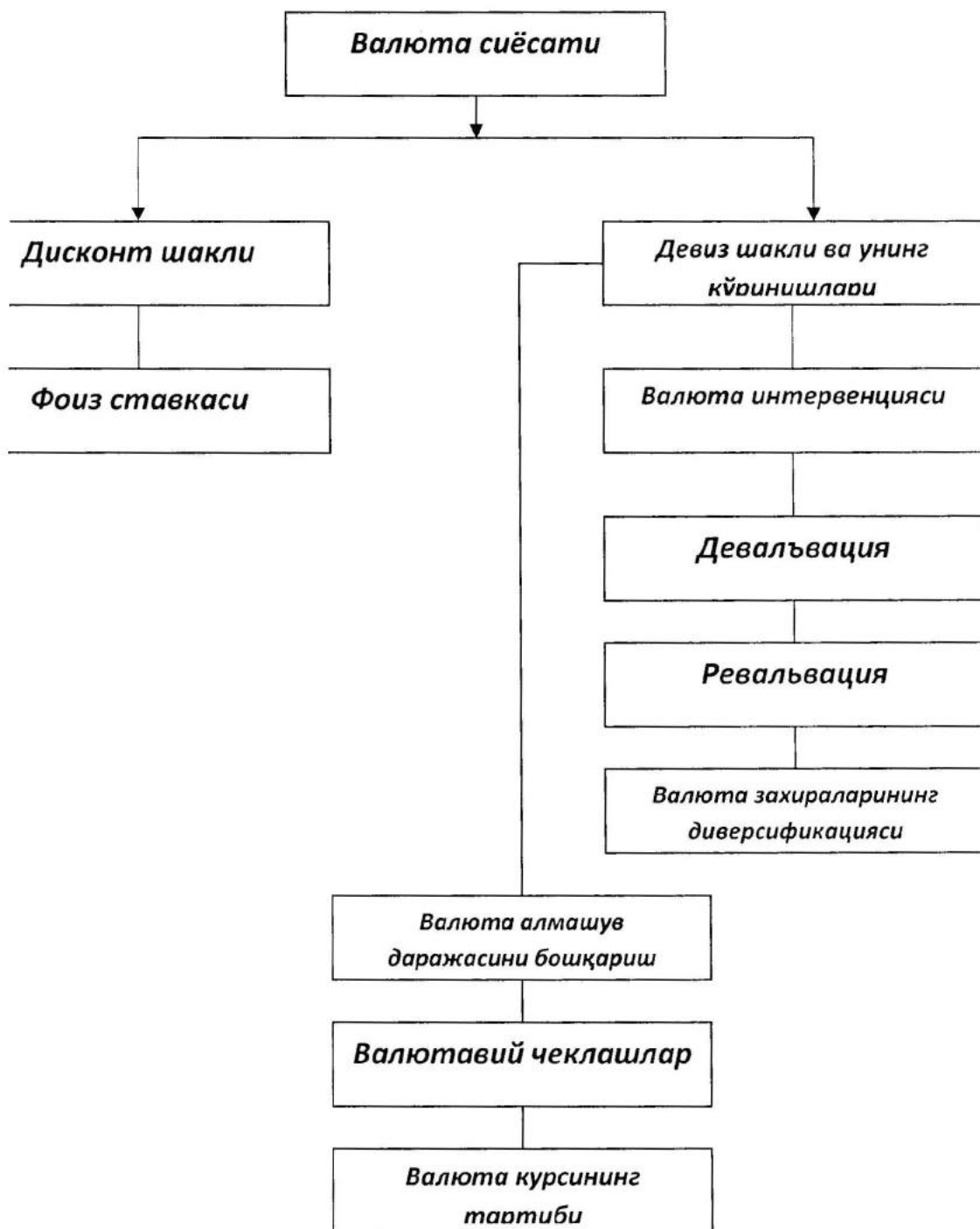
4. Сўмни чет-эл валютада нисбатдан расмий курси: Ҳар гал ота савдоси ўтказилгандан кейин Марказий банк ўзи танлаган эталарга нисбатан сўмнинг расмий курсини дарҳол белгилайди, чунончи, эта савдосида қатнашган валюталардан фарқ қилувчи бошқа валюталар ини белгилашда мазкур валюталарнинг (жаҳонда тан олинган чет эл ридан олинган сўнгги айирбошлаш курсига ҳамда шу валюта савдосида иланган) **АҚШ долларини сўмга айирбошлаш курсига асосланади.**

Валюта савдолари ўтказилиши орасидаги даврда сўмнинг чет эл юталарига нисбатан расмий курси Марказий банк белгилайдиган ибда аниқланади. Марказий банкнинг расмий курслари амалда иложи тан энг қисқа муддатларда эълон қилиб борилиши керак. **Шунингдек,** екистон Республикаси Марказий банки пул агрегатлари, ьтипликаторлари ва индикаторлари кўрсаткичларини бериши ак.

5. Чет-эл валютани биржадан ташқари савдоси. Расмий бошлаш курси белгиланган чет эл валютасини валюта биржа досидан ташқарида сотиб олиш ва сотиш борасида олиб бориладиган а операциялар шу валюта учун белгиланган расмий курс бўйича амалга рилиши лозим.

Импорт молларни нархи. Миллий валютанинг расмий курси энг импорт истеъмол моллари ички нархи кўтарилишига йўл қўймаслик да қўлланилади.

Валюта сиёсатининг шакллари

Валюта сиёсатининг структураси ва ўрни

I-БОБ БЎЙИЧА ХУЛОСА.

Пул муомаласини (ҳаракати , айланиши) бошқариш билан боғлиқ қилинган қоидалар, усуллар, тамойиллар, чора –тадбирлар асидир.

Монетар сиёсатнинг элементлари:

Институционал асоси – молия бозор тизими;

Ўзбеки – Марказий банк;

Ўбъекти - пул бозордаги талаб ва таклиф (натижаси фоиз нормаси)

Натижаси – иқтисодиётни ўсиши, аҳолини бандлик даражаси, дия даражаси ва нарх наво даражаси

Марказий банк монетар сиёсат иккита асосий сиёсатдан иборат:

3. Пул – кредит сиёсати

4. Валюта сиёсати

Пул –кредит сиёсатининг халқаро жиҳатлари билан боғлиқ а сиёсатининг кўрсаткичлари қуйидагилар:

↓ Валюта курси;

↓ Валюта – олтин захираси;

↓ Мамлакатни тўлов баланси;

↓ Халқаро валюта алоқалар.

Пул – кредит сиёсатни вазифалари:

3. Жорий вазифаларни самарадорлиги

3.1. Миллий валюта курсининг барқарорлигини таъминлаш

3.2. Фоиз ставкалари даражасини аниқлаш

3.3. Муомаладаги пул массаси ҳажмини аниқлаш (инфляция гини пасайтириш)

3.4. Молия тизимининг барқарорлигини таъминлаш (тўлов сини мувозанати)

4. Келажакдаги вазифаларни самарадорлиги

4.1. Нархларни барқарорлигини таъминлаш (инфляция тини пасайтириш)

4.2. Иқтисодий ўсишни рағбатлантириш

4.3. Юқори даражадаги бандликни таъминлаш

Монетар сиёсатни самарадорлигини асосий макроиқтисодий

параметрларга таъсири:

- 10. ЯИМ ўсиши**
- 11. Инфляция даражаси**
- 12. Ишсизлик даражаси**
- 13. Миллий даромад**
- 14. Баҳолар индекси**
- 15. Давлат бюджети дефицити**
- 16. Иш ҳақи**
- 17. Реал даромад**
- 18. Тўлов баланси ҳолати.**

Монетар сиёсатни вазифаларни ҳал этиш учун қуйидаги

усуллардан фойдаланади:

- ◆ Бевосита усули – маъмурий усул (чекловлар ва таъқиқлар)
- ◆ Билвосита усули – иқтисодий усул (иқтисодий нормативлар

асосида тижорат банкларга иқтисодий, бозор кучлари ёрдамида фаолиятига таъсир кўрсатадиган тадбирлар киради ва ҳар бир банк ўзини мустақил пул-кредит сиёсатига эга бўлади).

Марказий банк – монетар сиёсатдаги анъанавий инструментлари қуйидагилар.

9) Марказий банк – очик бозордаги сиёсати икки усули:

- **Банкларни кредит ресурс кўпайиши мақсад бўлса Марказий банк қимматли қоғоз сотиб олади.**
- **Банкларни кредит ресурс камайиши мақсад бўлса Марказий банк қимматли қоғозни сотади (сотувчи бўлади).**

10) Марказий банк – қайта молиялаштириш сиёсатининг қуйидаги кўринишда мавжуд:

- **Ҳисоб ставкаси.** Марказий банк томонидан тижорат банкларнинг тратгаларни (векселлар ва хоказо) қайта ҳисобга олиши билан кредитлаш усули ҳисобланади.

- **Ломбард ставкаси.** Марказий банк томонидан тижорат банкларнинг қимматли қоғозларни гаровга олиш йўли билан кредитлаш усули ҳисобланади (Ломбард кредити – Ломбард фоиз ставкаси).

- **Тижорат банкларни тўғридан тўғри (аниқ ставка орқали) кредитлаш усули.** (Овердрафт ёки муддатли кредит шаклида берилади).

11) **Мажбурий захиралар сиёсатини вазифалари:**

- **Банк тизимининг ликвидлигига таъсир этиш функцияси**
- **Тижорат банкларнинг кредит эмиссиясининг чеклаш функцияси**

- **Тижорат банки банкрот бўлганда, унинг мажбуриятлари оғирлашиши функцияси.**

12) **Марказий банк валюта сиёсатининг уч асосий валюта операцияларнинг тури мавжуд:**

- **Валюта интервенцияси усули (хорижий валютани миллий валютага сотиб олиш ва сотиш операциясидир).**

- **Марказий банк балансдаги олтин-валюта захираларини қисқартириш операцияларини ва уларни бошқариш усуллари:**

- **Валюта захираларини диверсификация қилиш усули;**
- **Валютавий СВОП операциялардан фойдаланиш;**
- **Голд СВОП операциялардан фойдаланиш;**
- **Очиқ валюта позицияларини қисқартириш.**

**II БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАРКАЗИЙ БАНКНИ
МОНЕТАР СИЁСАТНИ ХАЛҚАРО АНДОЗАЛАР АСОСИДА
ТАҲЛИЛИ**

2.1. Монетар сиёсатни йўналишларни ва кўрсаткичларни тавсифи

Марказий банкни монетар сиёсатини таҳлил қилиш учун ушбу сиёсатни арадорлик йўналишларни ва кўрсаткичларни тавсифини берилса мақсадга офиқ бўлар эди.

Юқори иқтисодий ўсиш суръатлари (иқтисодиётнинг барча моқларида тизимли ва ислохотларнинг изчил амалга оширилиши) идаги йўналишлар ва кўрсаткичлар ҳисобидан таъминланади:

- **ташқи ва ички бозор талаблари** асосида иқтисодиётни чуқур таркибий ўзгартириш ва диверсификациялаш жараёнларининг изчил амалга оширилаётганлиги;
- **ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик жиҳатдан янгилашни жадаллаштириш, йўл-транспорт ва коммуникация инфратузилмасини жадал ривожлантириш** ҳисобига иқтисодиётнинг рақобатдошлигини ошириш;
- **бозор ислохотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни эркинлаштириш, ишбилармонлик муҳитини яхшилаш, рақобатни кучайтириш, худудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ҳамда иш ўринларини ташкил этиш ва аҳоли бандлигини таъминлашга қаратилган дастурий вазифаларнинг ўз вақтида бажарилаётганлиги;**
- **ички талабни аҳоли бандлиги ва реал даромадларининг ошишини таъминлаш** ҳисобига рағбатлантириш ва маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш бўйича чора-тадбирларнинг амалга оширилиши;
- **қишлоқ хўжалигини ислох этиш** бўйича чора-тадбирларнинг амалга оширилиши, қишлоқда бозор муносабатларини жорий этиш ва **хусусий**

чилик шакллари ривожлантириш, фермерлик ҳаракатини б-қувватлаш учун ҳуқуқий, ташкилий ҳамда молиявий шарт-итларнинг яратиб берилиши, қишлоқ хўжалигида илғор ишлаб-риш технологияларини жорий қилиш кўламининг айтирилиши;

публика молия-банк тизимини янада ривожлантириш ва явий барқарорлигини мустаҳкамлаш, унинг фаолиятини навий талаблар асосида такомиллаштириш борасида кенг-ли чора-тадбирларнинг амалга оширилиши.

л-кредит соҳасидаги кўрсаткичларни тавсифи. Пул-кредит-аги самарадорли мақсадли чора-тадбирларни йўналишлари-гилар: 1) Ялпи ички маҳсулотнинг ўсиш суръатларига мувофик-диётнинг ошиб бораётган пулга бўлган талабини тўлиқ қондириш.

к тизими ликвидлигини мақбул даражада сақлаб туриш орқали-ция даражасини белгиланган прогноз кўрсаткичидан оширмаслик.

лбу чора-тадбирларни амалга оширишда Марказий банк ўз-уфидаги пул-кредит сиёсати инструментларидан фойдаланди.

арказий банк томонидан амалга оширилган пул бозоридаги-цияларни самарадорлик вазифалари қуйидагилар: 1) Муомаладаги-иссасини бошқариш. 2) Банк тизими ликвидлигини тартибга солиш. 3) тавкалари барқарорлигини таъминлашга қаратилади.

лажбурий резервлар. Мажбурий резерв талаблари тижорат-арининг кредит ресурслари миқдорига таъсир кўрсатиш орқали-одиётдаги пул таклифини тартибга солишда пул-кредит сиёсатининг-и инструментларидан бири сифатида қўлланилмоқда.

лажбурий резервлардан самарадорлик фойдаланишни услуби-ияция ва пул массасининг белгиланган прогноз кўрсаткичларидан-и чиқиб ҳамда тижорат банкларида узоқ муддатли ресурс базасини-а кенгайтириш мақсадида диверсификацияланган мажбурий резерв-алари қўлланилиб. 1) Тижорат банклари томонидан жалб қилинган

идик шахсларнинг талаб қилиб олингунча ва 1 йилгача бўлган муддатли депозитлари учун – **15 фоиз**. 2) 1 йилдан 3 йилгача бўлган депозитлар учун – **фоиз**. 3) 3 йилдан ортиқ бўлган депозитлар учун – **10,5 фоиз миқдоридан йдаланиш мумкин**.

Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси инструментидан ҳам пул бозоридаги **фоиз ставкаларини бошқаришда ҳамда** иқтисодий ўсиш суръатларини рағбатлантириш мақсадида фойдаланилади.

Қайта молиялаш ставкасини самарадорлигининг вазифалари шундай: 1) шу бир ҳолатда ушлаб турилиши пул бозорида молиявий ресурсларга бўлган талаб ва таклифнинг мувозанатини сақлашга. 2) Реал сектор корхоналарининг инвестицион имкониятини оширишга. 3) Иқтисодиётни кредитлаш ҳажмини янада кенгайтириш. 4) айти пайтда қиёс қилганда **банклар ресурслар базасининг барқарорлигини таъминлашга** аҳамият қилади.

Фоиз ставкалари динамикаси. Барқарор иқтисодий ўсиш суръатлари бўлганда Марказий банк томонидан самарадорлик монетар сиёсатининг натижалари, ўз навбатида, мамлакатимизнинг пул ва молия бозорларидаги **фоиз ставкалари динамикасида, жумладан, тижорат банкларининг кредитлари ва депозитлари бўйича ҳамда банклараро кредитлар бўйича** пул бозорларида ўз аксини топи.

Аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектлар даромадининг ошиши. Бу жараён ҳисобига республикамиздаги молия институтлари ресурсларининг кенгайиши банклараро пул бозоридаги ресурслар таклифининг кенгайишига(!) ва ўз навбатида, молиявий ресурслар нархининг кенгайишига(!) сабаб бўлади.

Банк депозит фоизининг тенденцияси. Мамлакат ялпи ички маҳсулотининг ва унга мос равишда аҳоли даромадларининг йилдан-йилга кўпайиши билан ўсиши, банк тизимига бўлган ишончнинг ортиб бораётиши ҳамда иқтисодиётдаги инфляциянинг кучайишига пасайиб

иши каби омиллар таъсирида **банк депозитлари бўйича фоиз вкаларининг пасайишини** кузатиш мумкин.

Кредитлаш фоиз ставкаларнинг тенденцияси. Банклараро пул оридаги операциялар ҳамда депозитларни жалб қилиш бўйича фоиз вкаларининг пасайиши натижасида тижорат банкларининг актив рациялари бўйича, жумладан, иқтисодиётнинг реал сектори хоналарини кредитлаш бўйича фоиз ставкаларининг ҳам пасайиши атиш мумкин.

Валюта сиёсатини самарадорлик кўрсатгичларини вазифалари:

1) Миллий валютамиз сўмнинг алмашув курси барқарорлигини минлаш. 2) Ички валюта бозорида талаб ва таклифнинг мутаносиблигини минлаш.

Бунда асосий эътиборни қуйидаги самарали усулларга қаратиш керак: 1) **ляцион жараёнларни жиловлашга.** 2) Миллий валюта алмашув курси кин тебранишларининг олдини олишга. 3) Экспортни қўллаб-қувватлашга атилади.

Ўз навбатида, **биринчидан** валюта алмашув курсининг ўзгариб боровчи қариладиган усулини қўллаш орқали алмашув курсининг мақсадли идор доирасида бўлиши таъминланади. **Иккинчидан** экспортни батлантириш мақсадида сўмнинг АҚШ долларига нисбатан курсини қичма-босқич пасайтириш чоралари кўрилади.

Мамлакатимиз ташқи савдо операцияларининг **95 фоизга яқини АҚШ** ларида амалга оширилишини инобатга олиб, сўмнинг бошқа хорижий оталарга нисбатан алмашув курсларини белгилашда операцион мўлжал атида сўмнинг АҚШ долларига нисбатан алмашув курсидан идаланилади.

Алмашув курсини аниқлаш усули. Шунга мувофиқ, сўмнинг (АҚШ ларидан) бошқа хорижий валюталарга нисбатан алмашув курслари ўу валюталарнинг ташқи валюта бозорларидаги АҚШ долларига

Курслари динамикаси ва ички валюта бозорида сўмнинг АҚШ га нисбатан алмашув курси таъсири остида шаклланди.

К тизимида амалга оширилган ислохотларни тавсифи. Молия-амини самарали ривожлантиришга оид вазифаларни йўналишлари ва члари:

Банкларнинг молиявий барқарорлиги ва ликвидлигини янада ошириш вазифалари: 1) Банкларни капиталлашувини ошириш. 2) Ресурсларини кўпайтириш. 3) Активлар сифатини яхшилаш. 4) Банк соҳасига сий капитални кенг жалб этиш;

Жумҳурият тижорат банклари фаолиятини тартибга солиш ва банкротлиги тизимини Банк назорати бўйича Базель қўмитасининг янги қарорларидан келиб чиққан ҳолда халқаро андозалар асосида мувофиқлаштириб бориш;

Мамлакат банк тизими ва тижорат банклари фаолиятини етакчи халқаро банк тизимининг ташкилотлари томонидан қўлланиладиган меъёр ва таламатчиликлар асосида баҳолаш амалиётини кенгайтириш ва ушбу таламатчиликларга эришиш тadbирларини амалга ошириш;

Иқтисодийётнинг реал секторини молиявий қўллаб-қувватлашга, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик жихатдан қайта тиклашга йўналтирилган банк кредитлари ҳажмини янада кўпайтириш;

Кичик бизнес ва хусусий тadbиркорликни молиявий қўллаб-қувватлаш, шунингдек навбатда, ёшлар ва аёллар бандлигини оширишга қаратилган бизнес-лойиҳаларни молиялаштиришга кредитлар ажратиш ҳажмини кўпайтириш;

Халқаро андозалар ва тамойиллар ҳамда мамлакатимизда бозор муносабатлари ривожланишининг ҳозирги реал ҳолатидан келиб чиққан ҳолда молия-банк соҳасининг қонунчилик базасини янада мувофиқлаштириш ишлари амалга оширилди.

Банк тизимининг молиявий барқарорлиги ва ривожланиши кистон Республикаси Президентининг 2011 йил 7 январдаги ПҚ-сонли Қарори билан тасдиқланган индикаторлар тизимига асосан ил қилинади.

Банкларнинг ресурс базасини тавсифи. Банкларининг 1) Барқарор еи банк тизимига бўлган 2) ишончнинг, хусусан, аҳоли ва хўжалик гувчи субъектларнинг банк 3) депозитларида сақланаётган бўш пул ағлари ҳажмининг барқарор юқори суръатларда ошиб боришига аҳкам асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Шу билан бирга, 1) Аҳоли даромадларининг барқарор ўсиб ётганлиги, 2) Аҳолига хизмат кўрсатишнинг услуб ва механизмларининг миллашиши, 3) Омонатларнинг ишончли сақланишини таъминлаш сида амалга оширилаётган чора-тадбирлар 4) Аҳоли омонатлари тўлиқ арилишининг давлат томонидан кафолатланганлиги тижорат лари 5) Ресурс базасининг мунтазам равишда ошиб боришини омили бланади.

Банк-молия хизматлари қўламини замонавий ахборот- муникация технологияларини қўллаган ҳолда айтиришга алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Нақд пулсиз ҳисоб-китобларнинг замонавий шакли – банк пластик гочкалари муомаласини кенгайтириш ва такомиллаштириш сида амалга оширилган ишларга кўринади.

Тижорат банкларининг ўзаро мажбуриятлари бўйича ҳисоб- обларнинг Марказий банк Ҳисоб-китоблар марказида очилган вакиллик обварақлари орқали амалга оширилиши ҳисоб-китоб операцияларини азиш 1) Муддатларининг қисқаришига ва тўлов тизими транзакцион 2) ажатларининг камайишига олиб келди 3) тижорат банкларига ўз лағларидан янада самаралироқ фойдаланиш имкониятини берди.

Бугунги кунда мамлакатимизда замонавий инновацион нологиялардан фойдаланувчилар, жумладан, банк ҳисобварақларини

фадан бошқариш тизимларидан («банк-мижоз», «интернет-линг», «мобил-банкинг», «SMS-банкинг») фойдаланувчилар сонининг ахборот-коммуникация технологияларини кўрсатгичларидир.

Иқтисодий кредитлаш ҳажмларининг ошиб боришининг тавсифи. Банклардаги депозитлар базасининг янада кенгайрилиши ва умумий капиталнинг оширилиши банкларнинг кредитлаш ва инвестициялаш имкониятларини кенгайтириб, банкларнинг ҳажмининг ошишига имкон бермоқда.

Банкларнинг инвестицион кредитлари устувор равишда тармоқларни тартибга солиш, маҳаллийлаштириш ва ҳудудларни ривожлантиришга қўллаб-қувватлашга, кичик иш ва хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан технологияларни сотиб олишни молиялаштиришга йўналтирилиши мумкин.

Кредит ташкилотлари фаолиятини тартибга солиш ва банкларнинг тартибга солиш тизимини такомиллаштиришининг тавсифи. Молия-банк тизими, умуман, кредит ташкилотлари фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилишни халқаро андозалар ва тамойилларга мувофиқ янада такомиллаштириши мумкин.

Жумладан, банкларнинг активлар бўйича эҳтимолий йўқотишларга қарши етарли захираларга эга бўлишини таъминлаш мақсадида **Марказий банкнинг «Активлар сифатини таснифлаш, тижорат банкларининг томонидан улар бўйича эҳтимолий йўқотишларни қоплаш учун захираларни шакллантириш ва ундан фойдаланиш»** Тартибига асосан Марказий банк томонидан банкларнинг активлари доимий равишда инвентаризациядан ўтказиб борилади.

Банклар ва уларнинг филиаллари **иқтисодий нормативларининг талабларини** билмовчи банкларга оид қонун ҳужжатларини бузган тақдирда, уларга қарши Марказий банк томонидан тегишли чоралар ва **санкциялар** қўйиладди.

нда жамланма назоратни жорий этиш, банкларнинг фоиз ва ион таваккалчиликларини назорат қилиш ҳамда банклардаги текширишларни амалга ошириш, шунингдек, молиявийларни такомиллаштириш масалаларига асосий эътибор берилиши

Марказий банкни монетар сиёсатини асосий кўрсаткичларни

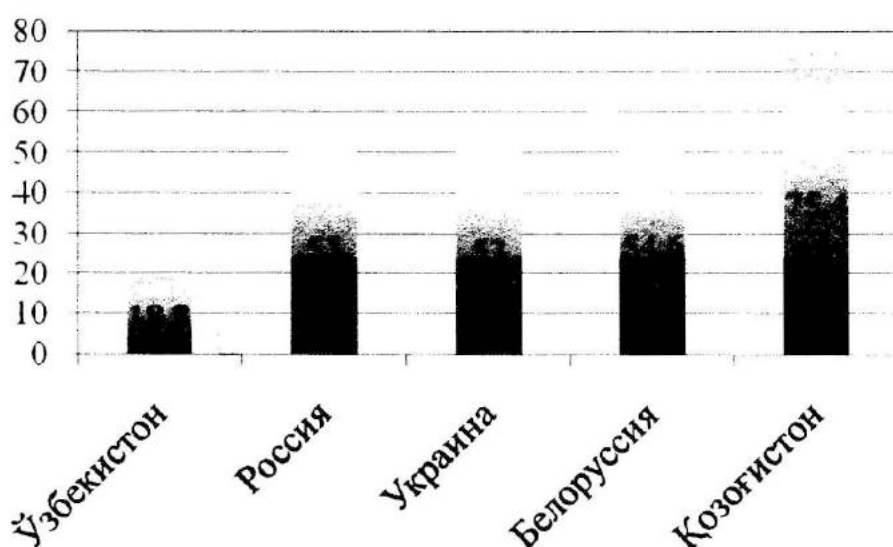
таҳлили

монетар сиёсатини асосий макроиктисодий кўрсаткичлари ва унинг самарадорлиги.

МОНЕТАР СИЁСАТ ВА ЯЛПИ ИЧКИ МАҲСУЛОТ ҶСИШИ

Ўзбекистон ўз таракқиёт йўлини изчил амалга ошириши мақсадида, МДҲнинг бошқа кўплаб мамлакатларидан фарқликлари ҳисобга олиниб, ишлаб чиқариш ва аҳоли турмуш даражасининг кескин ошаётганини кўриб кетишига йўл кўймасликка эришди.

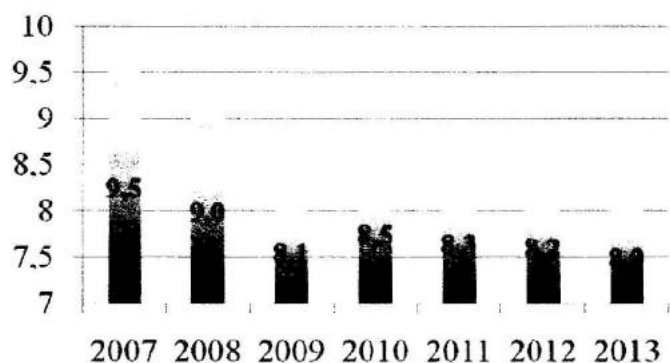
1991-1995 йилларда МДҲнинг айрим давлатларида ЯИМнинг ўсиши, фоизда

Ўзбекистонда хали-бери давом этаётган молиявий-иктисодий кризиснинг жиддий таъсирига қарамасдан, мамлакатимиз ялпи ички маҳсулотининг йиллик ўсиши 2008-2013 йилларда 8 фоиздан ошди, 2014

эса бу кўрсаткич 8,1 фоизни ташкил этади. Бундай ўсишларини камдан-кам давлатларда кузатиш мумкин.

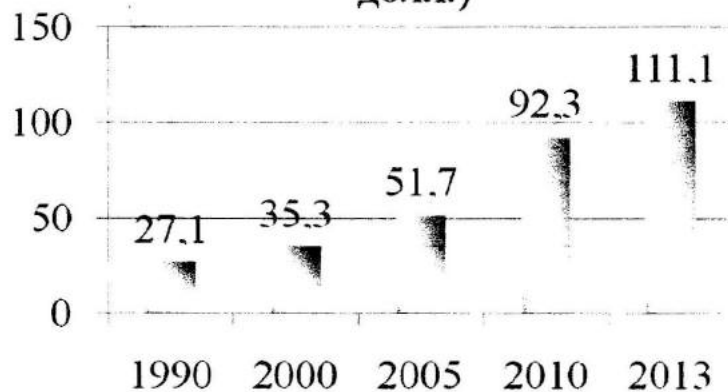
Ўзбекистон Ялпи ички маҳсулотнинг ўсиш суръатлари, фоизда

**ЎЗБЕКИСТОН МАРКАЗИЙ БАНК МОНЕТАР СИЁСАТ ВА ЯЛПИ
МАҲСУЛОТ ЎСИШИ (ХҚП-ХАРИД ҚОБИЛИЯТИ ПАРИТЕТИ
БЎЙИЧА)**

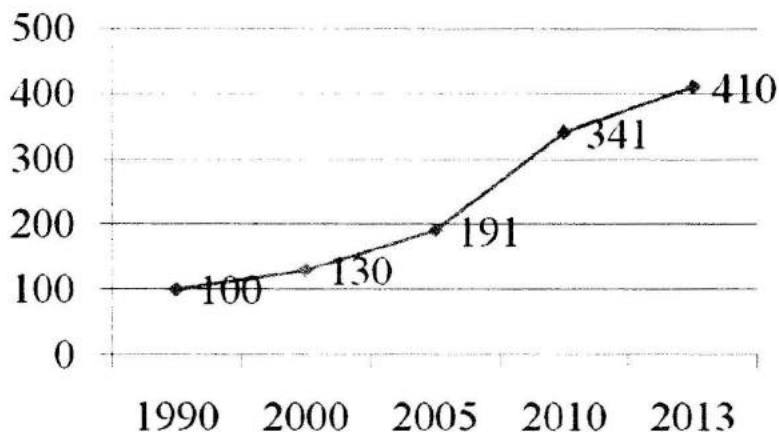
Ўтган даврда мамлакатимиз аҳолиси айти қарийб 9,7 миллионга
ошиб, бугунги кунда 30 миллион 500 мингга яқин кишини ташкил
қилишни ҳисобга оладиган бўлсак, аҳоли жон бошига нисбатан ўсиш
суръатидан зиёдни ташкил этди.

**Ўзбекистон ялпи ички
маҳсулоти (ХҚП бўйича, млрд.
долл.)**

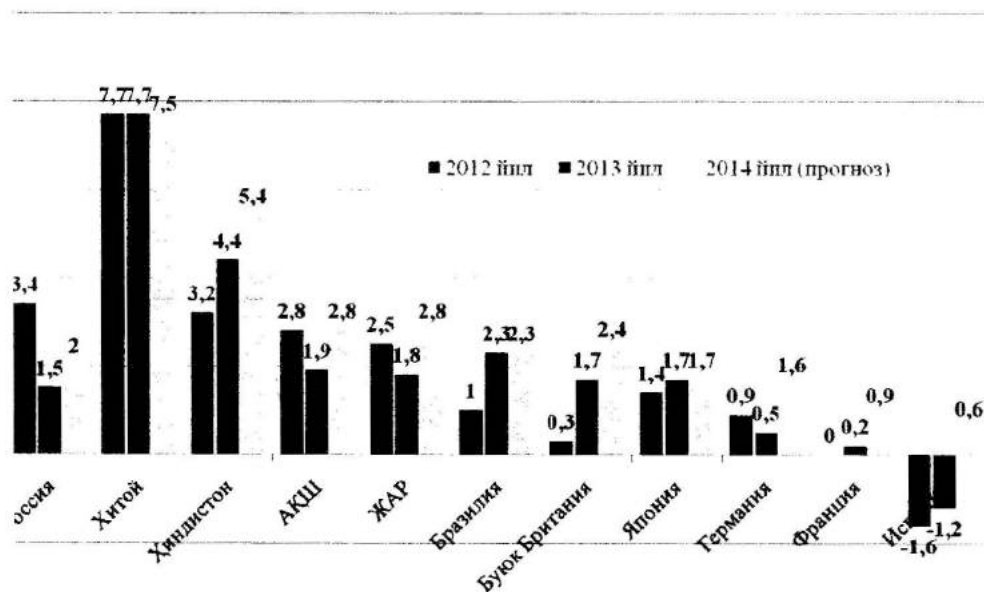

устакил таракқиёт даврида Ўзбекистон иқтисодиёти 4,1 баробар
 МТ Таракқиёт дастури маълумотларига кўра, ана шу даврда
 ўйича аҳолиси камбағаллашган мамлакатлар сони 54 тани
 этган.

ЯИМнинг ўсиш суръати ХҚП бўйича (1990 йилга нисбатан)

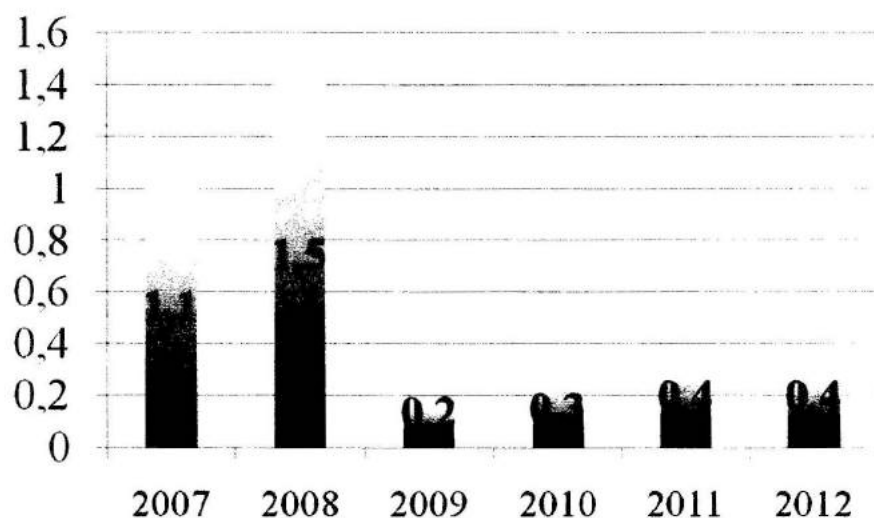
Ўсим мамлакатлардаги монетар сиёсат ва ялпи ички маҳсулот динамикаси, фоизда

ЎЗБЕКИСТОН МАРКАЗИЙ БАНК МОНЕТАР СИЁСАТИ ВА ДАВЛАТ ҚАРЗИ

Жахон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида бюджетчиллигининг кучайиш ҳолати айниқса 2010 йилда Ирландия (32%), Греция (15,4 фоиз), Буюк Британия (11,1 фоиз) сингари мамлакатларда кескин намоён бўлган бўлса, мазкур кўрсаткичнинг 2012 йилида Япония, АҚШ, Буюк Британия ва бошқа мамлакатлардаги ўзгариши ҳамон юқориликда қолмоқда.

Ўзбекистон давлат бюджети сальдоси, ЯИМга нисбатан фоизда

Ўтган давр мобайнида макроиқтисодий кўрсаткичларнинг асосийлиги, давлат бюджетининг профицит билан, яъни ошириб келиниши таъминланмоқда.

Айрим мамлакатларда 2012 йил якунида давлат бюджети таъминлиги даражаси

Ўзбекистон Марказий банк монетар сиёсати ва давлат қарзи

Ўзбекистоннинг ташқи давлат қарзи ялпи ички маҳсулотга ган 16 фоиздан ошмаяпти, экспорт ва олтин-валюта ларимиз хажми кўпайиб бормокда.

и мамлакатларда 2012 йил якунида давлат қарзи даражаси. ЯИМга нисбатан %

Жаҳондаги 50 та йирик давлатнинг ташқи қарзи 65 трлн. доллга бироқ бу ҳали сўнгги чегара эмас. АҚШнинг ташқи қарзи унинг хажмига тенг бўлса, Ирландиянинг ташқи қарзи мамлакат ЯИМ дан 10 баравардан зиёд, Буюк Британияники 4 баравар, ландия ва Гонконгники 3 баравар, Францияники 2 баравар қ.

13 йил монетар сиёсатини асосий макроиктисодий кўрсаткичлари арнинг бажарилиши. 2013 йилда Ўзбекистонда ялпи ички маҳсулот) ишлаб чиқариш хажми 8,0 фоизга ўсиб, 119,0 трлн. сўмни ташкил а куйидагилар ҳисобидан эришилди:

ашқи ва ички бозор талаблари асосида иқтисодиётни чуқур таркибий артириш ва диверсификациялаш жараёнларининг изчил амалга ирилаётганлиги;

лаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик тдан янгилашни жадаллаштириш, йўл-транспорт ва коммуникация агузилмасини жадал ривожлантириш ҳисобига иқтисодиётнинг ўтдошлигини ошириш;

эр ислохотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни эркинлаштириш, шармонлик муҳитини яхшилаш, рақобатни кучайтириш, шарни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш, кичик бизнес ва ий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ҳамда иш ўринларини ташкил ва аҳоли бандлигини таъминлашга қаратилган дастурий шарларнинг ўз вақтида бажарилаётганлиги;

и талабни аҳоли бандлиги ва реал даромадларининг ошишини инлаш ҳисобига рағбатлантириш ва маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни омонлама қўллаб-қувватлаш бўйича чора-тадбирларнинг амалга илиши;

шлок хўжалигини ислох этиш бўйича чора-тадбирларнинг амалга илиши, кишлоқда бозор муносабатларини жорий этиш ва ий мулкчилик шаклларини ривожлантириш, фермерлик атини қўллаб-қувватлаш учун ҳуқуқий, ташкилий ҳамда молиявий шароитларнинг яратиб берилиши, кишлок хўжалигида илғор ишлаб иш технологияларини жорий қилиш кўламининг кенгайтирилиши;

ублика молия-банк тизимини янада ривожлантириш ва авий барқарорлигини мустаҳкамлаш, унинг фаолиятини авий талаблар асосида такомиллаштириш борасида кенг кўламли тадбирларнинг амалга оширилиши иқтисодиётнинг юкори шарларда ўсишига замин яратмоқда.

истон Марказий банк монетар сиёсати ва иқтисодиётни асосий тармоқ ва соҳалардаги ўсиш суръатлар, фоизда

иш	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2011 йил	2012 йил	2013 йил

оат ишлаб ариши	12,1	12,7	9,0	8,3	6,3	7,7	8,8
лоқ хўжалиги сулотлари штириш	6,1	4,5	5,7	6,8	6,6	7,0	6,8
ана савдо инмаси	21,0	7,2	16,6	14,7	16,4	13,9	14,8
ига пуллик атлар атиш	20,6	21,3	12,9	13,4	16,1	14,2	13,5

**Ўзбекистон Марказий банк монетар сиёсати ва маҳаллийлаштириш
дастурининг асосий кўрсаткичлари**

2013 йилда мамлакат иқтисодиётининг барча тармоқларида маҳсулот
чиқариш ва хизматлар кўрсатиш ҳажмларининг юқори суръатларда
ошириб кезатиш кузатилади.

Саноат соҳаси. Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш умумий ҳажми 2012 йилга нисбатан **8,8** фоизга ошди. Саноатда юқори ўсиш суръатлари юқори технологияларга асосланган машинасозлик ва металлни қайта ишлаш суръати (21 фоиз), енгил саноат (13 фоиз), қурилиш материаллари (13,6 фоиз) ҳамда озиқ-овқат (9 фоиз) саноати тармоқларида кузатилди.

Қишлоқ хўжалик соҳаси. 2013 йилда қишлоқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми 2012 йилга нисбатан **6,8** фоизга ошди. Шу жумладан, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш **6,4** фоизга, чорвачилик маҳсулотларини етиштириш эса **7,4** фоизга ошди.

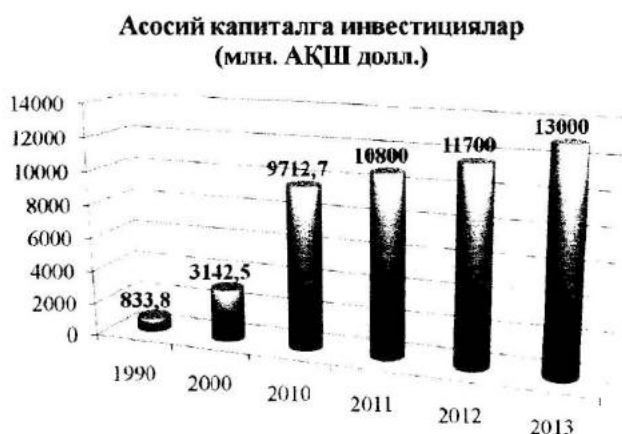
Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси. 2013 йилда кўрсатилган хизматлар ҳажми **13,5** фоизга ўсиб, унинг ЯИМ таркибидаги улуши **53,0** фоизга ошди.

Жумладан, юқори ўсиш суръатлари компьютер дастурлаш (30,4 фоиз), алоқа ва маълумот хизматлари (29,3 фоиз), соғлиқни сақлаш хизматлари (7,2 фоиз), қурилиш (25,4 фоиз), маиший хизматлар (23,2 фоиз), алоқа ва почта хизматлари (21,9 фоиз), қишлоқ хўжалигининг техник воситаларини таъмирлаш (18,2 фоиз) ҳамда савдо ва умумий оқатланиш (16,6 фоиз) хизматларини кўрсатиш соҳаларида кузатилди.

Бундай юқори ўсиш кўрсаткичларига эришилишида «2013-2016 йилларда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадаллантириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар дастури» доирасида 2013 йилда 13 мингдан ортиқ янги хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси корхоналари, жумладан, савдо-маиший комплекслар, минибанклар ва суғурта компаниялари филиаллари ва бошқа корхоналар ташкил этилганлиги муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Чакана товар айланмаси. Ички талабни рағбатлантириш борасида амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида ўтган йилда **чакана товар айланмасининг 14,8** фоизга ўсиши кузатилди.

Инвестиция соҳасидаги динамика

Инвестиция соҳаси. 2013 йилда ўзлаштирилган (асосий капиталга ттирилган) инвестицияларнинг умумий ҳажми 2012 йилга нисбатан фоизга ортиб, **13,0 млрд. долларни** ташкил этди.

Асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар умумий ҳажмининг и ярми, яъни **47 фоизи** хусусий инвестициялар – корхоналар ва нинг шахсий маблағлари ҳисобидан молиялаштирилди.

2013 йилда мамлакатимиз иқтисодиётига 3 млрд. доллардан ортиқ орда хорижий инвестициялар жалб қилинган бўлиб, унинг 72 фоиздан и ёки 2,2 млрд. доллари тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар исига тўғри келади.

Ўзлаштирилган капитал қўйилмаларнинг асосий қисми – **70 фоиздан** и, биринчи навбатда, ишлаб чиқариш объектларини қуришга ва злашга, шу жумладан, қарийб **40 фоизи** энг янги замонавий ишлаб иш технологиялари ва асбоб-ускуналарини харид қилишга сарфланган.

Ишлаб чиқаришга йўналтирилган инвестицияларнинг 17,4 фоизи порт ва алоқа, 18,0 фоизи ёкилғи-энергетика, 4,2 фоизи қишлоқ иғи ва 3,3 фоизи металлургия тармоқларига йўналтирилди.

Ўишлаб чиқариш соҳасига йўналтирилган инвестицияларнинг жами тициялардаги улуши қарийб **30,0** фоизни, жумладан, уй-жой ишининг улуши 20,9 фоизни, таълим соҳаси 2,7 фоизни ва соғлиқни и соҳаси улуши **2,9** фоизни ташкил этди.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳаси. Ушбу соҳада ички рни сифатли товарлар билан таъминлаш, экспорт таркибида юқори амча қийматга эга маҳсулотларни кўпайтириш, замонавий хизмат атиш, янги иш ўринларини яратишда мамлакатимиз иқтисодиётида ни кучга ва муҳим бўғинга айланиб бормокда.

Мазкур соҳанинг иқтисодиётнинг етакчи бўғинига айланишида амлакатимиз Ҳукумати томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ни ривожланишини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, шу жумладан, есни юритиш билан боғлиқ барча жараёнларни янада либераллаштириш, алаштириш ва арзонлаштириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ектларини молиявий қўллаб-қувватлаш борасида амалга оширилаётган -тадбирлар муҳим роль ўйнамокда.

Амалга оширилаётган чора-тадбирлар натижасида кичик бизнес ва ий тадбиркорлик субъектларининг мамлакатимизда ишлаб илаётган маҳсулотлар ва кўрсатилаётган хизматлар умумий ҳажмидаги ни барқарор равишда ўсиб бормокда.

Хусусан, 2013 йилда ялпи ички маҳсулотнинг қарийб **55,8** фоизи, ишлаб илаётган саноат маҳсулотларининг **23** фоизи, маҳсулот экспортининг фоизи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ҳиссасига и келди. Шу билан бирга, иқтисодиётда жами иш билан банд бўлган ининг **75,0** фоизи шу соҳада фаолият юритмокда.

Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотларига фаолият юритаётган кичик бизнес субъектларининг сони 2013 йилда 26 дан зиёдга ўсиб, 2014 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, 190,0 минг- *деҳқон ва фермер хўжаликларини ҳисобга олмаган ҳолда*) етди.

Экспорт соҳаси. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан ртни рағбатлантириш ва импорт ўрнини босувчи рақобатдош лотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш борасида амалга оширилаётган тадбирлар ҳамда жаҳон бозорида асосий экспорт товарлар бўйича қулай энктуранинг сақланиб туриши натижасида республикамиз тўлов

ансининг, хусусан, ташқи савдо балансининг барқарорлиги минланмоқда.

2013 йилда республикамиз ташқи савдо айланмаси 2012 йилга нисбатан фоизга, шу жумладан, экспорт ҳажми 10,9 фоизга ва импорт ҳажми 7,7% га ўсди. Бунда ташқи савдо айланмасининг ижобий сальдоси 1,3 млрд. долларни ташкил этди.

Умумий экспорт таркибида хомашё бўлмаган тайёр товарларнинг улуши ошди ва экспортнинг қисмидан зиёдни ташкил этди.

Инфляция. 2013 йилда қатъий пул-кредит сиёсати юритилганлиги натижасида инфляцияни жиловлашда муҳим аҳамият касб этди ва унинг белгиланган кўрсаткичдан паст бўлиши таъминланди.

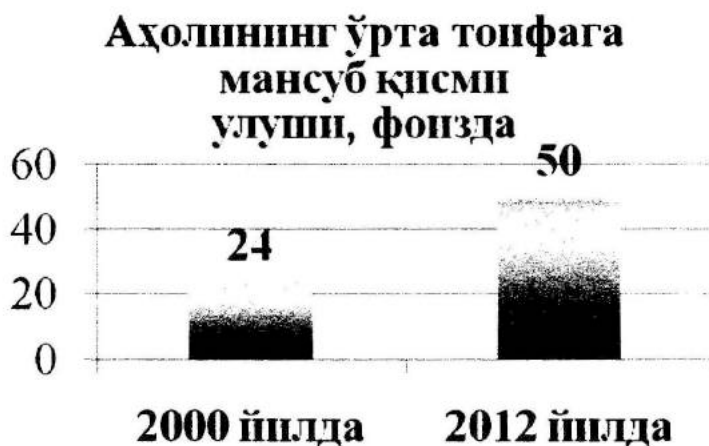
2013 йил якуни бўйича истеъмол баҳолари индекси асосида қўшни давлатлар билан қиёсаланиб, инфляция даражаси 2012 йилга нисбатан 0,2 фоиз бандга қолди, 6,8 фоизни ташкил этди. Бунда истеъмол баҳолари индексининг ўсиши асосан номонетар омиллар ҳисобига юз берди.

Жумладан, ўтган йилда озиқ-овқат маҳсулотларининг нархи 3,9 фоизга ўсди, унинг инфляцияга таъсири 2,0 фоизни, ноозиқ-овқат маҳсулотларининг нархи 7,4 фоизга ўсиб, инфляция даражасига таъсири 2,1 фоизни ташкил қилди. Хизматлар нархи эса 13,8 фоизга ўсиб, истеъмол баҳолари индексига таъсири 2,6 фоизни ташкил қилди.

Ўзбекистон марказий банкни монетар сиёсати ва аҳолининг қўлига ва даромади

Биз мамлакатимизда кичик бизнес ва тадбиркорликнинг ривожланиши, хусусий мулкнинг жадал ривожланиши учун ғоят қулай ва шарт-шароитларни яратиб берар эканмиз, аввало, шуларнинг қўлидан иқтисодиётимизнинг ўсиш суръатларини тезлаштириш, иқтисодиётимизнинг иш билан банд бўлиши ва даромад топиши билан бир қаторда, биз учун янги бўлган, демократик ислохотларнинг асосий шарт-шароити ва ҳаракатлантирувчи кучи – ўрта синфни шакллантиришни асосий вазифа қилиб қўйганмиз.

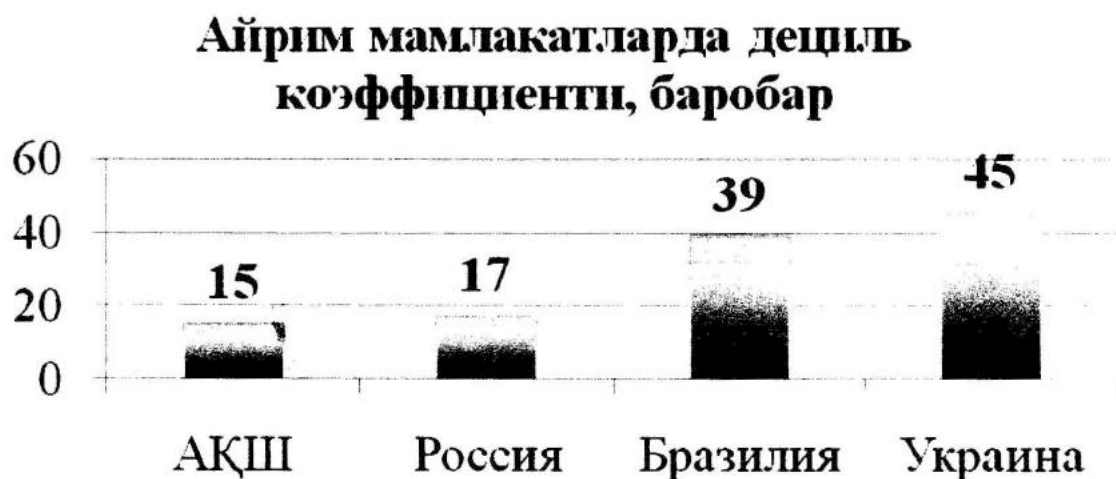
Аҳолининг энг кўп таъминланган 10 фоизи ва энг кам минланган 10 фоиз қатлами даромадлари ўртасидаги тафовут атиги баробарни ташкил этмоқда.

Тадбиркорлик фаолиятидан олинаётган даромад 51 фоиздан оқни ташкил этмоқда.

Аҳолининг банклардаги омонатлари сўнгги ўн йилда 40 бардан зиёд ошди.

Мамлакатимиздаги барча инвестицияларнинг 20 фоиздан гини аҳоли инвестициялари ташкил этмоқда.

Дециль коэффициенти бу аҳолини энг юқори ва энг паст даромадини фарқидир.

Ўзбекистон Марказий банк монетар сиёсати ва аҳолини бандлиги

Иш ўринларини ташкил этиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш бўйича минтақавий дастурларни амалга ошириш натижасида:

2013 йилда қарийб 970 минг киши иш билан таъминланди.

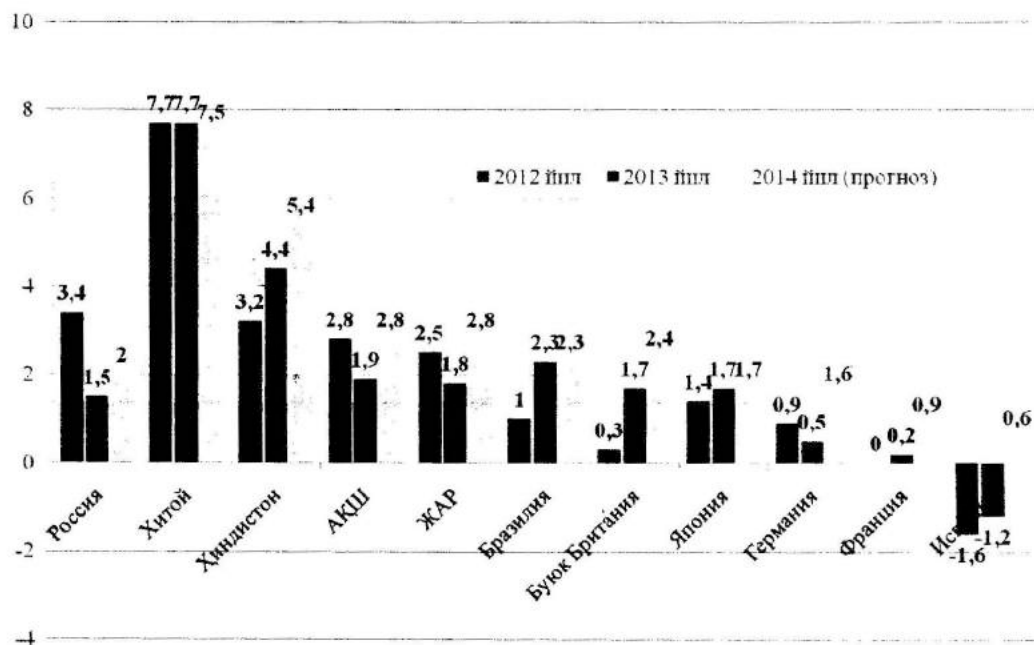
Янги иш ўринларининг 60,3 фоиздан ортиғи қишлоқ жойларда яратилди.

Кичик тадбиркорликни ривожлантириш эвазига 480 мингдан ортиқ, касаначиликни кенгайтириш ҳисобидан эса 210 мингдан зиёд иш ўрни ташкил этилди.

Касб-хунар коллежларининг 500 минг нафардан ортиқ битирувчиси иш билан таъминланди.

Ўз бизнеси билан шуғулланувчи коллеж битирувчиларига 140 млрд. сўмдан зиёд имтиёзли микрокредитлар ажратилди.

Айрим мамлакатлардаги монетар сиёсат ва ялпи ички маҳсулот динамикаси, фоизда

тизими ликвидлигини тартибга солиш; 3) Фоиз ставкалари юрлигини таъминлашга қаратилди.

стерилизация операцияси. 2013 йил давомида; 1) Ташқи савдо шнинг ижобий сальдоси; 2) Банк тизими соф ташқи активларининг яши ҳисобига; 3) Шаклланган қўшимча ликвидликнинг инфляцион га таъсирини олдини олиш мақсадида ўтказиб борилган стерилизация цияларининг ўртача ҳажми 2012 йилга нисбатан 1,2 мартага ошди (1-амма).

Мажбурий резервлар. Мажбурий резерв талаблари тижорат арининг кредит ресурслари миқдорига таъсир кўрсатиш орқали одиётдаги пул таклифини тартибга солишда пул-кредит сиёсатининг м инструментларидан бири сифатида қўлланилмоқда (2-диаграмма).

Диверсификацияланган мажбурий резерв нормалари. 2013 йил ида инфляция ва пул массасининг белгиланган прогноз ткичларидан келиб чиқиб ҳамда тижорат банкларида узок муддатли с базасини янада кенгайтириш мақсадида диверсификацияланган урий резерв нормалари қўлланилиб, тижорат банклари томонидан қилинган юридик шахсларнинг талаб қилиб олингунча ва 1 йилгача н муддатли депозитлари учун – 15 фоиз, 1 йилдан 3 йилгача бўлган

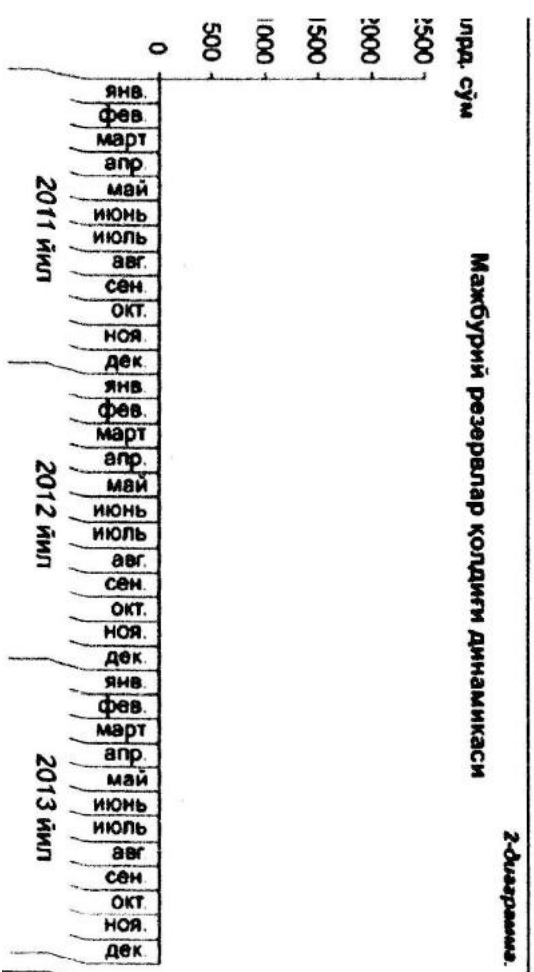
навбатида, Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараккиёт маси хисобварағига кўшимча равишда 1,2 млрд. доллар миклоридаги лар йўналтирилиши пул массасининг белгиланган прогност кичидан ортикча ўсинининг олдини олишга ва шу орқали ички нархлар барқарорлигини таъминлашга хизмат қилди.

йта молиялаш ставкаси. Марказий банкнинг қайта молиялаш си инструментидан ҳам пул бозоридаги физ ставкаларини ишда ҳамда иқтисодий ўсиш жараёнларини рағбатлантириши да фойдаланилди.

ифлиция даражаси, пул массаси хажмининг, иқтисодиётнинг ресурсларига бўлган тағабини етарли даражада кондирити ва макроиктисодий кўрсаткичларнинг 2013 йилга белгиланган мақсадли рларидан келиб чиқиб, Марказий банкнинг қайта молиялаш ставкаси да мобайнида йиллик 12 физ миклорида саклаб турилди.

глар учун – 12 фонд, 3 йилдан ортик бўлган депозитлар учун – 10,5 инкдориди ўзгартрилмасдан колдирилди.

13 йилда тижорат банкларининг Марказий банкдаги мажбурий дари ҳажми **463,1 млрд. сўм**га ёки йил бошига нисбатан **25,2** фондга ди.

**Қайта молиялаш ставкасини шу ҳолатда ушлаб турилиши пул
зида:** 1) Молиявий ресурсларга бўлган талаб ва таклифнинг
занатини сақлашга; 2) Реал сектор корхоналарининг инвестицион
ниятини оширишга; 3) Иқтисодиётни кредитлаш ҳажмини янада
йтириш ва айти пайтда; 4) Тижорат банклари ресурс базасининг
рорлигини таъминлашга хизмат қилди.

Доиз ставкалари динамикаси. 2013 йилда Марказий банк томонидан
й монетар сиёсатининг юритилиши қуйидагиларда ўз аксини топди: 1)
акатимизнинг пул ва молия бозорларидаги фоиз ставкалари
ликасида; 2) Тижорат банкларининг кредитлари ва депозитлари бўйича
каси; 3) Банклараро кредитлар бўйича фоиз ставкалари динамикасида.

Молия ресурсни нархи. 2013 йил давомида аҳоли ва хўжалик юритувчи
жтлар даромадининг ошиши ҳисобига: 1) Банклар ресурс базасининг
йиши; 2) Банклараро пул бозоридаги ресурслар таклифининг
ишига 3) Молиявий ресурслар нархининг арзонлашишига сабаб бўлди.

Кумладан, 2012 йил давомида банклараро пул бозоридаги операциялар
га ўртача тортилган фоиз ставкаси йиллик ҳисобда **10,9 фоизни** ташкил
бўлса, 2013 йилда ушбу кўрсаткич **9,9 фоизга** тенг бўлди.

Депозитлар фоиз ставкаси. Қуйидаги омиллар таъсирида 2013 йилда
депозитлари бўйича фоиз ставкаларининг пасайиши кузатилди: 1)
акат ялпи ички маҳсулотининг; 2) Унга мос равишда аҳоли
адларининг йилдан-йилга юқори суръатлар билан ўсиши; 3) Банк
ига бўлган ишончнинг ортиб бориши; 4) Иқтисодиётдаги инфляцион
маларнинг пасайиб бориши.

Ўзусан, жисмоний шахсларнинг тижорат банкларидаги жами
итлари бўйича ўртача тортилган фоиз ставкаси 2012 йилдаги ўртача
к **7,7 фоиздан** 2013 йилда **7,1 фоизгача** пасайди.

Эридик шахсларнинг жамғарма ва муддатли депозитлари бўйича ўртача
лган фоиз ставкалари 2012 йилдаги ўртача йиллик **6,2 фоиздан** 2013
и **6,0 фоизгача** пасайди.

Кредит фоиз ставкаси. Банклараро пул бозоридаги операциялар ҳамда озитларни жалб қилиш бўйича фоиз ставкаларининг пасайиши ижасида иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини кредитлаш ича фоиз ставкаларининг ҳам пасайиши кузатилди.

Жумладан, тижорат банклари томонидан иқтисодиётнинг реал сектори ъектларига ажратилаётган кредитлар бўйича ўртача тортилган фоиз вкаси 2012 йил декабрь ойида 13,6 фоизни ташкил этган бўлса, 2013 да 13,0 фоизгача пасайди.

Валюта сиёсатини самарадорлигини таҳлили. 2013 йилда валюта сати: 1) Миллий валютамиз сўмнинг алмашув курси барқарорлигини; 2) ки валюта бозорида талаб ва таклифнинг мутаносиблигини таъминлаш қсадларидан келиб чиқиб амалга оширилди.

Бунда асосий вазифа қуйидагиларга қаратилди: 1) Инфляцияон раёнларни жиловлашга; 2) Миллий валюта алмашув курси кескин ўранишларининг олдини олишга яъни ўз навбатида, валюта алмашув рсининг ўзгариб боровчи бошқариладиган усулини қўллаш орқали машув курсининг мақсадли коридор доирасида бўлиши таъминланди;

Экспортни қўллаб-қувватлашга қаратилди яъни экспортни гбатлантириш мақсадида сўмнинг АҚШ долларига нисбатан курсини сқичма-босқич пасайтириш чоралари кўрилди.

Натижада 2013 йил давомида сўмнинг АҚШ долларига нисбатан ирбошлаш курси 11,0 фоизга пасайиб, 2014 йилнинг 1 январь ҳолатига ра, бир АҚШ доллари 2202,20 сўмни ташкил қилди.

Алмашув курсларни белгилашда операцион мўлжал. 1) амлакатимиз ташқи савдо операцияларининг 95 фоизга яқини АҚШ лларида амалга оширилишини инобатга олиб, сўмнинг бошқа хорижий люталарга нисбатан алмашув курсларини белгилашда операцион мўлжал лфатида сўмнинг АҚШ долларига нисбатан алмашув курсидан ойдаланилди; 2) Сўмнинг бошқа хорижий валюталарга нисбатан алмашув урслари ушбу валюталарнинг ташқи валюта бозорларидаги АҚШ

**арига нисбатан курслари динамикаси ва ички валюта бозорида
инг АҚШ долларига нисбатан алмашув курси таъсири остида
ланди.**

Олиб борилган валюта сиёсати таъсирида сўмнинг алмашув курси
га нисбатан 15,7 фоизга, Хитой юанига нисбатан 14,2 фоизга, фунт
ингга нисбатан 13,1 фоизга пасайиб, экспортни рағбатлантиришга
т қилди.

**Банк тизимида амалга оширилган ислохотларни самарадорлигини
ли. 2013 йилда республика банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва
клантиришда асосий эътибор; 1) Ўзбекистон Республикаси
идентининг 2010 йил 26 ноябрдаги ПҚ-1438-сонли Қарори билан
қланган «2011-2015 йилларда республика молия-банк тизимини янада
қ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг
ткичларига эришишнинг устувор йўналишлари бўйича комплекс чора-
рлар» Дастури ҳамда; 2) Ўзбекистон Республикаси Президенти ва
лар Маҳкамасининг республика молия-банк тизимини
клантиришга оид бошқа қарорларида белгиланган вазифаларни
ишга қаратилди. Жумладан:**

**Банкларнинг молиявий барқарорлиги ва ликвидлигини янада
ириш мақсадида: 1) Улар капиталлашувини ошириш; 2) Ресурс
засини кўпайтириш; 3) Активлар сифатини яхшилаш; 3) Банк соҳасига
сусий капитални кенг жалб этиш;**

**республика тижорат банклари фаолиятини тартибга солиш ва банк
орати тизимини Банк назорати бўйича Базель кўмитасининг янги
абларидан келиб чиққан ҳолда халқаро андозалар асосида
омиллаштириб бориш;**

**имлакат банк тизими ва тижорат банклари фаолиятини етакчи
қаро рейтинг ташкилотлари томонидан қўлланиладиган меъёр ва
саткичлар асосида баҳолаш амалиётини кенгайтириш ва ушбу
ажаларга эришиш тадбирларини амалга ошириш;**

қтисодиётнинг реал секторини молиявий қўллаб-қувватлашга, ишлаб саришни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан йта жиҳозлашга йўналтирилган банк кредитлари ҳажмини янада йайтириш;

ичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни молиявий қўллаб-зватлаш, биринчи навбатда, ёшлар ва аёллар бандлигини оширишга йатилган бизнес-лойиҳаларни молиялаштиришга кредитлар ажратиш кмини ошириш;

алқаро андозалар ва тамоёиллар ҳамда мамлакатимизда бозор муноса-лари ривожланишининг ҳозирги реал ҳолатидан келиб чикқан ҳолда **лия-банк соҳасининг қонунчилик базасини янада қомиллаштириш ишлари амалга оширилди.**

013 йилда банк тизимида амалга оширилган изчил ва аниқ мақсадли йотлар: **1) Банклар капиталлашув даражаси; 2) Депозит базасининг й суръатларда ўсишига имкон берди; 3) Натижада банк тизимининг йвий барқарорлиги мустаҳкамланиб, молиявий воситачилик роли ййди; 4) Кўрсатилаётган банк хизматлари сифати янада ошди.**

банк тизимининг молиявий барқарорлиги ва ривожланиши Ўзбекистон йбликаси Президентининг 2011 йил 7 январдаги ПҚ-1464-сонли Қарори й тасдиқланган индикаторлар тизимига асосан таҳлил қилинганда, тизимининг барча кўрсаткичлари «**юқори даражада**»ги индикатор йарига мувофиқ келмоқда.

Капиталнинг етарлилик даражаси индикатори. 2013 йил бўйича банк йида капиталнинг етарлилик даражаси **24,3** фоизни ташкил этди. Бу эса, йазорати бўйича Базель кўмитаси томонидан белгиланган халқаро йрдан **3 баробар** юқоридир.

Ликвидлик даражаси индекатори. Банк тизими барқарорлигининг йна муҳим кўрсаткичи ҳисобланган ликвидлик даражаси 2013 йилда **55** фоиздан юқори даражада сақланиб қолаётганлиги ва ушбу йаткичнинг талаб этиладиган минимал даражадан **2,2 баробар** ортиқлиги

акатимиз банк тизимининг мустаҳкамлигини ҳамда ҳар қандай и ва ички салбий таъсирларга тўла бардош бера олишини амалга оширади.

Банклар томонидан аҳолига хизмат кўрсатиш индикаторлари. Банкларидан фойдаланиш даражаси ҳар 100 минг (катта ёшли) аҳолига келадиган банк муассасалари сони 49,7 тани ташкил этиб (30 тадан юқори баҳога тўғри келади), «юқори даража» ва ҳар мингта катта ёшлига тўғри келадиган жисмоний шахс-омонатчилар ҳисобварағи сони бирликни ташкил этиб, бу бўйича ҳам (1000 тадан кўпи) «юқори даража» баҳоларига мувофиқ келмоқда.

Депозитлар ва кредитлар бўйича индикаторлар. Юқоридаги қарорлар бўйича республика банк тизимида депозитлар ҳажми динамикаси, кредитларнинг қўйилмалари ҳажмининг ўзгариши каби индикаторлар ҳам юқори даражада баҳоларга мувофиқ келмоқда.

Июль-банк соҳаси фаолиятини баҳоловчи индикаторларнинг. Президентининг Қирғиз Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 20 апрелдаги қарори асосида 2012 йилнинг 1 июлидан бошлаб жорий қилинган, ҳудудларда ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси, шундан, июль-банк соҳаси фаолиятини баҳоловчи индикаторларнинг ҳар қандай таҳлили натижалари тижорат банкларининг ҳудудлардаги филиаллари кўрсаткичларининг юқорилигини кўрсатди.

Банк тизими инфратузилмасини ривожлантириш бўйича амалга оширилган чора-тадбирларни амалга ошириш таҳлили. 1) 2013 йилда республика банкларининг республика ҳудудларидаги филиаллар тармоғи янада кенаяиб, 2014 йил 1 январь ҳолатига кўра, уларнинг сони 837 тага етди.

Банк муассасаларини аҳоли ва ишлаб чиқариш корхоналари томонидан яқинлаштириш орқали банк хизматларидан фойдаланиш қулайлигини янада қулайлаштириш мақсадида ташкил этилган минибанк ва микрокредит кассалар сони ўтган йилда 66 тага кўпайиб, уларнинг сони 4196 тага етди, шундан 2156 таси қишлоқ жойларида жойлашган.

) Бундан ташқари, аҳолидан коммунал ва бошқа тўловларни бевосита яшаш жойларига бориб қабул қилувчи **505 та ихтисослаштирилган** касса фаолияти йўлга қўйилди.

) Республикамиздаги тижорат банклари билан кенг камровли ва ўзаро атли ҳамкорлик алоқаларини мустаҳкамлаш мақсадида катимизда хорижий йирик банкларнинг **6 та ваколатхоналари** ят юритмоқда.

анк инфратузилмасининг кенгайиб бораётганлиги, ўз навбатида, молия да ракобат муҳитининг кучайиши ҳамда банк хизматлари нининг янада ошишига хизмат қилмоқда.

тижорат банкларининг капиталлашув даражасини самарали иш таҳлили. 2013 йилда банклар капиталлашувини оширишнинг аги воситаларидан **самарали фойдаланади: 1) Қўшимча акциялар; 2) кимматли қоғозларини чиқариш ҳамда жойлаштириш; 3) Аҳоли ва ик субъектларининг бўш пул маблағларини жалб қилиш кўламларини йтириш.** **Натижада тижорат банкларининг умумий капитали ҳажми йилга нисбатан 25 фоизга ошиб, 2014 йил 1 январь ҳолатига 5,5 трлн. сўмдан ошди.**

унда тижорат банкларининг устав капиталини янада ошириш борасида қилинган Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорлари ва уларда танган тадбирлар ижросининг таъминланганлиги муҳим омил бўлиб г қилди. **Хусусан:**

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 29 мартдаги «Микрокредитбанк» очик акциядорлик-тижорат банкининг капиталлашув ажасини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-5-сонли Қарорига мувофиқ, «Микрокредитбанк»нинг устав капитали млрд. сўмга;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 мартдаги «Ўзбекистон саноат-қурилиш банки» очик акциядорлик-тижорат банки капиталлашув даражасини ошириш бўйича қўшимча чора-

дбирлар тўғрисида»ги 83-сонли қарорига мувофиқ, «Ўзсаноатқурилишбанк»нинг устав капитали 152 млрд. сўмга оширилди. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 16 июлдаги «Агробанк» очик акциядорлик-тижорат банки капиталлашув ражасини ошириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-1966-сонли қарорига мувофиқ, 2013-2014 йилларда «Агробанк»нинг устав капиталини 123,8 млрд. сўмга ошириш белгиланди ва шундан 2013 йилда 1,1 млрд. сўмлик маблағлар «Агробанк» устав капиталига жалб этирилди.

Шунингдек, 2013 йилнинг ўзида тижорат банкларининг устав капиталини ошириш мақсадида жами 534,5 млрд. сўмлик қўшимча маблағлар инвесторлар орасида жойлаштирилди.

Банкларнинг ресурс базасини самарали кенгайтириш борасида қатор тадбирларни таҳлили.

Тижорат банклари ресурс базасининг мунтазам равишда ошишини таъминлашни қуйидаги омиллар ҳисобидан амалга оширилади: 1) Аҳоли даромадларининг барқарор ўсиб бораётганлиги; 2) Тижорат банкларига хизмат кўрсатишнинг услуб ва механизмларининг яхшилланиши; 3) Омонатларнинг ишончли сақланишини таъминлаш мақсадида амалга оширилаётган чора-тадбирлар; 4) Аҳоли омонатлари тўлиқ ҳимоясининг давлат томонидан кафолатланганлиги.

Шунингдек, шбу омиллар таъсири натижасида аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектларнинг тижорат банкларидаги депозитлари умумий ҳажми 2013 йилга нисбатан 30,2 фоизга ортиб, 2014 йил 1 январь ҳолатига 26,1 трлн. сўмга етди.

Шунингдек, банкларда узоқ муддатли ресурс базасини шакллантириш мақсадида аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектларнинг бўш пул маблағларини жалб қилишдаги молиявий воситалардан бири ҳисобланган қимматли қоғозларини муомалага чиқариш ишлари ҳам яхшилаштирилди.

йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, тижорат банклари томонидан чиқарилган ҳамда аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектлар орасида ирилган тижорат банкларининг депозит ва жамғарма катлари 592 млрд. сўмни, шунингдек, инвесторлар орасида ирилган тижорат банкларининг узоқ муддатли облигациялари 330 мни ташкил этди.

ни вақтда банк-молия хизматлари кўламини замонавий ахборот-икация технологияларини кўллаган ҳолда кенгайтиришга эътибор қаратилмоқда.

қд пулсиз ҳисоб-китобларнинг замонавий шакли – банк пластик калари муомаласини кенгайтириш ва такомиллаштириш да амалга оширилган ишлар натижасида 2014 йил 1 январь га кўра:

юмалага чиқарилган банк пластик карточкалари сони 11 млн. донани; кана савдо ва пуллик хизмат кўрсатиш объектларига ўрнатилган тўлов миналлари сони қарийб 129,7 мингтани;

натирилган инфокиоск ва банкоматлар сони 1733 тани ташкил этди.

013 йил давомида пластик карточкалар орқали амалга оширилган овлар ҳажми 2012 йилдагига нисбатан 1,4 баробарга б, 16,3 трлн. сўмни ташкил этди.

у билан бирга, «Ўзкарт» банклараро чакана тўлов тизими фаолиятини шлаштириш ва самарали ташкил этиш мақсадида Марказий банк даги Ахборотлаштириш бош марказида «Банклараро универсал нг ахборот тизими» дастурий мажмуаси ишга туширилди.

лу муносабат билан «Ўзкарт» тизимида ҳисоб-китобларни амалга ш бўйича банк вазифалари Ташқи иқтисодий фаолият Миллий нинг Банклараро ҳисоб-китоб марказидан Ўзбекистон бликаси Марказий банкининг Клиринг марказига ўтказилди.

**Тижорат банкларининг ўзаро мажбуриятлари бўйича ҳисоб-
ларнинг Марказий банк Ҳисоб-китоблар марказида очилган
лик ҳисобварақлари орқали амалга оширилиши натижасида:**

- 1) Ҳисоб-китоб операцияларини ўтказиш муддатларининг
аришига;**
- 2) Тўлов тизими транзакцион харажатларининг камайишига олиб
и;**
- 3) Тижорат банкларига ўз маблағларидан янада самаралироқ
аланиш имкониятини берди.**

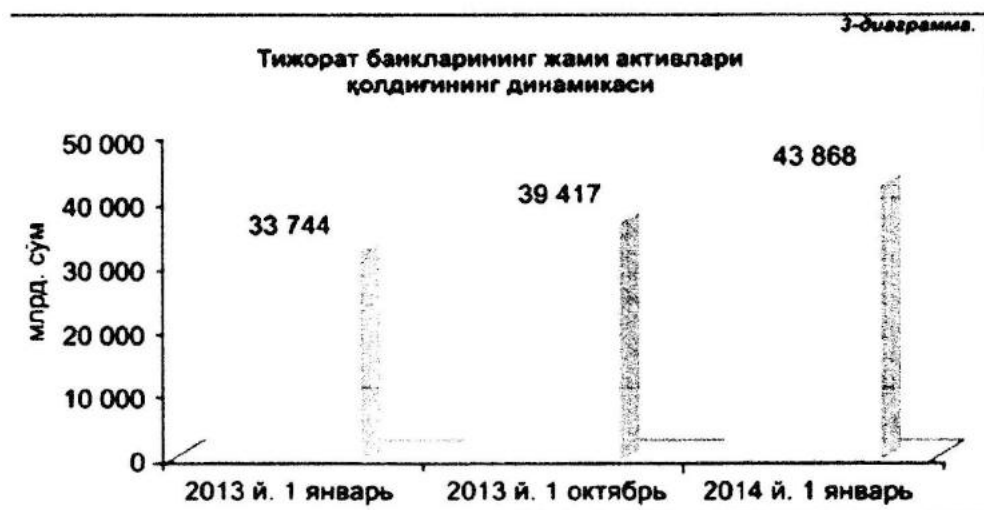
Замонавий инновацион технологиялардан фойдаланувчилар, жумладан,
ҳисобварақларини масофадан бошқариш тизимларидан («банк-мижоз»,
ернет-банкнинг», «мобил-банкнинг», «SMS-банкнинг»)
аланувчилар сони ҳам ортиб бормоқда:

2014 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, банк ҳисобварақларини
масофадан бошқариш тизимларидан фойдаланувчилар сони 250
мингтадан ортди.

Шундан «Интернет-банкнинг» ва «банк-мижоз» дастурий мажмуаси
хизматларидан фойдаланувчилар сони 75 мингтани ташкил этиб,
уларнинг сони 2013 йил бошига нисбатан 2,3 баробарга кўпайди.

Иқтисодиётни кредитлаш ҳажмларининг таҳлили. Банк активлари
ининг ошишини омиллари: 1) Банклардаги депозитлар базасининг янада
аҳкамланиши; 2) Умумий капиталнинг оширилиши; 3) Банкларнинг
тлаш ва инвестициялаш имкониятларини кенгайтириш.

ўнинг натижасида тижорат банкларининг жами активлари ҳажми **2013
1 январь ҳолатига нисбатан 30 фоизга ошиб, жорий йилнинг 1
рь ҳолатига кўра, 43,9 трлн. сўмни ташкил этди (3-диаграмма).**

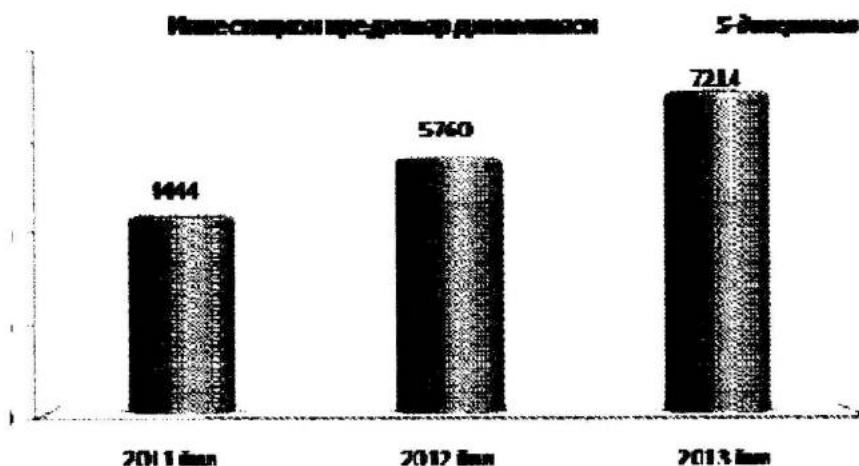

Шу жумладан, тижорат банкларининг кредит қўйилмалари умумий ва 2013 йилнинг 1 январь ҳолатига нисбатан 30 фоизга ошиб, 2014 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, **26,5** трлн. сўмни ташкил этди.

Банкларнинг инвестицион кредитлари устувор равишда қуйидагиларни тўғри қилишда: **1) «2011-2015 йилларда саноатни ривожлантириш»; 2) 3 йилги Инвестиция дастури»; 3) Тармоқларни модернизация қилиш, янги йиллаштириш ва ҳудудларни ривожлантириш Давлат дастурларига қўйилган лойиҳаларни қўллаб-қувватлашга; 4) Кичик бизнес ва хусусий шirkорлик субъектлари томонидан минитехнологияларни сотиб олишни янгилаштириш.**

2013 йил мобайнида корхоналарни модернизация қилиш, техник ва логик жиҳатдан қайта жиҳозлаш мақсадларига тижорат банкларининг жами **7,2** трлн. сўм ёки **2012 йилдагига нисбатан 1,2 баробардан** кўра кўп инвестицион кредитлар ажратилди (**5-диаграмма**).

Шунингдек, экспорт қилувчи корхоналарни қўллаб-қувватлаш мақсадида уларни айланма маблағларини тўлдиришга имтиёзли шартларда қўйилган муддатга **585,5** млрд. сўм миқдоридан кредитлар ажратилди.

бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини молиявий ватлашни таҳлили. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик и фаолиятининг янада эркинлаштирилиши ҳамда улар учун имтиёз ва қулайликлар, соҳанинг янада ривожланишига ва ушбу сектор субъектлари томонидан банк хизматлари ва ига талабнинг ошишига қуйидагилар имкон беради:

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 18 июлдаги «Ишбилармонлик муҳитини янада тубдан яхшилаш ва тадбиркорликка янада имтиёз бериш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-4455-сонли;

2012 йил 24 августдаги «Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини янада яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-4354-сонли қарорлари;

2011 йил 11 мартдаги «Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ишга кредит беришни кўпайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-1501-сонли Қарори.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 16 июлдаги «Ишбилармонлик муҳитини янада яхшилашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-4354-сонли Фармони талабларидан келиб чиқиб, хўжалик юритувчи субъектларнинг муайян ҳисоботларни солиқ ва статистика органларига йилда бир марта қилиб тақдим этишини инобатга олган ҳолда тижорат банклари томонидан

т маблағлари ажратилиши жараёнида янги ташкил этилган корпоратив субъектлари учун қўшимча равишда молиявий ҳисоботлар ам этилиши бекор қилинди.

5) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил августдаги қарори билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг экспортини қўллаб-қувватлаш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-2022-н Қарорига мувофиқ, Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки томонидан республика минтақаларида ҳудудий филиаллари бўлган «Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг экспортини қўллаб-қувватлаш жамғармаси» ташкил этилди.

. Ушбу Жамғарманинг асосий вазифаси кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг экспорт салоҳиятини янада кенгайтириш, замонавий, чет эл бозорларида рақобатдош маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтиришда ва уни экспортга чиқаришда зарур ҳуқуқий, молиявий ва ташкилий ёрдам кўрсатишдан иборат бўлиб, ўтган қисқа вақт ичида фаолияти давомида Жамғарма томонидан 153 та тадбиркорлик субъектига умумий қиймати 56 млн. доллардан зиёд бўлган экспорт маҳсулотларини тузишда амалий ёрдам кўрсатилди.

. Шу билан бирга, мазкур қарор асосида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига товарлар ва хизматлар учун тўловларни қайтариш вақти 60 кун ўрнига 180 кун мобайнида келиб тушиш шарти билан қайтарилиши ва валютага экспорт қилиш ҳуқуқи берилди.

Қарорда келтирилган омиллар таъсирида 2013 йил давомида тадбиркорлик субъектлари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини молиявий қўллаб-қувватлаш учун қарийб 7 трлн. сўм маблағ қўйилди. 2012 йилга нисбатан 1,3 бараварга кўп кредитлар берилди.

Ушбу жумладан, ажратилган микрокредитлар ҳажми 1 366 млрд. сўмдан зиёд бўлиб, ташкил этиб, мазкур кўрсаткичнинг ҳам 2012 йилга нисбатан 1,3 баробарга ўсиши таъминланди (6-диаграмма).

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг лойиҳаларини молиялаштириш мақсадида халқаро молия институтлари ва хорижий мамлакатлар ҳукуматларининг кредит линиялари ва грантлари ҳисобидан 145,4 млн. доллар миқдоридан кредит маблағлари ажратилди.

Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 26 январдаги ПҚ-1047-сонли «Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва ички бозорни тўлдириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Қарорига асосан 2013 йилда тижорат банклари томонидан маҳаллий озиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқарувчи корхоналарга қарийб 1 263 млрд. сўм ёки 2012 йилга нисбатан 1,3 баробарга кўп кредитлар ажратилди.

Маҳаллий ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқариш кенгайтириш. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2009 йил 28 январдаги ПҚ-1050-сонли «Маҳаллий ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқариш кенгайтирилишини рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Қарорига асосан ноозиқ-овқат истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш мақсадларига эса 1 298,1 млрд. сўмдан зиёд кредитлар ажратилиб, ушбу кўрсаткичнинг ҳам 2012 йилга нисбатан 1,3 баробарга ўсиши таъминланди.

«Обод турмуш йили» давлат дастурининг ижросини таҳлили.
сан, Давлат дастурида белгиланган вазифалар доирасида тижорат
лари томонидан қуйидагилар амалга оширилди:

оилавий, хусусий тадбиркорлик ва ҳунармандчилик
ўбъектларига **136,8** млрд. сўм (Давлат дастури прогноз кўрсаткичининг
ажарилиши **124,2** фоиз);

қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ва қорамол сотиб олиш
чун шахсий ёрдамчи ва деҳқон хўжаликларига **141,5** млрд. сўм (**133**
фоиз);

ўз тадбиркорлик фаолиятини йўлга қўйишлари учун касб-ҳунар
оллежлари битирувчиларига **140,1** млрд. сўм (**261,9** фоиз);

- республика ҳудудларида янги боғлар, интенсив боғ-токзорларни барпо
штиш ҳамда мавжуд боғлар ва токзорларни қайта тиклаш учун **61,2** млрд.
сўм (**128** фоиз);

- паррандачилик, балиқчилик, асаларичилик ва пиллачилик соҳаларини
молиявий қўллаб-қувватлашга **160,4** млрд. сўм
(**110** фоиз);

- «Ёш оилаларга – уй-жойлар» дастурини амалга оширишни давом
этириш учун **238,4** млрд. сўм;

- қишлоқ ҳудудларида яшовчи аҳолининг узоқ муддат фойдаланишга мўл-
жалланган маҳаллий уй-рўзғор буюмларини сотиб олиши учун **89,4** млрд.
сўм (**223** фоиз);

- аҳолига ипотека кредитлари ажратиш ва кичик бизнес лойиҳаларини
молиялаштириш учун Германия ривожланиш банки (КфВ) кредит
линияси маблағлари ҳисобидан **19,1** млн. доллар миқдорида кредит
маблағлари ажратилди.

Умуман олганда, 2013 йилда Давлат дастури доирасида тижорат
шкларини томонидан жами **2 476** млрд. сўмлик кредит маблағлари ажратилди
бу прогноз кўрсаткичининг **141** фоизини ташкил этди.

редит ташкилотлари фаолиятини тартибга солиш ва банк
ити тизимини такомиллаштириш борасида амалга оширган
эни таҳлили.

инкларнинг активлар бўйича эҳтимолий йўқотишларга қарши етарли
ларга эга бўлишини таъминлаш мақсадида Марказий банкнинг
влар сифатини таснифлаш, тижорат банклари томонидан улар
а эҳтимолий йўқотишларни қоплаш учун захираларни
антириш ва ундан фойдаланиш» Тартибига асосан Марказий банк
идан банкларнинг активлари доимий равишда **инвентаризациядан**
б борилди.

з навбатида, «Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки
ида»ги Қонуннинг 53-моддасига асосан банклар ва уларнинг
ллари иқтисодий нормативларини белгиловчи банкларга оид қонун
тларини бузган тақдирда, уларга нисбатан Марказий банк томонидан
ли чоралар ва санкциялар қўлланилади.

13 йилнинг февраль ойида Жаҳон банки ва Халқаро валюта фонди
мамлакатимиз банк назорати тизимини **халқаро стандартларга мос**
зда такомиллаштириш ва халқаро Базель қўмитасининг янги
ларини жорий қилиш бўйича Техник ёрдам дастури доирасида
увлар бўлиб ўтди.

унда жамланма назоратни жорий этиш, банкларнинг фоиз ва операцион
калчиликларини назорат қилиш ҳамда банкларда мақсадли
ришларни амалга ошириш, шунингдек, молиявий ҳисоботларни
иллаштириш масалаларига асосий эътибор берилмоқда.

Республика тижорат банклари томонидан етакчи халқаро рейтинг
аниялари рейтинг баҳоларининг таҳлили. 2014 йилнинг 1 январь
ига кўра, республикамызда фаолият юритаётган барча тижорат
лари «Фитч Рейтингс», «Мудис» ва «Стандарт энд Пурс» каби нуфузли
ро рейтинг агентликларининг «барқарор» рейтингига эга бўлди.

2013 йилнинг 8 август куни «Мудис» халқаро рейтинг агентлиги «Ўзбекистон банк тизимининг ривожланиш истиқболи» навбатдаги оботини эълон қилиб, Ўзбекистон банк тизимининг ривожланиш истиқболини кетма-кет тўртинчи йил «барқарор» даражада тасдиқлади.

«Мудис» агентлигининг фикрича, 2010 йилдан буён банк тизими ривожланишининг истиқболи «барқарор» даражада сақланишида қуйидагилар ижобий омиллар бўлиб хизмат қилади: 1) Банклар фаолияти шарт-шароит яратаётган мамлакат иқтисодиётининг жадал ва тараққиёт билан ўсиб бориши; 2) Банклар даромадлигининг ижобий омиллари; 3) Активлари сифатининг яхшиланиши; 4) Ликвидлик ва мановатларининг барқарорлиги; 5) Мижозлар депозитларининг ўсиб бориши; 6) Ҳукумат томонидан йирик банкларга йўналтирилаётган сезиларли молиявий ресурслар.

«Стандарт энд Пурс» ҳамда «Фитч Рейтингс» халқаро рейтинг агентликлари томонидан ҳам Ўзбекистон банк тизими барқарор ривожланиш истиқболи эканлиги эътироф этилиб, улар томонидан Ўзбекистон банкларига «барқарор» рейтинг баҳолари берилган.

Банк фаолиятининг меъёрий-ҳуқуқий базасини такомиллаштириш ва яқин келажикда амалга оширилган чора-тадбирларни таҳлили.

Биринчидан: «Гаров реестри тўғрисида»ги Қонун 2013 йил 19 июлда Олий Мажлиснинг Қонунчилик палатаси томонидан қабул қилиниб, ўтган йилнинг 22 августда Олий Мажлис Сенати томонидан маъқулланди ва Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2013 йил 23 октябрда қўйилди. Ушбу қонун 2014 йил 1 июлдан эътиборан кучга киради.

Мазкур қонуннинг қабул қилиниши мамлакатимизда қуйидаги вазирликлар ва идораларни ижобий ечимни ҳимобланади: 1) Гаров реестрини ташкиллаштириш, юритиш ва фойдаланиш соҳасидаги ўзаро муносабатларни тартибга солиш; 2) Молия-кредит бозоридаги шаффофликни таъминлаш; 3) Кредиторларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш; 4) Кредит таваккалчилигини камайтириш; 5) Гаров айланмасининг ошиши

бига кичик бизнес вакилларининг молиявий ресурслардан фойдаланиш
ниятлари; **б) Иқтисодиётдаги молиявий воситачилик кўламларининг**
айишига хизмат қилади.

Иккинчидан: Банк назорати бўйича Базель кўмитасининг янги
иялари ва халқаро молия институтлари экспертларининг таклифларини
атга олган ҳолда Марказий банкнинг «Тижорат банклари
италининг етарлилигига қўйиладиган талаблар тўғрисида»ги
мига 2013 йил 30 январда 949-7-сон ҳамда «Тижорат банклари
идлигини бошқаришга бўлган талаблар тўғрисида»ги Низомига
йил 29 январда 559-1-сон билан тегишли ўзгартиришлар киритилди.

Учинчидан: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 16
даги «Статистик, солиқ, молиявий ҳисоботларни, лицензияланадиган
ият турларини ва рухсат бериш тартиб-таомилларини тубдан
артириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-4453-сонли Фармонига
ан кредит ташкилотлари фаолиятини лицензиялаш жараёнини
а такомиллаштириш мақсадида Марказий банкнинг қатор меъёрий
катларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди.

Жумладан, «Банкларни рўйхатга олиш ва улар фаолиятини лицензиялаш
иби тўғрисида»ги, «Ломбардлар фаолиятини лицензиялаш тартиби
исидида»ги ва «Микрокредит ташкилотлари фаолиятини
нзиялаш тартиби тўғрисида»ги Низомларга ўзгартириш ва
имчалар киритилиб, Марказий банк Бошқарувининг тегишли қарорлари
я вазирлигида рўйхатдан ўтказилди.

Тўртинчидан: Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини
итлашга оид норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш мақсадида
ри амалда бўлган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ўрнига «Тижорат
лари томонидан бюджетдан ташқари жамғармалар кредит линиялари
бидан имтиёзли микрокредитлар бериш тартиби тўғрисида»ги
хат рақами 2527-сон, 2013 йил 19 ноябрь) ва «Кичик тадбиркорлик
ектларини миллий валютада кредитлаш тартиби тўғрисида»ги (рўйхат

и 2546-сон, 2013 йил 27 декабрь) низомлар ишлаб чиқилиб, Адлия вазирлигида давлат рўйхатидан ўтказилди ва амалиётга жорий этилди.

2.3. Марказий банк монетар сиёсатини халқаро андозалар бўйича истиқболлари

2014 йилда монетар сиёсат ва банк тизимининг фаолияти қуйидаги шартларнинг бажарилишига қаратилади:

Иқтисодиётни ўстиришнинг барқарор юқори суръатларини таъминлаш бўйича қабул қилинган стратегияни давом эттириш, бунинг учун мавжуд ресурслар ва имкониятларни сафарбар этиш;

Саноатда юқори технологияли ва замонавий бўлган энг муҳим объектлар қўллашда қувватларни ишга тушириш, инвестиция жараёнини ошириш ва такомиллаштириш;

Мамлакатда ишлаб чиқаришни техник ва технологик жиҳатдан янгилаш ва модернизациялашнинг, жаҳон бозорларига чиқишнинг асосий омилларидан собланган тўлақонли рақобат муҳитини шакллантириш;

Ишбилармонлик муҳитини («бизнес билан шуғуллан» тамойили бўйича) шакллантириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ҳар қандай шаклда қўллаб-қувватлаш ва янада рағбатлантириш;

Ижтимоий соҳани ривожлантириш, иш ўринлари ташкил этиш ва қўллашнинг иш билан бандлигини таъминлаш, уй-жойлар қуриш ва қўллашнинг ҳоли пунктларини ободонлаштириш, таълим жараёнини ва соғлиқни яхшилаш соҳасини ислоҳ қилишни давом эттириш ва такомиллаштириш;

«Соғлом бола йили» Давлат дастурини амалга ошириш 2014 йилги пул-кредит сиёсатининг ва банк тизими фаолиятининг энг муҳим устувор шартлиги бўлишидир.

Ялпи ички маҳсулот. 2014 йилда республикада ялпи ички маҳсулотнинг 8,1 фоизга ўсиши прогноз қилинмоқда. Иқтисодий ўсишнинг қўллаш юқори суръати мамлакатимизда саноат, қишлоқ хўжалиги, капитал саноати, аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш тармоқларида маҳсулотлар

таб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш ҳажмининг юқори суръатларда иши ҳамда экспорт ҳажмининг кўпайиши ҳисобига таъминланади.

Жумладан, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмининг **фоизга**, қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш ҳажмининг **6,0 фоизга** ва сана савдо айланмасининг **13,9 фоизга** ўсиши прогноз қилинмоқда. шунингдек, бозор хизматлари ҳажмининг **16,2 фоизга** ошиши ҳисобига хизматлар ҳажмининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши **55,0 фоизга** етиши прогноз қилинмоқда.

Иқтисодий ўсишлар омиллари. Иқтисодий ўсишнинг юқори суръатлари қуйидаги омиллар ҳисобидан эришиш мумкин: **1) Иқтисодиётни таркибий жиҳатдан диверсификация** қилишни чуқурлаштириш; **2) Юқори технологик** ишлаб чиқаришга асосланган янги корхоналарни барпо этиш; **3) Фаолият юритаётган корхоналарни замонавий талаблар** асосида модернизациялаш, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлаш; **4) Инфратузилмани** ривожлантириш, қишлоқ жойларда янги, замонавий инфраструктурага эга бўлган турай-жой массивларини барпо этиш; **5) Ижтимоий объектларни кенгайтириш** ва реконструкция қилиш; **6) Инвестицион лойиҳаларни амалга оширишга йўналтириладиган капитал** ўйилмалар реал ҳажмини ошириш.

Жорий йилда асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар умумий ҳажмининг ўтган йилга нисбатан 10,1 фоизга ўсиши ва 14,3 млрд. долларни ташкил этиши прогноз қилинмоқда. Хусусан, 2014 йилда 3,9 млрд. доллардан зиёд ёки 2013 йилга нисбатан 29 фоиз кўпроқ ҳажмдаги хорижий инвестиция ва кредитларнинг ўзлаштирилиши кутилмоқда.

Ялпи ички маҳсулот ҳажмига ижобий қуйидаги ижтимоий омиллар таъсир этади: **1) Аҳоли реал даромадларининг** ортиши, ўз навбатида; **2) Ялпи ички маҳсулот таркибида истеъмол компонентининг** ҳамда аҳоли томонидан узоқ муддатли товарлар ва хизматларга бўлган талабнинг ўсишида; **4) Хусусий тадбиркорлик** ва кичик бизнеснинг

кланишида ўз аксини топади; 5) Ялпи ички маҳсулот ҳажмига ий таъсир этади.

Давлат бюджети. 2014 йилга тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси т бюджетига мувофиқ 1) унинг дефицитини ялпи ички маҳсулотга тан 1 фоиздан оширмаслик 2) уни ноинфляцион манбалар ҳисобидан ялаштириш кўзда тутилмоқда.

Инфляция 2014 йил учун инфляция 6-7 фоиз миқдорда бўлиши даги омиллар асосида кутилмоқда: 1) Ички бозорда истеъмол лари нархларининг шаклланиш ҳолати; 2) Жаҳон бозоридаги нархлар миқдори; 3) Ички талабни рағбалантириш бўйича амалга ошириладиган тадбирлари.

Пул кредит сиёсатни кўрсаткичлари. 2014 йилга мўлжалланган пул-ит кўрсаткичларининг прогнози Ҳукумат томонидан белгилаб берилган миқдордаги асосий макроиктисодий кўрсаткичларнинг прогноз миқдорларига мувофиқ қуйидагилар асосида таъминланмоқда.

Биринчидан. Ушбу асосий макроиктисодий кўрсаткичлар прогнози асосида 2014 йилда ялпи ички маҳсулотнинг 8,1 фоизга ўсишининг пулга тан реал талаби ва аҳоли даромадлари ўсиб бораётганлигидан келиб чиқиб, ўртача йиллик пул массаси ялпи ички маҳсулотга нисбатининг миқдори бандга ошиши кўзда тутилмоқда.

Иккинчидан. Инфляция даражаси ва пул массасини мақсадли миқдорлар доирасида ушлаб туриш ва ташқи омилларнинг инфляцияга таъсирининг олдини олиш мақсадида Марказий банк томонидан 2014 йилда ҳам монетар сиёсатнинг бозор инструментларидан фойдаланилади.

Учинчидан. Тўлов балансини прогноз кўрсаткичларининг ва Марказий банкнинг ҳукуматга бўлган соф талабларининг ўзгариш динамикасини ҳисобга олиб, банк тизимида вужудга келиши мумкин бўлган ликвидликнинг инфляцион босимининг олдини олиш мақсадида

казий банк томонидан амалга ошириладиган стерилизация ациялари ҳажмини 1,2 мартага ошириш мўлжалланмоқда.

Тўртинчидан. Фоииз сиёсатнинг асосий йўналишлари: 1) Пулнинг барқарорлигини; 2) Банк депозитлари жозибadorлигини минлашга; 3) Аҳоли омонатлари бўйича реал фоииз ставкаларининг бийлигини сақлаб қолиш; 4) Тижорат банклари депозитлар тфелидаги узоқ муддатли депозитлар улушини оширишга; 5) исодиётнинг реал секторига ажратиладиган кредитлар бўйича фоииз вкаларининг мақбуллигини таъминлаш.

Қайта молиялаш ставкаси. Ўзбекистон Республикаси Марказий ки Бошқаруви томонидан 2014 йилнинг 1 январидан бошлаб қайта лиялаш ставкасини амалдаги йиллик ҳисобда **12 фоииздан 10 фоиизга** шириш бўйича қуйидагиларни инобатга олинган ҳолда: 1) 2014 йилда сори иқтисодий ўсиш суръатларини 2) Иқтисодиётнинг реал секторидagi инвестицион фаолликни қўллаб-қувватлашни; 3) Истеъмол нархлари дeксининг 6-7 фоииз даражада прогноз қилинаётганлиги.

Мақсад: 1) Қайта молиялаш ставкасининг туширилиши натижасида анк кредитлари бўйича ўртача фоииз ставкаларининг пасайиши ва натижада ўжалик юритувчи субъектларнинг инвестицион фаоллиги ошиши утилмоқда.

2) Жумладан, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан янгилашга йўналтирилган дастурларни молиялаштиришга, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ажратиладиган кредитлар ва микрокредитлар бўйича фоииз ставкалари пасаяди ҳамда кредитлар ҳажмининг ошиши ҳисобига қўшимча янги иш ўринлари яратилади.

Сўмни алмашув курси. Алмашув курси мақсадли коридор доирасида ушлаб турилишини вазифалари: 1) Экспорт қилувчи корхоналар фаолиятини рағбатлантириш; 2) Импорт ўрнини босувчи товар ва хизматлар ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш; 3) Импорт

инадиган халқ истеъмоли маҳсулотлари нархларини инфляцияни прогноз метрлари доирасида бўлишини таъминлаш; 4) Ўзгариб боровчи қариладиган алмашув курси стратегияси қўлланиш.

Монетар сиёсат инструментлари ва улардан самарали фойдаланиш шартлари. Марказий банк 2014 йилда ички ва ташқи молия шартларидаги ўзгаришларни инобатга олиб монетар сиёсат инструментларининг самарадорлигини янада ошириш ва қўрилаётган чораларнинг пул бозори ҳолатига таъсирини кучайтириш бўйича аниқ мақсадли ишлар қуйидагилардан иборатдир:

1) Банк тизими ликвидлигини доимий равишда мониторинг қилиш шартлари тижорат банкларининг вакиллик ҳисобварағидаги ва бошқа юқори ликвидли активларининг ҳаракати таҳлил қилиб борилади ва уларнинг энг мақсадли даражада бўлишини таъминлаш.

2) **Мажбурий резервлар нормаси** банк тизимининг ликвидлик даражаси пул массаси ва тижорат банклари кредит қўйилмаларининг ўсиш шартларидан келиб чиққан ҳолда белгиланиб, зарур ҳолларда ўзгартириш.

3) Банк тизимида вужудга келиши мумкин бўлган **ортиқча ликвидликнинг инфляцион босимининг** олдини олиш ҳамда пул массасини тартибга солиш мақсадида тижорат банкларининг бўш турган пул шартларини Марказий банкдаги турли муддатли депозитларга жалб қилиш шартлари **стерилизация операциялари** ўтказиб борилади.

4) Банк тизимида вақтинчалик ликвидлик **етишмовчилиги** юзага келган ҳолларда Марказий банк томонидан ликвидлик билан таъминлаш шартлари қуйидаги инструментларидан фойдаланиш:

4.1. Марказий банк томонидан тижорат банкларидан хорижий валютани (АҚШ доллари, евро, япон иенаси ва фунт стерлинг), белгиланган муддат ва алмашинув курсида **қайта сотиш шarti билан, сотиб олиш операциялари – валютавий СВОП операцияларидан фойдаланилади.**

4.2. Ички валюта бозоридаги барқарорликни ва сўмнинг алмашув курсининг белгиланган **коридор доирасида бўлишини таъминлаш**

ида Марказий банк банклараро валюта бозорида олди-сотди операция-
амалга ошириш.

**1.3. Банк тизими ликвидлигини тартибга солиш тизимини бозор
шллари асосида янада такомиллаштириш фоиз сиёсатининг
адорлигини ошириш ва пул бозорида фоиз хатарларини пасайтириш.**

**2014 йилда республика банк тизимининг барқарорлигини янада
иш ва халқаро андозаларга мувофиқ ривожланишини таъминлаш
а юқори иқтисодий ўсишни таъминлашдаги ролини кенгайтиришга
тилган қуйидаги истқболли вазифалар амалга оширилиши лозим:**

**Биринчидан, банк тизими барқарорлигини янада ошириш бўйича
га оширилаётган тадбирлар доирасида тижорат банклари
иятини тартибга солиш ва назорат қилиш тизимини халқаро
аблар, жумладан, Банк назорати бўйича Базель қўмитасининг янги
сиялари асосида янада такомиллаштириш бўйича қуйидаги
ифаларни амалга оширилиши лозим:**

– Базель қўмитасининг капитал етарлилиги ва банк ликвидлиги
борасидаги янги тавсияларини жорий қилиш бўйича ишларни давом
эттириш;

– банклар фаолиятининг аниқ ва холис баҳоланишини таъминловчи
CAMEL(S) тизимининг янги талқинини татбиқ қилишни кўзда тутган
ҳолда тижорат банкларининг молиявий ҳолатини баҳолаш тизимини янада
такомиллаштириш;

– масофавий назорат тизимини бу соҳадаги илғор халқаро тажриба
асосида янада такомиллаштириш;

– банк тизимидаги тизимли таваккалчиликларни аниқлашга
қаратилган макропруденциал таҳлилнинг замонавий усулларини кенг
қўллаш;

– илғор халқаро тажрибага асосланган ҳолда тижорат банкларини стресс-
тестлардан ўтказиш амалиётини кенг қўламда жорий қилиш ва
ривожлантириш;

ижорат банкларидаги **корпоратив бошқарув** органлари ролини ва таъулиятини ошириш ҳамда корпоратив бошқарув, таваккалчиликлар ва капитални бошқариш тизимларига белгиланган талабларга риоя этилишини устидан назоратни кучайтириш.

Ушбу чора-тадбирларнинг амалга оширилиши: 1. Банк тизими тартибдорлигини мустаҳкамлаш 2. Банклар кредиторлари ва таълимчиларининг ҳимояланиш даражасини ошириш 3. Аҳоли ва хўжалик субъектлари орасида банк тизимига бўлган ишончнинг янада ошишига таъминот қилади.

Иккинчидан, Республика молия-банк тизими бухгалтерия ҳисоби молиявий ҳисобот тизимини Молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартларига (МХХС) тўлиқ мослаштириш борасидаги қўйидаги қўбўлди вазифалар амалга оширилиши лозим:

банклар томонидан молиявий ҳисоботларни тақдим қилиш бўйича қўбўлдидаги йўриқномаларни **МХХСга мос равишда такомиллаштириш;**

- МХХСни жорий этиш ва қўллаш бўйича **банк ходимларини қайта тайёрлаш;**

- республика бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини юритишга асос бўлган барча қонун ҳужжатларини, шу жумладан, Марказий банкнинг банк тизимига оид **норматив ҳужжатларини ҳар томонлама таҳлил қилиш;**

- МХХСга мос **янги норматив ҳужжатлар** ишлаб чиқиш;

- МХХС талабларига мос бўлган **Банк автоматлаштирилган** тизимини Ташқи аудиторлик ташкилотларининг сертификатига эга бўлган ходимлари билан ҳамкорликда янгилаш бўйича тавсиялар тайёрлаш;

Юқоридаги вазифаларни самарали амалга ошириш ва давом эттириш мақсадида **Жаҳон банки** билан ҳамкорликда «Ўзбекистон Республикаси банк тизимида молиявий ҳисоботлар ва аудитнинг халқаро стандартларини жорий этилишини ташкиллаштириш тўғрисида»ги **лойиҳанинг янги босқичи амалга оширилиши** кўзда тутилмоқда.

Учинчидан, тижорат банклари капиталлашув даражасини янада ошириш, ресурс базасини мустаҳкамлаш ва диверсификациялашга атилган қўйидаги истиқболли вазифаларни амалга оширилиш лозим.

1) Қўшимча акциялар чиқариш ва жойлаштириш ҳисобига банклар капиталлашув даражасининг камида **20** фоизга ошишини таъминлаш.

2) Банк тизимининг умумий устав капиталида нодавлат сектори шини ошириш.

3) Аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектларнинг бўш пул маблағларини **қ** муддатли депозитларга жалб этишни янада фаоллаштириш ҳисобига рнинг тижорат банкларидаги депозитлари ҳажмининг камида **30** фоизга **и**шини таъминлаш.

Бунда **а)** депозит ва омонатларнинг янги жозибадор турларини ятазам равишда жорий қилиб бориш **б)** Тижорат банкларида аҳолидан мғарма ва **муддатли депозитларни қабул** қилиш ва муддатида қайтариш роитларини янада қулайлаштириш **в)** **Узоқ муддатли облигациялар** ва **юзит сертификатларини** чиқариш.

Тўртинчидан, тижорат банкларининг 1. Ишлаб чиқаришни дернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан янгилаш, 2. худларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш 3. Иш ўринларини шкил этиш ва аҳоли бандлигини таъминлаши қўйидаги маралийўналишлар асосида бўлиши мумкин:

1) **2014** йилда тижорат банклари томонидан иқтисодиётнинг реал кторига ажратиладиган кредит қўйилмалари ҳажмининг **26** фоизга ўсиши.

2) Корхоналарни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан йта жиҳозлаш ҳамда қишлоқ жойларда якка тартибдаги янги турар йларни барпо этиш мақсадларига тижорат банклари томонидан барча инбалар ҳисобидан **7,8 трлн. сўм** миқдорида инвестицион кредитлар сратилиши.

3) Қишлоқ жойларида якка тартибдаги янги турар жойларни барпо иш мақсадларига **1,1 трлн. сўм** миқдорида кредитлар ажратиш прогноз

моқда. Шундан **231** млрд. сўм миқдоридаги маблағлар Осиё тараққиётнинг кредит линияси ҳисобидан берилади.

Шу билан бирга, иқтисодий кредитлаш ҳажмларини айтириш натижасида келиб чиқиши мумкин бўлган кредитларнинг олдини олиш мақсадида тижорат банклари томонидан 1) шакллари диверсификация қилиш, 2) Кредит портфелини яхшилаш, 3) иқтисодий шакллари самарали бошқаришни мунтазам равишда амалга ошириб борилиш лозим.

Бешинчидан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик объектларини молиявий қўллаб-қувватлаш мақсадларига 2014 йилда қўйилган кредитларнинг жами 7,5 трлн. сўм миқдорида кредитлар ажратилиши лозим.

Бунда асосий эътибор **1) Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик объектлари бошланғич капитални шакллантириш, 2) Уларнинг инвестицион лойиҳалари учун узоқ муддатли кредитлар ажратиш ҳажмларини кенгайтириш, 3) Касб-ҳунар коллежлари битирувчиларининг бизнес-режаларини молиялаштириш, айниқса, қишлоқ жойларида иш қилишнинг ташкил этишга йўналтирилган микромолиявий хизматлар ажмларини кенгайтириш, 4) Ушбу сектор иштирокчилари учун молия-кредит ресурсларидан кенг фойдаланишни таъминлайдиган бозор механизмлари, механизмлари ва амалиёти такомиллаштириш, 5) Ушбу сектор иштирокчилари учун халқаро молия институтлари ва хорижий мамлакатлар ҳукуматларининг имтиёзли кредит линиялари ва грантларини жалб қилиш ишларни фаоллаштириш лозим.**

Олтинчидан, микромолиялаш соҳасини ва нобанк кредит ташкилотлари фаолиятини самарали ривожлантириш кўйидаги йўналишлар бўйича бўлиши мумкин:

❖ – нобанк кредит ташкилотлари фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилиш тизимини **халқаро андозалар асосида** янада такомиллаштириш;

· **нобанк кредит ташкилотлари** ва улар томонидан кўрсатиладиган **измат турларини кенгайтириш ва сифатини ошириш**;

· **нобанк кредит ташкилотлари тизимида ахборот-коммуникация** ехнологияларидан фойдаланишни кенгайтириш, дастурий таъминотлар сосида бухгалтерия ҳисоби ва бошқа молиявий ҳисоботларни айёрлашни кенг жорий этиш;

· республика ҳудудларида **кам таъминланган оилалардаги** аёлларга имтиёзли ресурслар, шу жумладан, халқаро молия институтлари, инвесторлар ва донорлар маблағлари ҳисобидан **микрокредит ва микроқарзлар** ажратишга ихтисослашган **нобанк кредит ташкилотларини** ташкил этиш ва узлуксиз иш фаолиятини таъминлаш ишларини давом эттириш.

Еттинчидан, Республика тижорат банклари ва банк-молия тизими фаолиятини баҳолашда халқаро амалиётда қўлланиладиган **меъёрлар**, онлар ва андозаларни жорий этиш ва уларга эришиш куйидаги **алишларда бўлиши мумкин**:

- **етақчи халқаро рейтинг компаниялари** «Фитч Рейтингс», «Мудис» ва «Стандарт энд Пурс» билан **ҳамкорликни** ва улар томонидан қўлланиладиган **халқаро меъёр, андоза** ва баҳолаш тизимини татбиқ қилишни янада кенгайтириш;

тижорат банкларига етакчи халқаро рейтинг компаниялари томонидан эрилган **рейтинг баҳоларининг мунтазам равишда янгилаб** эрилишини таъминлаш;

етақчи халқаро рейтинг компаниялари томонидан қўлланиладиган **тижорат банклари фаолиятини баҳолаш тизими, мезон** ва андозалари ўйича **банк тизими мутахассисларининг** билим ва малакаларини ошириш;

молиявий ҳисоботларни халқаро талаблар асосида тайёрлаш ва тақдим қилишда унинг **шаффофлиги, жумладан, халқаро таққосланувчанлик,**

даврийлик, муддатлилик ва сифатлилик тамойилларига риоя қилинишини таъминлаш;

Саккизинчидан, банклар томонидан кўрсатилаётган хизматлар урларини янада кенгайтириш ҳамда сифатини яхшилаш қуйидаги ўналишларда бўлиши мумкин:

-) Қишлоқ жойларида банк **инфратузилмалари тармоғини** кенгайтириш
-) Ахборот-коммуникация технологияларини кенг қўллаган ҳолда масофадан туриб хизматлар кўрсатиш, жумладан, банк ҳисобварақларини масофадан бошқариш хизматлари («**банк-мижоз**», «**интернет-банкнинг**», «**мобил-банкнинг**», «**SMS-банкнинг**») кўрсатиш.
-) Банк пластик карточкаларини муомалага чиқариш ҳажмларини ошириш ва улардан самарали фойдаланиш орқали нақд пулсиз ҳисобкитоблар тизими янада кенгайтирилиш.
-) Умумий фойдаланишдаги телекоммуникация тармоқларини қўллаган ҳолда пластик карточкалар ёрдамида амалга ошириладиган ҳисобкитоблар кўламларини кенгайтириб боришда хавфсизлик даражасини ошириш.

Тўққизинчидан, банк менежменти соҳасида замонавий билим ва ўникмаларга эга бўлган кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлашни янада такомиллаштириш қуйидаги йўналишларда бўлиши мумкин:

1) Ўзбекистон банклари ассоциацияси, Банк-молия академияси, ошкент шаҳридаги Сингапур менежментни ривожлантириш институти, Ўзбекистон Республикасидаги Ўқув маркази, Худудий банк ўқув маркази, ТИФ Миллий банки, «Асака» ДАТБ, «Агробанк» ОАТБ ва Халқ банки ўқув марказлари, орижий мамлакатлар ва халқаро молия институтлари томонидан банк аолиятининг долзарб йўналишлари бўйича ташкил этиладиган **курслар ва семинарларда банк** ходимларини ўқитиш ва малакасини ошириш;

2) Умум қабул қилинган халқаро меъёр ва андозаларга асосан банк аолиятини ривожлантириш ва янада такомиллаштиришнинг долзарб асалалари бўйича **илмий-амалий конференциялар, семинарлар ва давра**

тларини ташкил этиш, уларда ёш, иқтидорли мутахассисларнинг рок этишини таъминлаш.

Ўнинчидан, банк-молия соҳасида ишбилармонлик муҳитини янада янада кўйидаги йўналишларда бўлиши мумкин:

кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг тижорат инклари билан **ўзаро ҳамкорлик механизмини янада такомиллаштириш** ва соддалаштириш, тадбиркорлик субъектларига измат кўрсатиш сифатини янада ошириш;

молия бозорида кредиторлар ва қарз олувчилар учун зарур маълумотларни олиш имкониятларини янада кенгайтириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг «**Гаров реестри тўғрисида**»ги Қонуни асосида Марказий банк ҳузурида «**Гаров реестри**» давлат унитар корхонасини ташкил этиш ва унинг фаолиятини йўлга қўйиш;

- олиш ва етиб бориш қийин бўлган туманларда, шунингдек, меҳнат ресурслари ортиқча бўлган туманлар ҳамда шаҳарлардаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг юқори технологик ва инновацион лойиҳаларини молиялаштириш учун тижорат банкларининг имтиёзли **кредит бериш махсус Жамғармаси маблағлари ҳисобидан ажратиладиган кредитлар ҳажмларини ошириб бориш;**

– кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг инвестиция лойиҳаларидаги иштирокини рағбатлантириш мақсадида ташкил этилган Ўзбекистон банклари ассоциацияси ҳузуридаги **Инвестиция лойиҳалари бўйича лойиҳа хужжатларини тайёрлашни молиялаштириш жамғармаси маблағлари ҳисобидан иқтисодиётни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари бўйича танлаб олинган ғоялар асосида лойиҳа хужжатларини ишлаб чиқишни молиялаштириш ҳажмларини кенгайтириш.**

Ўнбиринчидан, банк фаолиятининг меъёрий-ҳуқуқий базасини янада такомиллаштириш ҳамда унинг халқаро талаб ва тамойилларга мувофиқлигини таъминлаш.

II БОБ БЎЙИЧА ХУЛОСА

– банкларнинг молиявий барқарорлиги ва ликвидлигини янада ошириш вазифалари: 1) Банкларни капиталлашувини ошириш. 2) Ресурсларини кўпайтириш. 3) Активлар сифатини яхшилаш. 4) Банк соҳасига сий капитални кенг жалб этиш;

– республика тижорат банклари фаолиятини тартибга солиш ва назорати тизимини Банк назорати бўйича Базель қўмитасининг янги талабларидан келиб чиққан ҳолда халқаро андозалар асосида миллиштириб бориш;

– мамлакат банк тизими ва тижорат банклари фаолиятини етакчи халқаро рейтинг ташкилотлари томонидан қўлланиладиган меъёр ва талаблар асосида баҳолаш амалиётини кенгайтириш ва ушбу талабларга эришиш тадбирларини амалга ошириш;

– иқтисодиётнинг реал секторини молиявий қўллаб-қувватлашга, қўллаб-қувватлаш ва модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан янги жиҳозлашга йўналтирилган банк кредитлари ҳажминини янада кенгайтириш;

– кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни молиявий қўллаб-қувватлаш, биринчи навбатда, ёшлар ва аёллар бандлигини оширишга қўллаб-қувватланган бизнес-лойиҳаларни молиялаштиришга кредитлар ажратишнинг имконини ошириш;

– халқаро андозалар ва тамойиллар ҳамда мамлакатимизда бозор талабларини ривожланишининг ҳозирги реал ҳолатидан келиб чиққан ҳолда молия-банк соҳасининг қонунчилик базасини янада кенгайтириш ишлари амалга оширилди.

Марказий банк монетар сиёсатини халқаро андозалар бўйича янги талабларга мослаштириш

Биринчидан, банк тизими барқарорлигини янада ошириш бўйича амалга оширилаётган тадбирлар доирасида тижорат банклари фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилиш тизимини халқаро

блар, жумладан, Банк назорати бўйича Базель қўмитасининг янги
иялари асосида янада такомиллаштириш

Иккинчидан, Республика молия-банк тизими бухгалтерия ҳисоби
молиявий ҳисобот тизимини Молиявий ҳисоботларнинг халқаро
дартларига (МХХС) тўлиқ мослаштириш

Учинчидан, тижорат банклари капиталлашув даражасини янада
ириш, ресурс базасини мустаҳкамлаш ва диверсификациялаш

Тўртинчидан, тижорат банкларининг 1. Ишлаб чиқаришни
ернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан янгилаш, 2.
удларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш 3. Иш ўринларини
шил этиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш

- Бешинчидан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик
ъектларини молиявий қўллаб-қувватлаш мақсадларига 2014 йилда
жорат банклари томонидан жами 7,5 трлн. сўм миқдорида кредитлар
ратилиши лозим.

- Олтинчидан, микромолиялаш соҳасини ва нобанк кредит
шилотлари фаолиятини самарали ривожлантириш

- Еттинчидан, Республика тижорат банклари ва банк-молия тизими
олиятини баҳолашда халқаро амалиётда қўлланиладиган меъёрлар,
езонлар ва андозаларни жорий этиш

- Саккизинчидан, банклар томонидан кўрсатилаётган хизматлар
урларини янада кенгайтириш

- Тўққизинчидан, банк менежменти соҳасида замонавий билим ва
ўникмаларга эга бўлган кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлашни
нада такомиллаштириш

- Ўнинчидан, банк-молия соҳасида ишбилармонлик муҳитини янада
иҳшилаш

- Ўнбиринчидан, банк фаолиятининг меъёрий-ҳуқуқий базасини
янада такомиллаштириш

III БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАРКАЗИЙ БАНКНИ МОНЕТАР СИЁСАТИНИ ХАЛҚАРО АНДОЗАЛАР АСОСИДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

3.1. Марказий банкни пул-кредит сиёсатини такомиллаштириш йўналишлари

Республика молия-банк тизимини ислоҳ қилишни янада урлаштириш ва барқарорлигини ошириш, банклар ва бутун молия-банк ими фаолиятига ёндашувларни ҳамда баҳолаш тизимини тубдан артириш, ҳамма томонидан қабул қилинган халқаро нормалар, ндартлар ва баҳолаш кўрсаткичларига мувофиқ банк фаолиятини ташкил шнинг янада юқорироқ даражасига **чиқишни таъминлашни асосий налишлари қуйидагилар бўлиши мумкин:**

Базель кўмитаси томонидан белгиланган халқаро стандартлар талабларига мувофиқ, тижорат банкларини янада капиталлаштириш, ушбу соҳага хусусий капитални жалб этиш, ресурс базасини кўпайтириш, активлар сифатини яхшилаш, банк ишини такомиллаштириш ҳисобига банкларнинг молиявий барқарорлиги ва ликвидлигини ошириш;

омонатчилар учун кафолатларни кучайтириш ва банк тизимига аҳоли ҳамда хорижий инвесторларнинг ишончини янада мустаҳкамлаш, янги жозибали омонатлар ва депозитларни татбиқ этиш, кўрсатилаётган банк хизматларининг тури ва кўламини кенгайтириш йўли билан аҳоли ҳамда хўжалик субъектларининг бўш маблағларини банк айланмасига кенг жалб этиш бўйича тизимли чора-тадбирларни амалга ошириш;

етакчи халқаро рейтинг компаниялари томонидан қўлланиладиган халқаро нормалар, **мезонлар ва стандартларга** асосланган ҳамда алоҳида банклар ва умуман банк тизимининг бутун дунёда қабул қилинган янада юксакроқ баҳолаш кўрсаткичлари даражасига чиқиш йўлидан олға силжиб боришини ҳолисона баҳолаш имконини берадиган тижорат банклари ва бутун молия-банк тизими фаолиятини баҳолаш ва таҳлил қилишнинг замонавий тизимини жорий этиш;

молия-банк фаолиятининг норматив-ҳуқуқий базасини янада акомиллаштириш, замон талаблари ва халқаро нормалар ҳамда тандартларга мувофиқ ҳолда амалдаги қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва ўшимчалар киритиш ҳамда янги қонун ҳужжатлари ва меъёрий ҳужжатлар қабул қилиш;

тижорат банкларининг инвестициявий фаоллигини кучайтириш, инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришда тижорат банклари кенгайтирокини янада кенгайтириш, лойиҳаларни экспертиза қилиш ва каттарни баҳолаш тизимини такомиллаштириш, кредитлар бўйича муаммоли қарзларнинг ҳосил бўлишига йўл қўймаслик борасида олдини олиш чораларини кўриш йўли билан тижорат банкларининг кредит портфели муттасил ўсиши ҳамда сифати яхшиланишини таъминлаш;

юбанк молия ташкилотлари, кредит уюшмалари, лизинг, суғурта ва аудиторлик компанияларининг ролини янада ошириш ҳамда гармоғини ривожлантириш, халқаро нормалар ва стандартларга мувофиқ уларнинг барқарорлиги ва самарадорлигини таъминлаш, улар томонидан кўрсатиладиган хизматлар тури ва кўламини кенгайтириш, молия бозори инфратузилмаси институтларини мустаҳкамлаш;

кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни молиялаштиришнинг, аҳоли бандлиги ва фаровонлигини оширишнинг фоят муҳим воситаси сифатида микромолиялаш соҳаси ривожланишини рағбатлантириш;

тижорат банкларида ҳисоб-китоб ва ҳисоботларнинг янгича ёндашувларини шакллантириш ҳамда замонавий технологиялари ва услубларини жорий қилиш, молия-банк ахбороти савияси ҳамда сифатини ошириш, етакчи халқаро рейтинг ташкилотлари талабларига мувофиқ *ундан кенг кўламда фойдаланишни таъминлаш;*

республика тижорат банклари ва молия институтларини дунёда қабул қилинган стандартлар, услубиятлар ва баҳолаш кўрсаткичлари гизимида ишлай оладиган, профессионал тайёрланган юқори малакали

мутахассислар билан мустаҳкамлаш, молия-банк фаолияти соҳасида кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизимини янада такомиллаштириш¹.

Молиявий инструментлар билан боғлиқ масалалардан бири Марказий банкнинг қайта молиялаш сиёсати ва уни молиявий хизматлар бозорига таъсир этиш механизминини такомиллаштириш муаммосидир.

Марказий банк қайта молиялаш сиёсатининг хусусиятлари қуйидагилар:

Пул - кредит сиёсатида ҳал қилувчи ўрин тутади;

Пул - кредит сиёсатида таянч воситалари вазифасини бажаради;

Тижорат банкларнинг кредитлаш билан боғлиқ бўлган фаолиятини (тадбирларни) мажмуаси (йиғмаси) ҳисобланади.

Муомаладаги пул массасига таъсир этиш даражаси билан фарқланади;

Ушбу сиёсат қуйидаги уч хил кредитлаш усулидан фойдаланилган ҳолда амалга оширилади:

Биринчи усул. (ҳисоб ставкаси асосида) Тижорат банкларининг марказий банк томонидан уларнинг балансидаги тратталарнинг (векселлар, чек ва бошқа пул ҳужжатлари) қайта ҳисобга олиш йўли билан кредитлаш усули.

Ўзбекистонда миллий валютада эмиссия қилинган тратталар (векселлар, чек ва бошқа пул ҳужжатлари) муомаласи мавжуд эмас. Ушбу ҳолат марказий банк дисконт (вексельда) сиёсатини шакллантириш имконини бермайди. (Дисконт бу суммадан бир қисмини , хизмат ҳақини ажратиш).

Иккинчи усул. (ломбард ставкаси асосида) Тижорат банкларнинг марказий банк томонидан уларнинг балансидаги қимматли қоғозларни гаровга

¹2011-2015 йилларда республика молия-банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор шартликлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 26.11.2010й. N ПҚ-1438 қарори.

ш йўли билан кредитлаш усули (ломбард кредити – ломбард фоиз ва каси).

Биринчи ҳолат 2011 йилнинг 31 декабр ҳолатига УзР тижорат банклари онидан юқори ликвидли қимматли қоғозларга қилинган инвестицияларнинг умумий **миқдори 38,9 млрд сўмни** ташкил қилди. Бу эса рнинг брутто активлари умумий миқдорининг атиги 0,6 фоизини ташкил ади.

Ушбу ҳолатдан қуйидаги хулоса қилиш мумкин. Тижорат банкларнинг ри ликвидли қимматбаҳо қоғозларга қилинган инвестициялар дорининг нисбатан жуда кичиклиги (0,6 %) Марказий банк томонидан иладиган марказлашган **Ломбард кредитларининг ҳажмини сезиларли яришга жиддий тарзда тўсқинлик қилмоқда** (қимматли қоғозни эвга қўйиб Ломбард кредитни олиш жараёни тез ва осон восита обланади).

Иккинчи ҳолат Тижорат банкларнинг 2011 йилда қилинган 38,9 млрд. (инвестициядан) юқори ликвидли қимматли қоғозларга қилинган банк инвестицияларининг **4,8 млрд.сўми** Ўзбекистон Республикаси Марказий к облигацияларига **34,1 млрд.сўми** республика ҳукуматининг (молия ирлиги) облигацияларига қилинган инвестицияларга тўғри келади.

Мисол тариқасида Россия Федерацияси билан таққослаш мумкин. Россия Федерациясида 2011 йил 1 декабрь ҳолатига тижорат банкларнинг умуматнинг (молия вазирлиги) қимматбаҳо қоғозларга (облигацияга) қилган инвестицияларнинг умумий миқдори уларнинг брутто активларнинг миқдорининг 5,0 фоизини (Ўзбекистонда 0,5 фоиз) ташкил қилди (467 млрд. рубл) ва умумий инвестициялар миқдорида (816 млрд.рубл) улуши 57,3 фоизни ташкил қилди. Бу эса тижорат банкларининг марказлашган Ломбард кредитларни (қимматли қоғозларни гаровга қўйиб кредит олиш) олиш кониятини сезиларли даражада оширишга туртки бўлиши мумкин.

Учинчи усул. (Аниқ ставка асосида) Тижорат банкларини тўғридан - тўғри кредитлаш усули. Ушбу усулда берилган кредитларни шакли қуйидагилар:

- овердрафт кредита;
- муддатли кредит.

Марказий банк томонидан тижорат банкларига бериладиган муддатли кредитларнинг ҳажмини ошириш йўли билан миллий ссуда капиталлари бозорини ресурсларни ошириш муаммоси мавжудлиги қуйидагилар билан изоҳлаш мумкин.

Биринчи хулоса. Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки 2007-2011 йиллар мобайнида марказлашган кредитларни портфел салмогига нисбатдан кам (1,6-3 %) миқдорда жалб этилган. Ушбу ҳолатни сабаби қуйидаги бўлиш мумкин: ҳукумат халқаро инвестицион кредитларнинг 95 фоизидан ортиқ қисмини Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки орқали жалб этилган. Шу учун Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки марказлашган кредитларни катта миқдорда жалб этиш зарурияти юзага келмаган.

Ушбу ҳолат қуйидаги тенденцияга эга: 2011 йилнинг 31 декабр ҳолатига Ташқи иқтисодий фаолият миллий банки орқали берилган кредитларнинг 52,9 фоизи хорижий банклар ва халқаро молия ташкилотларнинг кредитлари ҳисобидан берилган кредитларнинг ҳиссасига тўғри келди. Бу кўрсаткич 2007 йилнинг 31 декабр ҳолатига 82,2 фоизни ташкил қилган эди.

Иккинчи хулоса: Асакабанкда ҳам марказлашган кредитлардан фаол тарзда фойдаланилмаганлигига гувоҳ бўлиш мумкин. **Сабаб шундаки,** ушбу банкда хорижий банклардан олинган кредитлар ва ўзини регулятив капиталдан ресурс сифатида фойдаланиш кредит портфелида ҳиссаси юқори.

Ушбу ҳолат қуйидаги тенденцияга эга: 2007 йилнинг 31 декабр ҳолатига, хорижий банклардан олинган кредитларнинг брутто кредитлар ҳажмидаги салмоги 19,1 фоизни ташкил қилган бўлса, регулятив

капиталининг брутто кредитлар ҳажми 80,7 фоизни ташкил қилди. 2011 йилнинг 31 декабр ҳолатига мазкур кўрсаткичлар мос равишда 37,4 % ва 36,8 % ни ташкил этди.

Учинчи хулоса: 2007 - 2011 йиллар мобайнида марказлашган кредитларнинг нисбатан юқори салмоғи фақат 2 та банкда - Ўзсаноатқурилишбанки ва Ўзгаллабанкда мавжуд бўлган. **Сабаб шундаки:** ушбу банклар ҳукумат дастурлари асосида молиялаштирилаётган лойиҳаларни марказлашган ресурслар ва ҳукумат кафолати асосида молиялаштириш жараёнида иктисодий агент вазифасини ўтган.

Ушбу ҳолат қуйидаги тенденцияга эга: Ҳозирги кунда давлат эҳтиёжлари учун етиштирилаётган пахта ва галлани етиштириш мақсадига берилаётган кредитларнинг асосий қисми молия вазирлиги ҳузуридаги томонидан молиялаштирилмоқда.

Тўртинчи хулоса: 2011 йилнинг 1 январ ҳолатига Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари кредит кўйилмаларининг умумий миқдоридан атиги 2,0 фоизи Марказий банк кредитлари ҳисобидан берилган кредитларнинг ҳиссасига тўғри келди.

Юқорида келтирилган хулосаларни умумийлаштириб қуйидагиларни келтириш мумкин:

- Марказлашган кредитларнинг республикамиз тижорат банклари кредит ресурсларининг умумий ҳажмида **жуда кичик** салмоқга эга;
- Ўзбекистон Республикаси Марказий банк дисконт сиёсатининг мавжуд эмаслиги ва дисконт **сиёсатини шакллантириш имкони сустлиги;**
- Ўзбекистон Республикаси Марказий банк Ломбард кредит **операцияларининг ривожланмаганлиги** (Марказий банкдан облигациялар эвазига тижорат банк томонидан кредит олиш);
- Ўзбекистон Республикаси Марказий банк қайта молиялаш сиёсатини такомиллашмаганлиги ва унинг муомаладаги пул массасини тартибга солишдаги аҳамиятининг **паст эканлигидан далолат беради.**

Юқоридаги ҳолатларни инобатга олган ҳолда: Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тижорат банкларини кредитлаш ҳажмини ошириш йўли билан қуйидагиларни тавсия этиш мумкин:

- Банк кредитларнинг фоиз **ставкаларининг даражасига** реал таъсир этиш механизми ишлаб чиқариш зарурлиги;
- Тижорат банк кредитларига бўлган талабларни рағбатлантириш;
- Тижорат **банкларнинг жорий** ликвидлилик даражасини сезиларли даражада оширишнинг зарурлиги;
- Пировард натижасида сўмнинг барқарорлигини таъминлаш учун зарур бўлган иқтисодий муҳитни юзага келтириш:

Иқтисодчи олим М.Фридменнинг пул - кредит концепциясидаги қондаси қуйидагилар: Марказий банк қайта молиялаш сиёсати орқали тижорат банкларнинг кредит эмиссиясини рағбатлантириши муомаладаги пул массасининг кескин ошиши ва шунинг асосида инфляцияни кучайишига олиб келади.

Ушбу қоида Ўзбекистон иқтисодиётини ривожланишининг ҳозирги даврида ўз **исботини топмади** ва долзарб муаммо эканлигидан далолат беради. **Сабаб шундаки,** Ўзбекистонни миллий иқтисодиётининг банк кредитлари билан таъминланиш даражаси, **бошқа собиқ иттифок мамлакатларидан (МДХ) сезиларли даражада паст.**

Ўзбекистон Республикасидаги кредит бозори ва қайта молиялаш сиёсати билан боғлиқ муаммолар ва уларнинг ечими қуйидагилар:

Биринчидан. Урта ва кичик тижорат банкларнинг кредит ресурслари таркибига Марказий банк марказлашган кредит ресурсларнинг ҳиссаси **(салмоғи) ниҳоятда кам.** Сабаб улар кичик корхоналарнинг жорий фаолиятини молиялаштираётганликлари билан изоҳланади. Натижада Марказий банк тижорат банкларни кредит эмиссия ҳажмига таъсири анча паст.

Иккинчидан. Бир йил муддатга берилаётган, марказлашган ресурслар ҳисобидан берилган ушбу кредитлар узок, муддатли ишлаб чиқариш даврига

эга бўлган корхоналар ва ишлаб чиқариш жараёни мавсумий характерга эга бўлган корхоналар томонидан қайтарилиши қийин яъни ўз вақтида ва тўлиқ қайтарилишини таъминлаш масала бўлиб қолади.

Марказлаштирилган кредит ресурсларининг узлуксиз пролангация қилиниши уларни амалда қайтариб олинмайдиган молиялаштиришга айланиб қолишига олиб келади.

Бунда қуйидаги тамойилни тавсия этиш мумкин. Ажратилаётган марказлашган маблаглар учун, албатта гаров ёки кафолат механизмини шакллантириш лозим.

Учинчидан. Ҳозирги кунда тижорат банкларнинг кредитларининг фоиз ставкаси Марказий банк қайта молиялаштириш ставкаси билан тартибга солинмоқда.

Кредитларнинг фоиз ставкаларига лимит ўрнатиш (қайта молиялаштириш ставкалари орқали иқтисодий ислохотларини чуқурлаштиришга тўсқинлик қилади.

Ҳисоб фоиз ставкаси кредит ресурсларининг ҳаракатини тартибга солувчи энг асосий бозор воситаси ҳисобланади. Унга нисбатан лимит қўллаш кредит ресурслари бозорининг шаклланишига кучли салбий таъсир кўрсатади.

Кредитлаш лимитларини жорий қилиш (монетар сиёсатининг маъмурий мазмундаги воситаси) йўли билан (қайта молиялаштириш инструментини кенг қўламда фойдаланиш юзага келгунга қадар) пул массаси ва фоиз ставкаларининг кескин ўсишига барҳам бериш мумкин.

Ушбу муаммони ҳал этиш учун қуйидагиларни тавсия этиш мумкин. Марказий банк қайта молиялаштириш сиёсати доирасида амалга ошираётган тадбирлари ичида марказлашган кредит ресурсларини **аукционлар орқали** сотиш муҳим ушбу масалада йўналишдир. Марказий банк кредит аукционни кредитларининг ҳолисона тақсимланишини кафолатлайди, кредит ресурсларига бўлган талаб ва таклифни ҳаққоний акс эттиради.

Тўртинчидан. Капиталларнинг давлатлараро эркин тарздаги ҳаракатлар таркибида мавжуд бўлган Марказий банк фоиз ставкасининг ўсиши бу мамлакатга хорижий мамлакатлардан вақтинчалик бўш валюта маблағларининг оқиб келишига (депозитлар) сабаб бўлади. Бу эса тўлов балансининг активлашувига ва миллий валюта курсининг кўтарилишига олиб келади. Ўзбекистон Марказий банки ушбу афзалликлардан фойдаланиши лозим.

2) Ўзбекистон республикасида Марказий банкнинг монетар сиёсатининг инструментлардан бири бу - мажбурий захиралар сиёсати.

Ушбу инструмент жаҳон банклари амалиётида тан олинган асосий усул ҳисобланади ва ундан фойдаланиш ҳар бир давлатда турлича бўлиши мумкин. Ўзбекистон тижорат банклари ўзини мажбурий захираларини Марказий банкида сақлайдилар. Марказий банкнинг пул - кредит сиёсатини тартибга солиш юзасидан мавжуд талабларга мувофиқ ушбу захираларни шаклланиши амалга оширади. Ўзбекистонда муомаладаги пул массасини тартибга солишда асосан мажбурий захиралар инструментида фойдаланади.

Мажбурий захираларни мазмуни бу - тижорат банкларнинг депозит операциялари натижасида вужудга келган банк ресурсларининг Марказий банкнинг фоизсиз ҳисоб рақамига ўтказиш ва сақланиш талабидир. Ушбу қоида асосида Марказий банк бевосита тижорат банкларнинг кредитлаш имкониятларини чегаралайди ва депозит эмиссиясини қисқартиради.

Мажбурий захиралар Марказий банкнинг инструментни кўрсатгичлари бўйича турли мамлакатлар ўртасида жиддий фарқлар мавжуд ва қуйидаги кўрсатгичлар орқали изоҳлаш мумкин:

- Мажбурий захиралардан пул - кредит сиёсатининг инструменти сифатида **фойдаланиш даражаси;**
- Мажбурий захиралар бўйича фоиз ҳисоблаш тартиби;
- Мажбурий захиралар **меъёрининг микдори** ва уларни табақалаштириш.

Юқорида келтирилган мажбурий захиралар кўрсаткичларни фарқланишига қуйидаги икки омилни таъсирланади:

- Миллий иқтисодиётни ривожлантириш хусусиятлари;
- Пул муомаласи соҳасидаги вазият.

Пул муомаласи соҳасидаги вазиятга мажбурий захиралар пул - кредит сиёсатининг инструмент сифатида ўзини қуйидаги функциялар орқали таъсир этиш мумкин:

- Банк тизимининг **ликвидлигига таъсир** этиш функцияси;
- Тижорат банкларининг **кредит** эмиссиясини **чеклаш** функцияси;
- Тижорат банки **банкрот** бўлганда, унинг мажбуриятлари бўйича ҳисоблашиш функцияси.

Марказий банкнинг мажбурий захиралар пул - кредит сиёсатининг инструменти сифатида амалга ошириши қуйидаги механизм орқали бўлиши мумкин.

Биринчидан, Марказий банк мажбурий захиралар миқдорини ўзгартириш йўли билан банк тизимининг ликвидлигига таъсир кила олади, яъни тижорат банкнинг молия ресурсларни кўпайиб кетган қисми мажбурий захиралар орқали **Марказий банкнинг ҳисоб рақамига** ўтказиб юборилади. Ушбу амал орқали тижорат банкнинг ликвидлилик даражаси анча пасаяди.

Иккинчидан, мажбурий захиралар миқдорини даражаси, тижорат банкларининг Марказий банк пулларига бўлган эҳтиёжини келтириб чиқаради. Тижорат банкни **пулга бўлган эҳтиёж миқдори** захира талаблари қўйиладиган мажбуриятлар суммасининг ўсишига боғлиқ бўлади, яъни Марказий банкнинг пулларига бўлган **тижорат банкларнинг барқарор талабнинг юзага келишига** олиб келади.

Мажбурий захираларни **минимал сезиларли даражада тебраниши** тижорат банкларни Марказий банкка **мурожаат қилишга** мажбур қилади ва шу билан пул - кредит сиёсатининг таъсир **механизмини кучайтиради.**

Ривожланган давлатлар тажрибаси (Германия, Франция) шуни кўрсатадики, Марказий банкнинг мажбурий захиралари банк тизимининг

ликвидлилигини таъминловчи восита сифатида эмас, балки тижорат банкларнинг кредит фаолиятини тартибга солиш воситаси сифатида кўпинча фойдаланмоқда, чунки мажбурий захираларни миқдорини минимал ўзгариши тижорат банкларнинг фаолиятига сезиларли даражада таъсир қилади.

Бозор иқтисодиётига ўтаётган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, мажбурий захиралар миқдорини тез - тез ўзгартириши эътибордаги ҳол ҳисобланади. Бунинг асосий сабаблари қуйидагилар билан изоҳланади:

- Инфляция даражасини нисбатан юқорилиги;
- Халқ хўжалигини таркибий қайта қуриш билан боғлиқ чора тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида муомаладаги пул массасининг кўпайиб кетиши.

Ўзбекистон Республикасида **1995-2013 йиллар** мобайнида мажбурий захиралар миқдорлари **30 фоиздан то 15 фоизгача** ўзгартириб кетди. Лекин мажбурий захиралар миқдоридан юқорида қайд қилинган мақсадларда фойдаланишга мутлақо зарурат йўқ. Сабаб, мамлакатимизда инфляция даражаси юқори эмас ва пул массасини кўпайиб кетиши ишлаб чиқаришни ўсиши билан боғлиқ.

Бошқа томондан республикаимизда жорий ҳисобрақамларидаги **чет эл валюталарига** нисбатан мажбурий захира талабномаси қўлланилмайди.

Ушбу сиёсатни қуйидагилар билан изоҳлаш мумкин:

- Миллий валюта курсининг АҚШ долларга ва бошқа эркин алмашинувчи валюталарга нисбатан пастлиги;
- Банк тизимининг етарли даражада чет эл валюта захираларига эга эмаслиги;
- Давлатимизда эркин алмашинувчи валюталарга бўлган талабнинг юқорилиги;
- Аҳоли қўлидаги чет эл валюталарини омонат ҳисоб рақамларига тўланадиган фоиз ставкаларини ошириш ҳисобидан банкларга жалб

қилиш зарурлиги.

Яна бир муаммо бу - Марказий банкнинг валюта сиёсати орқали пул ссасига керакли даражада таъсир эта олиш имконияти мавжуд эмаслиги. Сабаб, қимматли қоғозлар бозори, ссуда капиталлари бозори заиф вожлангани. **Ушбу шароитда мажбурий захиралар пул** - кредит ёсатининг энг асосий ва таъсирчан инструменти сифатида ўзини афзаллигини кўрсатиши мумкин.

Марказий банкнинг мажбурий захираларни инструмент сифатида яна бир афзаллигим афзаллиги шундаким, у **банк тизимининг барқарорлигини таъминлайди**. Ушбу қарор банк миқдорларни банк тизимига бўлган таъсирини мустақамлайди ва банк ривожланишини **гаровидир**.

Инфляция суръатининг ўсиши кўпчилик ҳолларда мажбурий захиралар меъёрининг ошишига олиб келади. Масалан, Италия ва Францияда мажбурий захиралар меъёрининг нисбатан юкорилиги эканлигига қараб инфляция даражасини нисбатан юкорилиги. **АҚШда 70 - йилларнинг 60-йилларида инфляция даражасининг 13 фоизга етиши**, мажбурий захира алабномалари меъёрининг **18 фоизгача** ошишига олиб келди.

Ўзбекистонда иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида мажбурий захиралар меъёрини **кескин пасайтириш самара бермайди**. Ушбу зарарликни қуйидагилар билан изоҳлаш мумкин:

- Республикамиз иқтисодиётини таркибий қайта қуриш жараёни муомаладаги **пул массасига бўлган талабни оширади**;
- Тайёр маҳсулотларни сезиларли миқдорда четдан келтиришга қарши чора - тадбирлар ишлаб чиқариш ва **ушбулар инфляцияга қарши қаратилган бўлиши керак**;
- Пул базаси ва унинг динамикаси, банк кредитлар ва фоиз ставкаларига Марказий банкнинг мажбурий захираларини миқдори қай даражада таъсир этаётганлигини тўғри ва яққол аниқлаш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки 2008 йилда мажбурий захиралар даражасини 2 пунктга кўтарилди, яъни 15 фоиз этиб белгилади. Сабаб,

публикамизда депозит маблағларнинг асосий қисмини муддатсиз ва қисқа муддатли депозит ҳисоб - рақамларидаги маблағлар ташкил қилмоқда.

Тижорат банкларни **ликвидлиги** - узоқ муддатли депозит маблағлари пайиши ҳисобидан **ошади** ва бу уз навбатида **мажбурий захиралар миқдорини камайишига сабаб бўлади.**

Марказий банкни мажбурий захираларини яна бир муаммоси, **бу мажбурий захираларни миқдорини табақалаштириш** ва уларни банк ва банк тизими учун самарадорлиги.

Тул айланмасини оптималлаштиришни воситалардан бири - **бу мажбурий захираларни миқдори мажбуриятларнинг суммаси ва муддатига қараб табақалаштириш.** Агар мажбуриятлар суммаси қанчалик катта ва муддати узоқ (қисқа муддатли омонатлар) бўлса, **мажбурий захираларни фоиз даражаси шунча юқори ўрнатилиши керак.** Ушбу ёндашув асосида уйдаги икки муҳим муаммони ҳал этиш мумкин:

Банкларни юридик шахе мақомига эга бўлган мижозларини **маблағларни** муддатли депозит ҳисоб рақамларига **жалб қилиш учун қарант юзага келади.** Бу эса, ўз навбатида ссуда капитал бозорини тивожланишига ижобий таъсир килади;

Қисқа муддатли депозитларни улуши ва суммаси оширилган ҳолда тўланадиган мажбурий захиралар миқдорини ошириш йўли билан, тул массасига қисқа муддатли ораликларда кескин таъсир қилиш ва тул маблағларни ҳаракатини ўсишини чеклаш мумкин.

Марказий банкнинг мажбурий резервлар миқдорини оптимал даражасини ташкил қилиш билан икки муаммони ҳал қилиш мумкин:

- Банк тизимининг оптимал ликвидлилик даражасини таъминлаш;
- Маълум даражада **жамғармачилар манфаатларини** (омонатини) ҳимоялаш. (Ушбу мажбурий захиралар тижорат банкига унинг фаолияти тугатилганидан кейин кайтарилиши мумкин. Бу маблағ банк мажбуриятларини қоплаш мақсадида ишлатилади ва мижозни банкга нисбатан ишончини юксалтиради).

Марказий банкнинг мажбурий захиралар миқдоридан икки усул сифатида фойдаланиш мумкин:

- **Иқтисодий усул** сифатида муомаладаги пул массасини чеклаш орқали пул бирлигининг харид қувватини мустаҳкамлашга хизмат қилади, банк ликвидлигини таъминлайди. Мажбурий захиралар меъёрининг даражаси қанчалик кичик бўлса, муомаладаги пул массасининг ўсиши шунчалик сезиларли бўлади ва пул массасини ўсишини назорат қилиш Марказий банк томонидан заифлашаётганлигини билдиради.
- **Маъмурий усул** сифатида тижорат банклари кредит ресурсларининг (30 фоизгача камайтиради) камайишига сабаб бўлади ва банк манфаатларига тўла мос келмайди, чунки улар жалб қилинган депозитларнинг таркибидан қатъий назар миқдорларга депозит бўйича фоизлар тўлайди. **Истисно тариқасида баъзи** ривожланган давлатларда ушбу усулнинг маъмурий томонини салбий томонини камайтириш мақсадида банкни мажбурий захиралари учун фоизлар тўланади. (Италия, Испания)

Мажбурий захираларнинг Марказий банк томонидан пул массасини назорат қилиш даражасига таъсирини мультипликация (пул агрегатлари шаклида) жараёни орқали амалга оширилади. Мультипликациялашув даражаси мажбурий захиралар меъёрининг миқдорига боғлиқдир. Марказий банк пуллар таклифига сезиларли даражада таъсир қилиш имкониятига эга, яъни барча пуллар миқдорини оширмоқчи бўлса, захиралар талабномасини қисқартиради ва аксинча, пуллар миқдорини оширмоқчи бўлса, захиралар талабномасининг миқдорини оширади.

Хулоса қилиб шунни таъкидлаш жоизки, Марказий банкнинг мажбурий захиралар сиёсатининг самарадорлиги тижорат банкларининг ўз миқдорларига сервис хизмат кўрсатиш сифати, қулайлигига ва тезкорлигига таъсир қилади, яъни миқдор банкни оптимал кредит, депозит ва ликвидлилик сиёсатини захиралар талабномаси жараёнида амалга ошириши орқали банк хизматида бўлган ўз эҳтиёжларини қондира олади.

**3) Ўзбекистан Республикаси Марказий банк монетар сиёсатининг
инструментлардан бири бу - очик бозордаги сиёсатдир.**

Марказий банк – очик бозордаги сиёсати икки усули:

Банкларни кредит ресурс кўпайиши мақсад бўлса Марказий банк қимматли қоғоз сотиб олади.

Банкларни кредит ресурс камайиши мақсад бўлса Марказий банк қимматли қоғозни сотади (сотувчи бўлади).

Молиявий инструментлар билан боғлиқ масалалардан бири Марказий банкнинг очик бозордаги сиёсати ва уни молиявий хизматлар бозорига таъсир ш механизмини такомиллаштириш муаммосидир.

Марказий банкнинг очик бозор сиёсати деганда, Марказий банк монидан қимматли қоғозлар бозорида қимматли қоғозларни сотиб олиниши и сотилиши тушунилади.

Марказий банкларнинг очик бозор операцияларида олди-сотди ъекти сифатида қуйидаги қимматли қоғозлар киради:

- Ҳазина векселлари
- Ҳукумат облигациялари (мажбуриятлари)
- Ҳукумат ўрта ва узок муддатли хазина мажбуриятлари
- Корпоратив облигациялар (банклар ва корхоналар облигациялари)
- Тижорат банкларнинг депозит сертификати (гувоҳномаси)
- Корхоналарнинг тижорат векселлари

Молиявий бозорни турлари қуйидагилар бўлиш

умкин:

- Пул ресурслари бозори
- Капитал ресурслари бозори
- Кредит ресурслари бозори

Қимматли қоғозларни молия бозорларни турларига тегишлиги уйидагилар:

1. Бир қисми пул бозорига тегишли. Ҳазина векселлари пул

зорини инструменти ҳисобланади.

2. Бир қисми капитал бозорига тегишли. Корпоратив облигациялар, ҳукумат облигациялари капитал бозорига тегишли.

3. Бир қисми кредит бозорига тегишли. **АҚШ, ГФР, Буюк Британия** ва **Францияда** ҳукуматнинг қимматли қоғозларини бевосита ҳукуматнинг бандидан сотиб олиш давлат бюджети харажатларини Марказий банк эмонидан кредитланиши ҳисобланади. Баъзи ҳолларда ушбу операция очик озор операцияси ҳисобланмайди, балки кредит операцияси ҳисобланади.

Марказий банк, очик бозор сиёсатини амалга оширишда мамлакат банк тизимининг пул захираларига икки усул билан таъсир этиши мумкин.

Биринчи усул. Агар Марказий банк тижорат банкларнинг ликвидлигини ошириши миллий валютадаги пулларнинг таклифини оширишини мақсад қилиб олган бўлса, у ҳолда Марказий банк бозорда қимматли қоғозларни сотиб олувчи бўлиб иштирок этади.

Амалга ошириш механизми куйидаги тарзда бўлиши мумкин: Марказий банк қимматли қоғозларни белгиланган курс ўрнатиши ва курс шу белгиланган даражага етиши билан таклиф қилинган барча қимматли қоғозларни сотиб олиш мумкин. Марказий банк, таклиф этилган пайтдаги курснинг қандай бўлишидан қатъий назар, маълум турдаги қимматли қоғозларни сотиб олиш микдорини белгилаши мумкин.

Ушбу операцияларни ўтказгандан кейин куйидаги натижаларга эришиш мумкин:

- Тижорат банкларнинг мазкур қимматли қоғозларга қизиқиши камаяди.
- Уларнинг кредитлаш салоҳиятини кўтаради.
- Кредитларнинг фоиз ставкаларининг пасаишига олиб келади.

Иккинчи усул. Агар Марказий банк миллий банк тизимидаги ортиқча ликвидликни камайтиришни мақсад қилиб олган бўлса, у ҳолда, Марказий банк қимматли қоғозлар бозорида сотувчи бўлиб иштирок этади.

Амалга ошириш механизми куйидаги тарзда бўлиши мумкин: Марказий банк маълум курсини эълон қилиши ва қимматли қоғозларнинг урсини эълон қилинган даража этиши билан исталган миқдордаги қимматли қоғозни сотиш мажбуриятини олиши мумкин. Марказий банк қўшимча тарзда маълум миқдордаги қимматли қоғозни сотиш мажбуриятини олиши мумкин. (инвестицион жозибаторлигини ошириш асосида, яъне фоиз ставкасини ошириш асосида қимматли қоғозлардан келадиган даромадлар ошади).

Ушбу операцияларни ўтказгандан кейин куйидаги натижаларга эришиш мумкин:

- Тижорат банкларнинг мазкур қимматли қоғозларга бўлган қизиқиши кучаяди (инвестицион жозибаторлиги).
- Уларнинг кредитлаш салоҳияти пасаяди.
- Кредитларнинг фоиз ставкаларининг ошишига олиб келади.

Ўзбекистон шароитида Марказий банк очик бозордаги сиёсатини хусусияти куйидагилар бўлиши мумкин.

Марказий банкнинг очик бозор операцияларида олди-сотди объекти бўлиб куйидаги қимматбаҳо қоғози бўлиш мумкин:

- Ҳукуматнинг қисқа муддатли облигациялари ва ўрта муддатли хазина мажбуриятлари хизмат қилади;
- Марказий банк облигациялари хизмат қилади.

Ушбу операцияларни ўтказишдан кейин куйидаги натижаларга эришиш мумкин: Марказий банк облигациялари тижорат банкларнинг вакиллик ҳисоб рақамларидаги ликвидликнинг маълум қисмини олиб қўйиш мақсадида эмиссия қилинади.

Марказий банкни мавжуд очик бозордаги рақамларни таҳлил қилиб ва баҳо бериб куйидаги хулосаларга келиш мумкин.

Хулоса, Ўзбекистон ҳукуматнинг қимматли қоғозларига қилинган инвестицияларининг брутто активлари ҳажмидаги салмоғи жуда пастлигини аниқладик (0,6 фоиз). Бундан ташқари, **2005 йилдан бошлаб** ушбу кўрсаткич пасайиш суръатига эгаллигини кўриш мумкин.

Мавжуд ҳолатлар республикамиз **Марказий банк очик бозор операцияларининг ривожланмаганлигидан далолат беради.**

Марказий банк очик бозор операцияларининг ҳукуматнинг қимматли қоғозларининг эмиссия ҳажмини ошириш йўли билан ривожлантириш мумкин эмас.

Ушбу хулосага асос қуйидаги бўлиш мумкин: Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан дефицитсиз бюджет сиёсати олиб бормоқда. Бинобарин, давлат бюджети дефицитини қоплашнинг ноифляцион манбаи ҳисобига сезиларли даражада эҳтиёж қутилмайди.

Ўзбекистон Марказий банк очик бозор сиёсатини такомиллаштиришнинг **бошқа ноанъанавий усуллари кидириб топиши лозим.**

Қиёслаш услубига асосланиб қуйидагиларни келтириш мумкин: Ривожланган давлатларда Марказий банк очик бозор сиёсатини фаол тарзда амалга оширадилар.

Масалан, Германиянинг энг йирик тижорат банкларидан бири бўлган Дойчбанк активларининг умумий ҳажмида фақатгина РЕПО шартномаси асосида Марказий банк сотиб олинган қимматли қоғозларнинг салмоғи, 2011 йилнинг **31 декабр** ҳолатига **13,2 фоизни** ташкил қилди. Мазкур кўрсаткичнинг юқори даражасини Франция ва Италиянинг йирик тижорат банкларида кузатиш мумкин.

Ўзбекистон Марказий банк очик бозордаги операцияларни ривожлантириш бўйича қуйидаги таклифлар килиш мумкин.

Халқаро рейтинг агентликларининг баҳоси "Фитч рейтинг", "Стандарт энд Пурс", "Мудис" бўйича Ўзбекистон Республикасининг 28 та банки юқори кредит рейтингга эга. Ушбу тижорат банк облигациялари ва имтиёзли акцияларини Марказий банк **очик бозор операцияларининг объектлари таркибига киритиш** билан Марказий банк очик бозор сиёсатини такомиллаштириш мумкин.

Мавжуд халқаро амалиётини инобатга олган ҳолда қуйидаги таклифларни келтириш мумкин.

Ўзбекистон Марказий банк очик бозор сиёсатини амалга оширишда савдо ҳамкорларини, яъни тижорат банкларни танлашда халқаро амалиётда қабул қилинган тамойилларда қатъий риоя қилишни лозим.

Бунда, Марказий банк очик бозор операцияларида иштирок этувчи тижорат банкларини (савдо ҳамкорларини) танлашда қуйидаги икки халқаро амалиётда тамойилидан фойдаланиши мумкин:

Биринчи тамойил. Агар Марказий банк очик бозор операцияларини доимий равишда амалга оширмаса (масалан, ҳафтада бир марта амалга оширса), унда Марказий банк қимматбаҳо қоғозлар операцияларида очик бозор операцияларидан барча тижорат банклари иштирок этиши мумкин.

Иккинчи тамойил. Агар Марказий банк очик бозор операцияларини доимий равишда амалга оширса, яъни ҳар куни (ёки бир кунда бир неча марта) ўтказса унда Марказий банк унча кўп сонли бўлмаган бир нечта тижорат банкни танлайди.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкни очик бозордаги сиёсатни мавжуд ҳолатни салбий иқтисодий натижаларни оқибати қуйидагилар:

Ўзбекистон Марказий банк пуллар таклифига тез таъсир ўтказиш мақсадида, айрим ҳолларда, битта тижорат банки билан йирик суммага очик бозор операциясини амалга оширади.

Президентимиз Каримов И. А. таъкидлаган сўзини инобатга олиш лозим: "Капиталлашув даражасининг пастлиги ҳанузгача сақланиб қолмоқда, банк хизматлари бозорида деярли рақобат йўқ".

Ҳозирги ҳолатни мазмуни шундаки, банклараро соғлом рақобат муҳити шаклланмаган ҳозирги шароитида Ўзбекистон Марказий банк томонидан битта ёки иккита банк билан очик бозор операциясини амалга ошириш, бошқа тижорат банкларига нисбатан қулай нотенг рақобат шароитини юзага келтириши мумкин.

Натижада банк хизматлари бозорининг ривожланишига нисбатан кучли салбий таъсирини юзага келтириши мумкин.

Марказий банк очик бозор операцияларини амалга оширишда тижорат банкларига нисбатан аниқ мезонларга асосланган мажбуриятларни халқаро амалиётида, белгилайди. Мисол тариқасида, Англия Марказий банк, ГФР Бундесбанки, АҚШ ФЗТ даги очик бозор операцияларини амалга ошириш тартибини ўрганиш мақсадга мувофиқдир.

Юқорида айтилган мезонлар қуйидаги талабларга жавоб беришлари лозим:

1. Операцияни тўлиқ ва хавфсиз режимда амалга ошириш имконини берадиган даражада техник имкониятларга эга бўлиш керак;
2. Турли бозорларда ликвидликни талаб қилинадиган даражада ўзгариш учун зарур бўлган миқёсда операцияларни фаол тарзда амалга ошириш имкониятига эга бўлиши зарур;
3. Очик бозордаги операцияларда доимий тарзда иштирок этиши лозим;
4. Марказий банк очик бозордаги юзага келадиган шароитлар ва тенденциялар тўғрисидаги фойдали маълумотлар билан доимий равишда таъминлаб туриши лозим.

Юқорида айтилганларни инобатга олган ҳолда, хулоса қилиб айтиш мумкинки, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки пул-кредит сиёсатининг монетар инструментларидан фойдаланиш амалиётининг такомиллашмаганлиги - сўмнинг алмашув курсининг барқарорлигини таъминлашга нисбатан салбий таъсирини юзага келтирган.

3.2. Марказий банкнинг валюта сиёсатини такомиллаштириш йўналишлари

Валютани сотиш ёки сотиб олиш тўғрисидаги қарорларни қабул қилишга 3 гуруҳ омиллар таъсир қилади:

- Фундаментал омиллар;
- Техник омиллар;

- Қисқа муддатли кутилмаган омиллар.

Биринчидан: Фундаментал омиллар. Фундаментал омиллар миллий исодиётнинг ҳолатини акс эттирувчи **асосий макроиктисодий ксаткичлар** ҳисобланади. Бу омиллар валюта бозори иштирокчиларининг ор тўғрисидаги **ўрта муддатли истиқболи ҳақидаги кутилишларига** сир қилади.

Валюта курсига муддатли таъсир қилувчи фундаментал илларнинг икки тури:

Узоқ муддатли таъсир. Фундаментал омилларнинг муайян мажмуаси миллий иқтисодиётнинг ҳолатини аниқлаб беради, валюта курсининг бир неча ойлар ва ҳатто йиллар давомидаги ўзгариши трендини белгилайди. Курс ўзгаришининг бундай ўрта муддатли башоратланиши - стратегик позицияларини белгилашда қўл келади;

Қисқа муддатли таъсир. Чоп этилган статистик кўрсаткичнинг валюта курсига таъсир этиши ва бу таъсирнинг **бир неча соат ҳаттоки бир неча дақиқа давом этишидир.**

Марказий банкнинг ҳақиқий идеал валюта курсини ҳисобланиш ўналиши. Харид қобилияти паритети бўйича аниқланган курс валюта **йирбошланишнинг энг идеал (ҳақиқий) курси** ҳисобланади, у икки амлакат стандарт саватидаги саноат, истеъмол ва бошқа товар ва изматларнинг ўртача ҳисобланган нархларининг нисбати сифатида лиқланади. Фақатгина икки мамлакат ўртасидаги савдо нархлари асосида **иқлланадиган курснинг идеал моделида, субъектив психологик омилларни** исобга олмаган ҳолда, реал валюта курси - харид қобилияти паритети **урсига тенг бўлар эди.**

Иккинчидан: Техник омиллар. Таъсир этиш бўйича иккинчи даражали **омил** ҳисобланади: техник носозликлар омил сифатида таъсир этади.

Учинчидан: Қисқа муддатли кутилмаган омиллар. Таъсир этиш бўйича **учинчи даражали омил** ҳисобланади: кутилмаган омиллар таъсири **зақтинчалиқдир.**

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан валюта сиёсатини акомиллаштиришнинг бир қанча йўналишларини муҳокама этиб, муаммоларни аниқлаб, ечимини топиб, тавсия беришга ҳаракат қиламиз:

1. Валюта рискларини самарали бошқариш ва тартибга олиш. Ҳозирги вақтда республика банк тизимида валюта рискларини тартибга солиш механизми **Марказий банкнинг 1998 йил 28 мартдаги 392-сонли хати, яъни «Очиқ валюта позициясини юритиш қоидалари»га мувофиқ ҳолда амалга оширилади.**

Очиқ валюта позицияси миқдори - ваколатли банк томонидан сотиб олинган ва сотилган чет эл валютаси суммалари ўртасидаги фарқ сифатида белгиланади. Бунда ҳар қандай **бир турдаги** чет эл валютаси бўйича **очиқ валюта** позицияси лимити ҳар бир операция иш куни охирида **5** фоиздан, унинг сумма **лимити** эса -ваколатли банк ўз маблағларининг – **20** фоиздан ошмаслиги керак.

Мазкур тартиб Халқаро валюта фонди тавсиялари асосида ишлаб чиқилган бўлиб. **Уни вазифаси:** чет эл валютасини харид қилиш ва сотишга оид операциялардан келиб чиқувчи позицияни самарали бошқаришга имконият яратади. Лекин жорий этишда муаммолар пайдо бўлади. **Муаммоларни келиб чиқиш сабаблари:** **1) Ҳисоб юритиш хусусиятларига кўра республикада янги ҳисоб-варақлар режаси жорий этилди. 2) Валюта бозори жорий аҳволи ўзгарди. 3) Амалдаги қоидалар ўзгарди. 4) Ваколатли банкларнинг валюта операциялари кенгайиши ва хорижий валютага асосий воситалар сотиб олиши. 5) Ушбу валюта бозорининг ўзгариши натижасида вужудга келиши мумкин бўлган валюта бозорини минималлаштириш бўйича ваколатли тижорат банклари аниқ йўриқномаларга эга эмаслиги.** Ушбу тартибда очиқ валюта позицияси ваколатли банк томонидан мижозлар топшириқномалари бўйича чет эл валютасини харид қилишда очиқ валюта позицияси вужудга келиши мумкинлиги назарда тутилган. **Муаммони**

муни: Ушбу очик бозордаги валюта позицияси амалдаги меъёрий базани та ишлашни талаб этади.

Хорижий банклар амалиётдаги тажрибалар: Хорижий тажрибани аниб чиқиш валюта позицияси ҳисоби чиқарилаётганда у **форвард контрактлари бўйича** балансга келтирилганлик ҳисобга олинган чет эл валютасидаги актив ва пасивлар ўртасидаги мавжуд фарқ, деб тушунилишини кўрсатди. **Хориж мамлакатларидаги амалиёт.** АҚШ, Австралия ва бир қатор бошқа давлатларда очик **валюта позицияси лимитлари** бозор конъюнктурасидан келиб чиққан ҳолда банклар томонидан таққил равишда белгиланади.

Банкларнинг очик валюта позициясини юритиш **механизмини таъминловчилари:** 1) **валюта бозорида** жамғариш (тўплаш) мақсадларида тижорат банклари томонидан чет эл валютасининг харид қилинишига доир операцияларини назорат қилиш. 2) **Баъзи бир** даражада айирбошлаш операциясининг ноқулай ўзгариши натижасида тижорат банкларини мумкин бўлган йўқотишлардан ҳимоялаш имконини беради.

Муаммонинг ечими: Валюта айирбошлаш курслари тебраниши натижасида Ўзбекистон тижорат банкларининг кўзда тутилмаган операцияларини камайтириш учун валюта рискинни тартибга солиш оҳасида муаммоларни ечими қуйидагилар бўлиши мумкин:

- Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг бу борадаги амалдаги йўриқномасини очик валюта позициясини чет эл валютасидаги активлар ва пасивлар ўртасидаги **фарқ сифатида**, деб таснифланиб, ўзгартирилишига эришиш

- Барча банклар **очик валюта позициясининг амалдаги лимитдорларини** уларнинг чет эл валютасидаги активлари ва мажбуриятлари нисбатини қиёслаш йўли билан аниқлаш;

- АҚШ доллари ва ЕВРО бўйича валюта позициялари лимитларини **диверсификация** қилиш. Бунда улар валюта ҳисоб-китобларининг асосий бирликлари эканлигини назарда тутиш керак;

- Ваколатли банкларга мамлакатлар, корреспондент-банклар ва операциялар турлари бўйича мустақил равишда лимитларни ишлаб чиқишни тавсия этиш.

- Мустақил равишда лимитларни ишлаб чиқишни механизмини йўналишлари қуйидагилар бўлиши мумкин: **1) Корреспондент-банклар** бўйича лимитлар мамлакатларга доир лимитлар миқдори доирасида ўрнатилиши лозим. **2) Лимитлар ҳам ўз** навбатида операциялар турлари (корреспондент ҳисоб-рақамлар бўйича лимитлар, депозит счетлар бўйича лимитлар, қоплаш счетлари бўйича лимитлар, кафолатлар бўйича лимитлар, аккредитив ва кредит линиялари бўйича лимитлар) бўйича бўлиб чиқилган бўлиши лозим. **3) Мамлакатлар бўйича лимитлар** ўрнатишни молиявий баҳолаш асосига банкларнинг ишончилиги ва уларнинг бозорда тутган ўрнини ҳисобга олган ҳолда етакчи рейтинг агентликларининг маълумотларини олиш мумкин.

II. Ваколатли банк томонидан норезидентлар билан оффшор операцияларининг амалга оширилиши масалалари. Валютасида тушумни кўпайтириш муаммолари - Марказий Осиёнинг Ўзбекистонга қўшни ҳудудларда яшовчи бошқа давлатлар фуқароларига (норезидентлар) кўрсатилаётган хизмат турлари ва ҳажмини кенгайтиришдир. **Хорижий мамлакатлар тажрибаси.** Ҳозирги вақтда, **Болтиқбўйи мамлакатлари** банкларида норезидентлар томонидан очилган ҳисоб-варақларнинг умумий миқдори ушбу **банклар балансининг анчагина қисмини** ташкил этади ва уларга сезиларли фойда келтирмоқда.

1) Муаммони ечими қуйидагилар бўлиши мумкин: Ҳозирги вақтда ушбу масала Ўзбекистон банклари томонидан Марказий Осиё банк хизматлари бозорида узоқ муддатли истиқболдаги вазифа ҳисобланади. Аммо республикамизга чегарадош ҳудудлардаги мамлакатларда банк тизими етарлича ривожланмаганлигини ҳисобга олган ҳолда норезидент юридик шахслар томонидан минимал меъёрий талабларга риоя қилган ҳолда уларни омонат қўйилmalarини Ўзбекистон ваколатли банкларда сақлаш ва

тўловларни амалга ошириш имкониятларини кенгайтирилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

2) **Ўзбекистоннинг айрим ҳудудларида** - оффшор ҳудудлар очиш масаласини кўриб чиқиш керак. Хусусан, халқаро туристик шаҳар ҳисобланган **Самарқанд, Бухоро ёки Хивани** оффшор ҳудуд бўлишига эришиш. Бу ҳолда атрофдаги қўшни давлатлардан **қўшимча валюта** ресурсларини жалб этиш имконияти туғилади.

III. Жалб қилинган валюта маблағларидан фойдаланиш масалалари.

Муаммонинг мазмуни: Ҳозирги вақтда ваколатли банкларнинг мажбуриятлар остида олинган ва омонатларга жалб қилинган валюта маблағларидан фойдаланиш имкониятлари **чекланган** ўз навбатида ушбу иш оҳасидаги фаолликнинг сустлигида ҳам намоён бўлмоқда. Мухлатли депозитларни рағбатлантириш, ушбу маблағларни инвестицион лойиҳаларга шлатиш керак. Инвестиция лойиҳалари учун валюта **кредитларини бериш шбу лойиҳаларнинг** экспортга йўналтирилганлиги ва валютада ўз-ўзини қоплашини таъминлаши лозим. Ушбу шартларга жавоб берадиган лойиҳалар эни ҳам кам миқдорни ташкил этади. **Муаммони ечимини йўллари:** Ушбу миқдорни ҳисобга олган ҳолда ва валюта **кредитлари айланишини** **шириш** мақсадида қуйидагилар тавсия этиш мумкин:

- ваколатли банкларнинг жисмоний шахсларга тегишли гаров таъминоти остида чет эл валютасида **микрокредитлар**, шу жумладан, нақд пул бериш-ларини ривожлантириш ва ушбу механизмни такомиллаштириш лозим;
- ✧ валюта кредитлари бўйича тўловни амалга оширувчи корхоналарнинг экспортдан олинган валюта тушумини ушбу кредитларга доир асосий қарз ва фоиз тўловлари суммаси миқдорида **мажбурий тарздаги сотувдан овозд этиш** ва ваколатли банкларга чет эл валютасидаги лизинг кредитлари берилишини тавсия этиш.

IV. Ўзбекистон ваколатли банклар томонидан хорижий валютадаги қарз мажбуриятларини муомалага чиқариш масалалари.

Ваколатли банклар томонидан Ўзбекистон Республикаси резидентлари ва норезидентлари учун чет эл валютасидаги қуйидаги қарз мажбуриятлари

- 1) облигациялар,
- 2) турли хил имтиёзли акциялар,
- 3) депозит сертификатлари ва векселларнинг муомалага чиқарилиши - мақсадга мувофиқдир.

Резидентлар учун валюта облигацияларини муомалага чиқариш. Чет эл валютасидаги (деноминация қилинган) **ички заёмларнинг** чиқарилиши ваколатли банклар учун чет эл валютасини жалб қилиш йўлларида бири бўлиши мумкин. Бунда аҳолини облигацияларни сотиб олишга қизиқтириш учун фоиз ставкалари анча юқори бўлиши лозим.

У. Ўзбекистон ваколатли банклар томонидан халқаро бозорлардан набағларни жалб қилиш муаммолари қуйидагилар бўлиши мумкин.

- 1) **Ҳозирги вақтда, Ўзбекистон ваколатли банклар томонидан халқаро бозорларда қарз мажбуриятларини муомалага чиқариш йўлидаги ҳов муаммо** бу жаҳон бозорида республикамиз тижорат банкларини энди ташкил топганлиги ва тажрибасининг озлиги шу соҳада ҳисобланади.
- 2) **Норезидентлардан валюта заёмларини олиш учун тўсик бўлаётган** амиллар қаторига жорий халқаро операциялар бўйича конвертациянинг давжд эмаслигини таъкидлаб ўтиш лозим.
- 3) **Юқорида қайд қилинганлардан келиб чиққан ҳолда, шунингдек, халқаро капитал бозорларидаги салбий анъаналарни ҳисобга олсак,** ваколатли банклар томонидан халқаро қарз мажбуриятлари бозорида муомалада бўладиган қарз мажбуриятларини муомалага чиқариш етарлича истиқболга эга эмаслигини ўришимиз мумкин.

У. Ўзбекистон ваколатли банклар томонидан жисмоний шахслардан валюта ресурсларини жалб қилиш муаммолари. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 23 сентябрдаги «Жисмоний шахсларнинг чет эл валютасидаги омонат қўйилмаларини рағбатлантиришга (бир чора-тадбирлар тўғрисида)»ги Фармонида мувофиқ, Марказий банкнинг йўриқномадаги ҳозирги вақтда амал қилаётган йўриқномаси тақдим этувчи учун

датли жамғарма ҳисоб-варақлари ва талаб қилингунга қадар жамғарма ҳисоб-варақларини очишга рухсат этган. Бунда депонентга қўйилаётган талабларнинг энг юқори миқдори чекланмайди ва ушбу ҳисоб-варақларнинг депозиторлари тўғрисидаги Миллий базада рўйхатга олинмайди. Қанда депозит ҳисоб-варақлари бўйича операциялар нақд шаклда амалга оширилиши назарда тутилади. Мижоз валютани ҳисоб-варақдан олиб, чет элга чиқариб юборишга хоҳиш билдирса, **шахсни тасдиқловчи воҳномани** тақдим этиши лозим бўлади.

Муаммо: Ваколатли банклар имкон қадар эркин айирбошланадиган валютада қўшимча ресурслар жалб қилиш учун жисмоний шахсларнинг хорижий валютадаги жамғармаларини рағбатлантириш (муаммо) орқали қаракат қилишлари лозим. **Ушбу муаммонинг ечими қуйидагилар бўлиши мумкин:** 1) **Валюта соҳасидаги** хизмат турини кўпайтириш керак. 2) **Хизмат харажатларини** камайтириш зарур. 3) **Хорижий** валютадаги депозитлар учун банк томонидан тўланадиган **фойиз ставкаларини қайта ўриб чиқиш керак.**

VII. Ўзбекистон ваколатли банклар томонидан корреспондент муносабатларини ривожлантириш муаммолари. Миллий валютадаги корреспондент алоқаларни ривожлантириш бевосита халқаро савдо алоқаларида миллий валютамиз – сўмдан кенг миқёсда фойдаланишга асос бўлади. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси билан эркин савдо тизими ва энг юқори даражада қулайликлар яратилишини кўзда тутувчи битимлар имзоланган давлатларнинг хўжалик юритувчи субъектлари билан миллий валютада товарлар (бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар)ни экспорт ва импорт қилиш учун республикамиз корхона ва ташкилотлари томонидан шартномалар имзоланиши миллий валютани курсини янада кучайтиришни тақозо этади. Ушбу корреспондент муносабатлари клиринг ҳисоб-китоб орқали амалга ошириш мумкин.

VIII. Валюта курсини бирхиллаштиришга эришиш лозим. Валюта курсини бирхиллаштириш иқтисодиётдаги номуносивликнинг олдини

тади ва мамлакат иқтисодиётини жонлантиради. Ҳозирги пайтда миллий шюта сўмни курси Хитой Юанига, АҚШ долларига ва Еврога ўсишини исъати бир-хил эмас.

IX. Ковертация муаммолари ва инвестицияни фаоллаштириши. ВФнинг Битимлар Моддасининг VIII - моддасини қабул қилишимиз инвестиция учун керак. Шу ҳолда республикага кўплаб маблағларни инвестиция кўринишида оқиб келишини таъминлашимиз мумкин. Бунга асос қилиб валютани муаммосиз конвертациясини таъминлаш масаласи ўз ичига олади.

X. Валюта сиёсатини таъсирчанлигини ошириши. Марказий банкнинг валюта сиёсатининг таъсирчанлигини ошириши учун валюта операцияларини биров бўлсада энгиллаштириши зарур. Валюта операцияларидаги тижорат банклари учун ўрнатилган жиддий операцияларни қайта кўриб чиқиб энгиллаштириши зарур.

XI. Марказий банкнинг Голд-своп операцияларини ривожлантириши муаммолари. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг валюта сиёсати доирасида мамлакатда тижорат характеридаги валюта операцияларини ривожлантириши учун қулай муҳит яратиш асосий вазифа ҳисобланади. Ҳозирги кунда муддатли операцияларни ривожлантириш жуда муҳим ва мураккаб масала бўлиб турибди. Бунинг учун эса, жорий бозорни ривожлантириш зарур. Республика Валюта Биржасининг ликвидлилигини тўлиқ таъминлаш зарур. Чунки ҳар қандай турдаги муддатли валюта операцияси (ГОЛД-своп): а) своп, б) форвард, в) валюта опционлари, г) фьючерслар билан боғлиқ операциялар пировард натижада спот бозорининг ликвидлилигига боғлиқ. Марказий банк Голд-своп операциялари доирасида спот бозорининг ликвидлилигини маълум вақт доирасида таъминлаб туриши мумкин. Аммо бунда спот бозоридаги ликвидлилик доимий характерга эга бўлиши лозим. Акс ҳолда Голд-своп операциялари жиддий зарар келтириши мумкин. Бунда спот бозорининг ликвидлилиги янада пасайиб кетиши мумкин.

Валюта бозорини тартибга солишдаги ютуқлар иқтисодиётдаги қуйидаги ижобий ўзгаришларда ўз аксини топади: **1) Республикада** инвестицион вазиятни яхшилашда. **2) Ишлаб** чиқаришни модернизациялашда. **3) Экспорт** қилинаётган маҳсулотлар сифати ва ҳажмининг ошишида. **4) Ички** бозорда рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш.

Юқорида қайд этилган масалалар тўла ҳал этилса, Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг монетар сиёсатини янада такомиллаштириш, натижада банк тизимини янада ривожлантириш ҳамда банклар жозибадорлигини шакллантириш имкониятини яратади.

III БОБ БЎЙИЧА ХУЛОСА

I. Валюта рискларини самарали бошқариш ва тартибга солиш.

II. Ваколатли банк томонидан норезидентлар билан оффшор операцияларининг амалга оширилиши масалалари.

III. Жалб қилинган валюта маблағларидан фойдаланиш масалалари.

IV. Ўзбекистон ваколатли банклар томонидан хорижий валютадаги қарз мажбуриятларини муомалага чиқариш масалалари.

V. Ўзбекистон ваколатли банклар томонидан халқаро бозорлардан маблағларни жалб қилиш муаммолари қуйидагилар бўлиши мумкин.

VI. Ўзбекистон ваколатли банклар томонидан жисмоний шахслардан валюта ресурсларини жалб қилиш муаммолари.

VII. Ўзбекистон ваколатли банклар томонидан корреспондент муносабатларини ривожлантириш муаммолари.

VIII. Валюта курсини бирхиллаштиришга эришиш лозим.

IX. Ковертация муаммолари ва инвестицияни фаоллаштириш. ХВФнинг Битимлар Моддасининг VIII - моддасини қабул қилишимиз инвестиция учун керак.

X. Валюта сиёсатини таъсирчанлигини ошириш. Марказий банкнинг валюта сиёсатининг таъсирчанлигини ошириш учун валюта чекловларини бироз бўлсада енгиллаштириш зарур.

XI. Марказий банкнинг Голд-своп операцияларини ривожлантириш муаммолари.

Юқорида келтирилган хулосаларни умумийлаштириб қуйидагиларни келтириш мумкин:

Марказлашган кредитларнинг республикамиз тижорат банклари кредит ресурсларининг умумий ҳажмида жуда кичик салмоқга эга;

Ўзбекистон Республикаси Марказий банк дисконт сиёсатининг мавжуд эмаслиги ва дисконт сиёсатини шакллантириш имкони суғлиги;

Ўзбекистон Республикаси Марказий банк Ломбард кредит операцияларининг ривожланмаганлиги (Марказий банкдан облигациялар эвазига тижорат банк томонидан кредит олиш);

Ўзбекистон Республикаси Марказий банк қайта молиялаш сиёсатини такомиллашмаганлиги ва унинг муомаладаги пул массасини тартибга солишдаги аҳамиятининг паст эканлигидан далолат беради.

Юқоридаги ҳолатларни инобатга олган ҳолда: Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тижорат банкларини кредитлаш ҳажмини ошириш йўли билан қуйидагиларни тавсия этиш мумкин:

Банк кредитларнинг фоиз ставкаларининг даражасига реал таъсир этиш механизми ишлаб чиқариш зарурлиги;

Тижорат банк кредитларига бўлган талабларни рағбатлантириш;

Тижорат банкларнинг жорий ликвидлилик даражасини сезиларли даражада оширишнинг зарурлиги;

Пировард натижасида сўмнинг барқарорлигини таъминлаш учун зарур бўлган иктисодий муҳитни юзага келтириш:

Ўзбекистон Республикасидаги кредит бозори ва қайта молиялаш сиёсати билан боғлиқ муаммолар ва уларнинг ечими қуйидагилар:

Биринчидан. Урта ва кичик тижорат банкларнинг кредит ресурслари таркибига Марказий банк марказлашган кредит ресурсларнинг хиссаси (салмоғи) ниҳоятда кам. Сабаб улар кичик корхоналарнинг жорий фаолиятини молиялаштираётганликлари билан изоҳланади. Натижада Марказий банк тижорат банкларни кредит эмиссия ҳажмига таъсири анча паст.

Иккинчидан. Бир йил муддатга берилаётган, марказлашган ресурслар ҳисобидан берилган ушбу кредитлар узок, муддатли ишлаб чиқариш даврига эга бўлган корхоналар ва ишлаб чиқариш жараёни мавсумий характерга эга бўлган корхоналар томонидан қайтарилиши қийин яъни ўз вақтида ва тўлиқ қайтарилишини таъминлаш масала бўлиб қолади.

Марказлаштирилган кредит ресурсларининг узлуксиз пролангация қилиниши уларни амалда кайтариб олинмайдиган молиялаштиришга айланиб қолишига олиб келади.

Бунда қуйидаги тамойилни тавсия этиш мумкин. Ажратилаётган марказлашган маблаглар учун, албатта гаров ёки кафолат механизмини шакллантириш л озим.

Учинчидан. Ҳозирги кунда тижорат банкларнинг кредитларининг фоиз ставкаси Марказий банк кайта молиялаштириш ставкаси билан тартибга солиномда.

Кредитларнинг фоиз ставкаларига лимит ўрнатиш (кайта молиялаштириш ставкалари орқали иқтисодий ислохотларини чуқурлаштиришга тўсқинлик қилади.

Ҳисоб фоиз ставкаси кредит ресурсларининг ҳаракатини тартибга солувчи энг асосий бозор воситаси ҳисобланади. Унга нисбатан лимит қўллаш кредит ресурслари бозорининг шаклланишига кучли салбий таъсир кўрсатади.

Кредитлаш лимитларини жорий қилиш (монетар сиёсатининг маъмурий мазмундаги воситаси) йўли билан (кайта молиялаштириш инструментини кенг қўламда фойдаланиш юзага келгунга қадар) пул массаси ва фоиз ставкаларининг кескин ўсишига барҳам бериш мумкин.

Ушбу муаммони ҳал этиш учун қуйидагиларни тавсия этиш мумкин. Марказий банк кайта молиялаштириш сиёсати доирасида амалга ошираётган тадбирлари ичида марказлашган кредит ресурсларини **аукционлар орқали** сотиш муҳим ушбу масалада йўналишдир. Марказий банк кредит аукционни кредитларининг холисона тақсимланишини кафолатлайди, кредит ресурсларига бўлган талаб ва таклифни ҳаққоний акс эттиради.

Тўртинчидан. Капиталларнинг давлатлараро эркин тарздаги ҳаракатлар таркибида мавжуд бўлган Марказий банк фоиз ставкасининг ўсиши бу мамлакатга хорижий мамлакатлардан вақтинчалик бўш валюта

таблагларининг оқиб келишига (депозитлар) сабаб бўлади. Бу эса тўлов балансининг активлашувига ва миллий валюта курсининг кўтарилишига олиб келади. Ўзбекистон Марказий банки ушбу афзалликлардан фойдаланиши лозим.

Ўзбекистон шароитида Марказий банк очик бозордаги сиёсатини қусусияти қуйидагилар бўлиши мумкин.

Марказий банкнинг очик бозор операцияларида олди-сотди объекти бўлиб қуйидаги қимматбаҳо қоғози бўлиш мумкин:

Ҳукуматнинг қисқа муддатли облигациялари ва ўрта муддатли хазина мажбуриятлари хизмат қилади:

Марказий банк облигациялари хизмат қилади.

Ушбу операцияларни ўтказишдан кейин қуйидаги натижаларга эришиш мумкин: Марказий банк облигациялари тижорат банкларнинг вакиллик ҳисоб рақамларидаги ликвидликнинг маълум қисмини олиб қўйиш мақсадида эмиссия қилинади.

Марказий банкни мавжуд очик бозордаги рақамларни таҳлил қилиб ва баҳо бериб қуйидаги хулосаларга келиш мумкин.

Хулоса, Ўзбекистон ҳукуматнинг қимматли қоғозларига қилинган инвестицияларининг брутто активлари ҳажмидаги салмоғи жуда пастлигини аниқладик (0,6 фоиз). Бундан ташқари, **2005 йилдан бошлаб** ушбу кўрсаткич пасайиш суръатига эгаллигини кўриш мумкин.

Мавжуд ҳолатлар республикамиз **Марказий банк очик бозор операцияларининг ривожланмаганлигидан** далолат беради.

Марказий банк очик бозор операцияларининг ҳукуматнинг қимматли қоғозларининг эмиссия ҳажмини ошириш йўли билан ривожлантириш мумкин эмас.

Ушбу хулосага асос қуйидаги бўлиш мумкин: Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан дефицитсиз бюджет сиёсати олиб бормоқда. Бинобарин, давлат бюджети дефицитини қоплашнинг ноифляцион манбаи ҳисобига сезиларли даражада эҳтиёж қутилмайди.

ХУЛОСА

I. Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси банк тизими қатъий халқаро талабларга жавоб берадиган энг барқарор тизимлардан бири бўлиб, айти пайтда у белгиланган қатор нормативлар бўйича мустаҳкам позицияларга эга ҳисобланади.

II. Юқорида келтирилган хулосаларни умумийлаштириб қуйидагиларни келтириш мумкин:

- Марказлашган кредитларнинг республикаимиз тижорат банклари кредит ресурсларининг умумий ҳажмида жуда кичик салмоқга эга;
- Ўзбекистон Республикаси Марказий банк дисконт сиёсатининг мавжуд эмаслиги ва дисконт сиёсатини шакллантириш имкони суэтлиги;
- Ўзбекистон Республикаси Марказий банк Ломбард кредит операцияларининг ривожланмаганлиги (Марказий банкдан облигациялар эвазига тижорат банк томонидан кредит олиш);
- Ўзбекистон Республикаси Марказий банк қайта молиялаш сиёсатини такомиллашмаганлиги ва унинг муомаладаги пул массасини тартибга солишдаги аҳамиятининг паст эканлигидан далолат беради.

Юқоридаги ҳолатларни инобатга олган ҳолда: Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тижорат банкларини кредитлаш ҳажмини ошириш йўли билан қуйидагиларни тавсия этиш мумкин:

- Банк кредитларнинг фоиз ставкаларининг даражасига реал таъсир этиш механизми ишлаб чиқариш зарурлиги;
- Тижорат банк кредитларига бўлган талабларни рағбатлантириш;
- Тижорат банкларнинг жорий ликвидлилик даражасини сезиларли даражада оширишнинг зарурлиги;
- Пировард натижасида сўмнинг барқарорлигини таъминлаш учун зарур бўлган иктисодий муҳитни юзага келтириш:

Иқтисодчи олим М.Фридменнинг пул - кредит концепциясидаги қондаси қуйидагилар: Марказий банк қайта молиялаш сиёсати орқали тижорат банкларнинг кредит эмиссиясини рағбатлантириши муомаладаги пул массасининг кескин ошиши ва шунинг асосида инфляцияни кучайишига олиб келади.

Ушбу қоида Ўзбекистан иқтисодиётини ривожланишининг ҳозирги даврида ўз **исботини топмади** ва долзарб муаммо эканлигидан далолат беради. **Сабаб шундаки,** Ўзбекистонни миллий иқтисодиётининг банк кредитлари билан таъминланиш даражаси, **бошқа собиқ иттифок мамлакатларидан (МДХ) сезиларли даражада паст.**

Ўзбекистон Республикасидаги кредит бозори ва қайта молиялаш сиёсати билан боғлиқ муаммолар ва уларнинг ечими қуйидагилар:

Биринчидан. Урта ва кичик тижорат банкларнинг кредит ресурслари таркибига Марказий банк марказлашган кредит ресурсларнинг ҳиссаси **(салмоғи) ниҳоятда кам.** Сабаб улар кичик корхоналарнинг жорий фаолиятини молиялаштираётганликлари билан изоҳланади. Натижада Марказий банк тижорат банкларни кредит эмиссия ҳажмига таъсири анча паст.

Иккинчидан. Бир йил муддатга берилаётган, марказлашган ресурслар ҳисобидан берилган ушбу кредитлар узок, муддатли ишлаб чиқариш даврига эга бўлган корхоналар ва ишлаб чиқариш жараёни мавсумий характерга эга бўлган корхоналар томонидан қайтарилиши қийин яъни ўз вақтида ва тўлиқ қайтарилишини таъминлаш масала бўлиб қолади.

Марказлаштирилган кредит ресурсларининг узлуксиз пролангация қилиниши уларни амалда кайтариб олинмайдиган молиялаштиришга айланиб қолишига олиб келади.

Бунда қуйидаги тамойилни тавсия этиш мумкин. Ажратилаётган марказлашган маблағлар учун, албатта гаров ёки кафолат механизмини шакллантириш л озим.

Учинчидан. Ҳозирги кунда тижорат банкларнинг кредитларининг фоиз ставкаси Марказий банк қайта молиялаштириш ставкаси билан тартибга солинмоқда.

Кредитларнинг фоиз ставкаларига лимит ўрнатиш (қайта молиялаштириш ставкалари орқали иқтисодий ислоҳотларини чуқурлаштиришга тўсқинлик қилади.

Ҳисоб фоиз ставкаси кредит ресурсларининг ҳаракатини тартибга солувчи энг асосий бозор воситаси ҳисобланади. Унга нисбатан лимит қўллаш кредит ресурслари бозорининг шаклланишига кучли салбий таъсир кўрсатади.

Кредитлаш лимитларини жорий қилиш (монетар сиёсатининг маъмурий мазмундаги воситаси) йўли билан (қайта молиялаштириш инструментини кенг қўламда фойдаланиш юзага келгунга қадар) пул массаси ва фоиз ставкаларининг кескин ўсишига барҳам бериш мумкин.

Ушбу муаммони хал этиш учун қуйидагиларни тавсия этиш мумкин. Марказий банк қайта молиялаштириш сиёсати доирасида амалга ошираётган тадбирлари ичида марказлашган кредит ресурсларини **аукционлар орқали** сотиш муҳим ушбу масалада йўналишдир. Марказий банк кредит аукциони кредитларининг холисона тақсимланишини кафолатлайди, кредит ресурсларига бўлган талаб ва таклифни ҳаққоний акс эттиради.

Тўртинчидан. Капиталларнинг давлатлараро эркин тарздаги ҳаракатлар таркибида мавжуд бўлган Марказий банк фоиз ставкасининг ўсиши бу мамлакатга хорижий мамлакатлардан вақтинчалик бўш валюта маблағларининг оқиб келишига (депозитлар) сабаб бўлади. Бу эса тўлов балансининг активлашувига ва миллий валюта курсининг кўтарилишига олиб келади. Ўзбекистон Марказий банки ушбу афзалликлардан фойдаланиши лозим.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкни очик бозордаги сиёсатни мавжуд ҳолатни салбий иқтисодий натижаларни оқибати куйидагилар:

Ўзбекистон Марказий банк пуллар таклифига тез таъсир ўтказиш мақсадида, айрим ҳолларда, битта тижорат банки билан йирик суммага очик бозор операциясини амалга оширади.

Президентимиз Каримов И. А. таъкидлаган сўзини инобатга олиш лозим: "Капиталлашув даражасининг пастлиги ҳанузгача сақланиб қолмоқда, банк хизматлари бозорида деярли рақобат йўқ".

Ҳозирги ҳолатни мазмуни шундаки, банклараро соғлом рақобат муҳити шаклланмаган ҳозирги шароитида Ўзбекистон Марказий банк томонидан битта ёки иккита банк билан очик бозор операциясини амалга ошириш, бошқа тижорат банкларига нисбатан қулай нотенг рақобат шароитини юзага келтириши мумкин.

Натижада банк хизматлари бозорининг ривожланишига нисбатан кучли салбий таъсирини юзага келтириши мумкин.

Марказий банк очик бозор операцияларини амалга оширишда тижорат банкларига нисбатан аниқ мезонларга асосланган мажбуриятларни халқаро амалиётида, белгилайди. Мисол тариқасида, Англия Марказий банк, ГФР Бундесбанки, АҚШ ФЗТ даги очик бозор операцияларини амалга ошириш тартибини ўрганиш мақсадга мувофиқдир.

Юқорида айтилган мезонлар қуйидаги талабларга жавоб беришлари лозим:

5. Операцияни тўлиқ ва хавфсиз режимда амалга ошириш имконини берадиган даражада техник имкониятларга эга бўлиш керак:

6. Турли бозорларда ликвидлиликни талаб қилинадиган даражада ўзгариш учун зарур бўлган миқёсда операцияларни фаол тарзда амалга ошириш имкониятига эга бўлиши зарур;

7. Очик бозордаги операцияларда доимий тарзда иштирок этиши лозим;

8. Марказий банк очик бозордаги юзага келадиган шароитлар ва тенденциялар тўғрисидаги фойдали маълумотлар билан домий равишда таъминлаб туриши лозим.

Юккрида айтилганларни инобатга олган ҳолда, хулоса қилиб айтиш мумкинки, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки пул-кредит сиёсатининг монетар инструментларидан фойдаланиш амалиётининг такомиллашмаганлиги - сўмнинг алмашув курсининг баркарорлигини таъминлашга нисбатан салбий таъсирини юзага келтирган.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Қонунлари.

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.- Т.: Ўзбекистон, 2009. – 40 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 11 декабрдаги “Банклар ва банк фаолияти тўғрисида”ги Қонуни. -Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. № 3 - Т.: Адолат, 2004. – 7-9 б.
3. Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 11 декабрдаги “Валютани тартибга солиш тўғрисида”ги Қонуни. -Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. № 3 - Т.: Адолат, 2004. – 15-17 б.

II. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ва Қарорлари

4. 2011-2015 йилларда республика молия-банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 26.11.2010й. N ПҚ-1438 қарори.
5. “Банк тизимининг молиявий барқарорлигини янада ошириш ва инвестициявий фаоллигини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” : Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 6 апрелдаги ПҚ-1317-сонли Қарори.
6. “Баркамол авлод йили” давлат дастурини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш бўйича ташкилий чора-тадбирлари тўғрисида: ЎзР Президентининг Фармойиши. 2009 йил 9 декабрь //Халқ сўзи. -2009. - № 238. – 1 б.
7. “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили” Давлат дастури. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. 26.01.2009 й. N ПҚ-1046.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тижорат банклари депозитларига аҳоли ва хўжалик субъектлари бўш пул маблағларини

жалб этишни янада рағбатлантириш қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида” Қарори// 06.04.2009 й. ПК-1090-сон.

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг —Банк тизимини янада ривожлантириш ва бўш пул маблағларини банк айланмасига жалб этиш чора – тадбирлари тўғрисидаги Фармони, Тошкент 2007 йил 27–декабр.
10. Банк тизимини янада ислох қилиш ва эркинлаштириш чора – тадбирлари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. Тошкент 2005 й.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Бозор ислохотларини чуқурлаштириш ва иқтисодий янада эркинлаштириш соҳасидаги устувор йўналишлар амалга оширилишини жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги” Фармони// Халқ сўзи, 2005, 15 июн.

III. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва Ўзбекистон Республикаси вазирликларининг ҳуқуқий- меъёрий ҳужжатлари

12. Марказий банк Бошқарувининг 26.12.2009 й. 38/4-сон "Тижорат банклари капиталининг етарлилигига қўйиладиган талаблар тўғрисидаги низомга қўшимчалар киритиш ҳақида"ги Қарори Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлигида томонидан 20.01.2010 й. 949-5-сон билан рўйхатга олинган
13. Тижорат банкларида касса ишини ташкил этиш, инкассация ва кимматликларни ташишга доир Йўриқнома [Янги тахрир] Ўзбекистон Республикасида Адлия Вазирлигида 27.06.2008 й. 1831-сон билан рўйхатга олинган.

IV. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари

14. И.А. Каримов 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. 2013 йилнинг асосий яқунлари ва 2014 йилда Ўзбекистонни ижтимоий – иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига

- бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2014 йил 19 январ 21-сон.
15. 2012 йил ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Каримов И.А. //Халқ сўзи. -2012. 20 январ.
- 16.Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” Каримов И.А.Т.: Ўзбекистон,2011.
- 17.Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлиги янада юксалтиришдир/И.А.Каримов. – Тошкент: «Ўзбекистон», 2010. – 34-50 б.
- 18.И.А.Каримов Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари/-Т.: Ўзбекистон, 2009.-56 б.
- 19.И.А.Каримов. “2008 йилда республикани ижтимоий – иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилда иқтисодиётни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифаларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маъруза” “Халқ сўзи”, 2009 й.14 феврал, № 33-34 (4696-4697)
- 20.16. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиётининг қонуний асосларини мустаҳкамлаш фаолиятимиз мезони бўлиши даркор. Халқ сўзи, 2006 йил 25 феврал.
- 21.Каримов И.А. Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим. Халқ сўзи, 2006 йил 11 феврал.
- 22.Каримов И.А. “Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдир”. –Т.: Ўзбекистон, 2005. – 136 б.

V. Дарсликлар

- 23.Абдуллаева Ш.З. Банк иши. Дарслик. -Т.: Молия. 2007. -510 бет.
- 24.Б.А.Белов Денежные обязательства: учеб. пособ. – М.: Ексо, 2007 г.
- 25.И.Бутиков —Қимматли қоғозлар бозори. Т.: Консаудитинформ 2001 й.
- 26.И.И.Алимов, Тижорат банкларининг қимматли қоғозлар билан

- операциялари. Ўқув қўлланма. ТДИУ. 2007 й.
- 27.Лаврушин О.И. Банковское дело. Учебник. -М.: Финансы и кредит, 2005. -554 стр.
- 28.Лаврушин О.И. Банковское дело. Учебник. -М.: Финансы и кредит, 2003. -654 стр.
- 29.Лаврушин О.И. и др. Деньги, кредит, банки. Учебник. – М.: КНОРУС, 2010. -560 стр.
- 30.Лаврушин О.И., Банковский менеджмент. Учебник. – М.: КНОРУС, 2010. – 560 стр.
- 31.Н.Х.Жумаев Халқаро молия муносабатлари. Т.: Молия.
- 32.О. Ю. Рашидов ва бошқалар. Марказий банкнинг монетар сиёсати. Тошкент, 2010.
- 33.О.Ю.Рашидов ва бошқалар. Пул, кредит ва банклар. Дарслик. ТДИУ. 2008 й.
34. Р.Р.Тожиев Халқаро валюта–кредит муносабатлари. Ўқув қўлланма. —Адабиёт жамғармаси 2006 й.
- 35.Р.Р.Тожиев, Н.Х.Жумаев «Марказий банкнинг монетар сиёсати» Т.: 2002 й.
- 36.Стародубцева. Е.Б. Основы банковского дела. Учебник. – М.: ФОРУМ ИНФРА-М, 2006. – 256 стр.
- Т.С.Расулов Халқаро валюта муносабатлари назарияси. —Молия 2008 й.

VI. Ўқув қўлланмалар

- 37.Б.Ю.Ходиев, А.Ш.Бекмуродов, У.В.Ғофуров Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир» ҳамда «Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» номли маърузаларини ўрганиш бўйича Ўқув-услубий мажмуа. – Тошкент: Иқтисодиёт. - 2010. – 340 б.

- 38.Лаврушин О.И. Банковское дело. Учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2009. – 352 стр.
- 39.Лаврушин О.И., Афанасьева О.Н., Корниенко С.Л. Банковское дело: современная система кредитования. Учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2009. – 264 стр.
- 40.Меркулова И.В., Лукьянова А.Ю. Деньги, кредит, банки. Учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2010. – 352 стр.
- 41.Рашидов О.Ю. ва бошқалар. Пул, кредит ва банклар. Дарслик. - Т.: ТДИУ, 2010. -428 бет.

VII. Статистика тўпламлари маълумотлари

- 42.—Халқ сўзи газетаси.
- 43.Банк ахборотномаси газетаси.
- 44.Бозор, пул ва кредит. Журнал.
- 45.Очиқ акциядорлик тижорат “Ипак Йўли банк” нинг 2011-2013 йил йиллик ҳисоботи.
- 46.Очиқ акциядорлик тижорат “Ипак Йўли банк”нинг кредит сиёсати

VIII. Интернет сайтлари

- 47.<http://www.bahkir.ru>
- 48.<http://cbu.uz>
- 49.<http://www.thebanker.com>
- 50.<http://www.bankofengland.co.uk/markets/money/index.htm>
51. <http://www.bankofengland.co.uk/coreuproses.htm>
- 52.[www. Forex.com](http://www.Forex.com)
- 53.www.ziyonet.uz
- 54.www.gov.uz
- 55.www.lex.uz
56. www.federalreseve.gov
- 57.www.bis.org
- 58.www.uba.uz
- 59.www.imf.org